

ULOGA KATOLIČKE CRKVE U OBRAZOVANJU I ŠKOLSKOM SUSTAVU U SREDNJEM VIJEKU

Ćurković, Marina

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:678690>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

**SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET**

DIPLOMSKI RAD

**Uloga Katoličke Crkve u obrazovanju i školskom
sustavu u srednjem vijeku**

MARINA ĆURKOVIĆ

Split, 2021.

Odsjek povijesti

Studij povijesti

Europska i svjetska povijest srednjeg vijeka

Uloga Katoličke Crkve u obrazovanju i školskom sustavu u srednjem vijeku

Student:

Marina Ćurković

Mentor:

doc. dr. sc. Tonija Andrić

Split, veljača 2021.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Položaj Katoličke Crkve u srednjem vijeku.....	4
3. Školski sustav i obrazovanje u ranom srednjem vijeku.....	7
3.1. Školski program ranosrednjovjekovnih škola.....	7
3.2. Umijeće prepisivanja.....	9
3.3. Benediktinci	12
3.3.1. Benediktinske škole	13
3.4. Školstvo za vrijeme karolinške renesanse.....	16
3.4.2. Umijeće prepisivanja za vrijeme karolinške renesanse	19
3.5. Otonska renesansa	21
3.6. Razvoj školstva u Hrvatskoj u ranom srednjem vijeku.....	23
3.6.1. Skriptoriji na području Hrvatske u ranom srednjem vijeku.....	25
4. Školski sustav i obrazovanje u razvijenom i kasnom srednjem vijeku.....	27
4.1. Ustroj katedralnih škola	28
4.1.2. Skolastika.....	33
4.2. Gradske škole	34
4.2.1. Medicinska škola u Salernu	35
4.3. Sveučilišta	36
4.3.2. Ustroj sveučilišta.....	37
4.3.3. Sveučilište u Bologni	40
4.3.4. Sveučilište u Parizu.....	42
4.3.5. Sveučilište u Oxfordu	44
4.3.6. Nacionalizacija sveučilišta.....	45
4.4. Prosjački redovi.....	47
4.4.1. Dominikanci.....	47
4.4.2. Dominikanske samostanske škole.....	49

4.4.3.	Dominikanska sveučilišta	50
4.4.4.	Franjevci	53
4.5.	Umijeće prepisivanja u razvijenom i kasnom srednjem vijeku.....	55
4.6.	Razvoj školstva u Hrvatskoj u razvijenom i kasnom srednjem vijeku	57
4.6.2.	Hrvati na inozemnim sveučilištima	60
4.6.3.	Djelovanje dominikanaca.....	62
4.6.4.	Najstarije hrvatsko sveučilište	65
4.6.5.	Djelovanje franjevacu	69
5.	Zaključak.....	71
6.	Literatura.....	72
	Sažetak	78

1. Uvod

Suvremeno društvo općenito percipira srednji vijek kao nazadno, mračno, isključivo i uskogrudno razdoblje sa slabim higijenskim i prehrambenim navikama, nikakvim ili slabim gospodarskim i kulturnim napretkom.¹ No gradnja srednjovjekovne arhitekture, tj. palača, utvrda, katedrala i vijećnice² zahtijeva vrsno računanje, poznavanje vremenskih uvjeta, dobar tehnički alat, kreativnost, prostornu imaginaciju itd. Drugim riječima, da bi srednjovjekovno društvo bilo u stanju realizirati gradnju velebnog zdanja, koje i suvremenog čovjeka često ostavlja bez daha, moralo je biti dobro educirano i upoznato s raznim znanstvenim granama. Shodno tome, otvara se pitanje gdje se stjecalo znanje, tko ga je prenosio, tko je mogao stjecati znanje, koliko se pažnje pridavalo određenim znanostima, koje su imale prednost te kako su školske udruge prerasle u prva sveučilišta.

Znanost se proučavala i brusila tijekom stoljeća, a kako je tekao ustroj prvih škola koje su nudile znanje nastojat će se odgovoriti u ovom radu. Svrha diplomskog rada „Uloga Katoličke Crkve u obrazovanju i školskom sustavu u srednjem vijeku“ jest donijeti, pa makar i oskudan, prikaz i razvoj školskog sustava i sveučilišta. Sa sigurnošću može se reći da je u ranom srednjem vijeku jedina preživjela institucija iz antičkog perioda Crkva, što joj je osiguralo tijekom cijelog srednjeg vijeka visoko mjesto u društvu. Prema tome, cilj rada jest analizirati i nastojati odgovoriti koja je bila uloga Katoličke Crkve u razvoju školskog sustava i obrazovanja u srednjem vijeku, s naglaskom na važnosti djelovanja benediktinaca, franjevac i dominikanaca.

Budući da u povijesti nikad nije bilo strogo reza i točne podjele na razdoblja, rad će odrediti kronološki okvir za promatranje razvoja školskog sustava i obrazovanja u Europi. Općenito se za početak srednjeg vijeka uzima pad Zapadnog Rimskog Carstva 476. godine. Međutim, početak srednjovjekovnog školstva povući će se malo ranije u 4. stoljeće jer je u tom periodu sv. Augustin pokušao antičku misao uskladiti s kršćanskom dogmom, temeljem srednjovjekovnog školskog programa. Uz to, crkveni dostojanstvenici uviđaju opasnost od barbara i mogućeg gubitka svih dotadašnjih intelektualnih dostignuća pa od strane istih kreće sakupljanje i čuvanje pisane baštine. Otkriće Amerike 1492. godine ili pad Carigrada 1453. godine smatra se krajem srednjeg vijeka. No radi se o političkim i gospodarskim čimbenicima koji nemaju izravnu veze s promatranom temom.³ S obzirom na to, kraj razvoja školskog

¹ JANEKOVIĆ RÖMER, Zdenka, „Taj svijetli srednji vijek“ *Gordogan*, 15 – 18, Zagreb 2008.-2009. str. 55.

² Isto, 55.

³ Vidi više: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57603>

sustava i obrazovanja u srednjem vijeku odredit će izum tiskarskog stroja u 15. stoljeću, a pošto će rad obuhvatiti stanje u današnjoj Hrvatskoj, bit će onda do 1483. godine, tj. do osnutka prve tiskare u Kolinju i Senju.⁴

Tiskarski stroj, osim što je olakšao reprodukciju knjiga i pospješio širenje pisane riječi, može se slobodno kazati „obrisao je“ glavno obilježje srednjovjekovnog školstva – umijeće prepisivanja. Naravno, s dozom opreza, mora se navesti da je zasigurno ostala još pokoja sredina ili samostan koji su njegovali prepisivanje.

U prvom dijelu rada ukratko će se prikazati položaj Katoličke Crkve u srednjem vijeku. Naglasit će se sve njezine manjkavosti i odstupanja od izvornog kršćanstva, ali će se spomenuti samostani koji su ponovno zapalili vatru i žar za istinskim vjerskim idealima, predvođeni sv. Benediktom, sv. Franjom Asiškim i sv. Dominikom.

Drugo poglavlje posvećeno je srednjovjekovnim školama, školskom programu i umijeću prepisivanja. Nesporno je navesti da su crkveni dostojanstvenici vrlo rano razumjeli da trebaju zaštititi i nadograditi pisanu baštinu za nove naraštaje. Može se pretpostaviti da su već tada shvaćali da su obrazovanje i znanost grane koje konstantno zahtijevaju reviziju. Navest će se prve benediktinske škole unutar samostana, katedralne i župne škole, te će se objasniti važnost karolinške renesanse i otonske obnove. Uz to, posebno je raščlanjeno obrazovanje na istočnoj obali Jadrana u ranom srednjem vijeku.

Sljedeće poglavlje skrenut će pažnju na gospodarske promjene koje su ishodile razvoju gradskih škola van jurisdikcije Katoličke Crkve i razvoju zanimanja plaćenog komunalnog učitelja. Svakako će se snaga i moć pape ogledati u razvoju prvih visokoobrazovnih ustanova, sveučilišta. Istaknut će se važnost dominikanaca i objasniti njihova privrženost učenju i definirat će se razlika između prosjačkih redova. Navest će se glavna obilježja prvih sveučilišta i promotrit će se koliko su hrvatske zemlje pratile europska intelektualna gibanja.

Iščitavanjem i analiziranjem postojeće literature, rad će pokušati odgovoriti na mnoga navedena pitanja koja će vrlo vjerojatno ostati otvorena za daljnje istraživanje. Rad se oslanja uglavnom na domaću literaturu, među kojima valja spomenuti dominikanca Stjepana Kراسića i Franju Šanjeka. Nažalost, zbog nekorištenja većeg broja strane literature, moguće da će rad ostati zakinut za vrijedne informacije.

⁴ Vidi više: ŠPALJ, Stjepan, „Novinarska tiskoslovna komunikacija Senja“ *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, sv. 28, br. 1, Senj, 2001., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=23878>, NAZOR, Anica, „O glagoljskoj tiskari u Senju i njezinim izanjima (1494.-1508.)“ *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, sv. 41, br. 1, Senj, 2014.

U raspravi i zaključku rada koristit će se analitička metoda. Naime, pokušat će se izlučiti istovrsne elemente iz složene cjeline. Uz to i sintetičku metodu jer će pokušati povezati izlučene elemente u cjelinu, deduktivnu metodu te metodu komparacije budući da će se rad temeljiti na uspoređivanju stanja u Europi i današnjoj Hrvatskoj. Valja naglasiti da će biti uključena i deskriptivna metoda jer će rad obuhvatiti opisivanje određene pisane i znanstvene građe.

2. Položaj Katoličke Crkve u srednjem vijeku

Nakon pada Zapadnog Rimskog Carstva i nastanka barbarskih država u Europi, Crkva i kršćanstvo bez većih su izmjena iz antičkog svijeta prešli u srednji vijek. Prema tome, Crkva predstavlja kontinuitet i vezu između dvaju razdoblja.⁵ Velike seobe naroda porušile su duhovna i kulturna pregnuća starog Rima, te je Crkva u svojim opatijama i samostanima „sačuvala kontinuitet s kulturom latinskog jezičnog etnita“.⁶ Još za vrijeme Rimskog Carstva zajednica kršćanskih vjernika formirala je svoju instituciju i utvrdila glavne karakteristike svog nauka.⁷

U srednjem vijeku Crkva je imala vrlo važnu društvenu i političku ulogu. Naime, Crkva nije dopustila da propadne ideja i misao o univerzalnom Carstvu, a biskupije je ustrojila prateći rimski administrativni sustav.⁸ Uz to, stekla je mnoštvo zemljišnih posjeda i postala je jedan od glavnih stupova srednjovjekovnog društva, a u nekim periodima, može se slobodno kazati, i najvažniji oslonac, ali i uteg državnoj vlasti. Poneki srednjovjekovni vladari uvelike su se oslanjali na crkvenu podršku pa su u određenim periodima vladari bili podložni vjerskim vođama. Drugim riječima, trebali su dobiti od biskupa ili pape blagoslov za rad, a suprotno nije bilo nužno.⁹

Vještim i spretnim radom papa Grgur I. Veliki¹⁰ (590. - 604.) uspio je vlast Crkve uzdignuti na veći rang.¹¹ Nadalje, Pipin Mali (714. - 768.)¹² i Karlo Martel (685. - 741.)¹³ rado su zatražili pomoć od Crkve u učvršćivanju vlasti. Budući da je Crkva gospodarila velikim zemljišnim posjedima, u kriznom trenutku Karlo Martel dodijelio je svojim podanicima, no stvarni posjednik i dalje je ostala Crkva jer su im plaćali određeni iznos. Proizlazi da su to bili prvi temelji feudalizma.¹⁴ Laganim koracima, dvor i Crkva vodili su društvo ka novom feudalnom uređenju, a udaljavali su ga od starih rodovsko-plemenskih zajednica.¹⁵

⁵ KERŠEVAN, Marko, ULE, Andre, JERMAN, Frane, *Odnos religije i znanosti*, Školske novine Zagreb, 1988., str. 53.-54.

⁶ RUNJE, Petar, *Školovanje glagoljaša*, Matica hrvatska Ogulin, 2013., str. 8.

⁷ KERŠEVAN, M, ULE, A, JERMAN, F, *Odnos religije*, 53.

⁸ GOLDSTEIN, Ivo, GRGIN, Borislav, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Novi Liber, Zagreb, 2008., str. 75.

⁹ Isto, 164.

¹⁰ Vidi više: GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 77.-79., <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=23350>

¹¹ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 79.

¹² Vidi više: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=48342>

¹³ Vidi više: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30585>

¹⁴ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 109.-110.

¹⁵ KERŠEVAN, M, ULE, A, JERMAN, F, *Odnos religije*, 56.-57.

Budući da su crkveni dužnosnici bili najobrazovaniji kadar u društvu, najuži podanici i službenici dvora bili su svećenici i biskupi.¹⁶ S obzirom na navedeno očito da je Crkva dobila položaj državne religije zahvaljujući kulturi koju je baštinila iz starog Rima, stoga nije čudno što je dobila autoritet nad obrazovanjem i školstvom.¹⁷ Upravo zato što je Crkva širila pismenost po srednjovjekovnoj Europi veliki dio stanovništva služio se istim jezikom i liturgijom, u čemu se ogledalo jedinstvo Europe.¹⁸ Sa sigurnošću se može kazati da je Katolička Crkva odigrala veliku ulogu u *translatio studii et imperii*, odnosno prijenosu znanja i moći Grčke i Rima po srednjovjekovnoj Europi.¹⁹

Karlo Veliki²⁰ i Oton I. (912. - 973.)²¹ obnovili su savez s Crkvom, no potonji je bio mišljenja da treba podvrgnuti Crkvu jer je postala jaka politička karika.²² Naime, kako su evangelizirali europsko kopno tako se Crkvena jurisdikcija širila, a s tim su dolazila i materijalna dobra. Dio crkvenih dužnosnika bio je zaveden zgrtanjem visokih društvenih titula, novcem, zlatom i sjajem pa je istinski kršćanski ideal pao u zaborav.²³ Između ostalog, veliki problemi bili su simonija i nikolaitizam. Svećenstvo je prodavalo crkvene dužnosti i privilegije te su se trudili svojim sinovima omogućiti velike zemljišne posjede i visoke društvene pozicije.²⁴ Zbog svega navedenog u 11. stoljeću odvio se reformni pokret koji je pokušao Crkvu i Božje slugu vratiti na put prave istinske pobožnosti. Trebalo je onemogućiti ženidbu svećenika i uskratiti prodavanje crkvenih časti.²⁵ Primjer čistog vjerskog života vodio se u opatiji Cluny,²⁶ osnovanoj 910. godine,²⁷ koja je postala primjer u koji su se trebali ugledati ostali samostani. Potaknut clunyjevskom disciplinom, papa Grgur VII. (1073. - 1085.) proveo je mnoge reforme s ciljem obnove i uklanjanja svjetovnjačke investiture, ženidbe i ostalih zala koja su narušavala ugled svećenstva.²⁸

Uz to, postojali su česti prijepori između vlasti i Crkve, odnosno vodila se žustra borba među ratobornim vladarima i poglavarima Katoličke Crkve oko toga tko ima i zaslužuje veću

¹⁶ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 169.

¹⁷ KERŠEVAN, M, ULE, A, JERMAN, F, *Odnos religije*, 61.

¹⁸ JANEKOVIĆ RÖMER, Z, „Taj svijetli srednji“, 58.

¹⁹ LE GOFF, Jacques, *Intelektualci u srednjem vijeku*, Zagreb, 2009., str. 41.

²⁰ Vidi više: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=30547>

²¹ Vidi više: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=45886>

²² GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 193.

²³ Isto, 201.-202.

²⁴ Isto, 202.-203.

²⁵ Isto, 203.

²⁶ Vidi više: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=12124>, GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 202., JEDIN, Hubert, *Velika povijest crkve III*, Zagreb, 1993., str.17.-18.

²⁷ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 202.

²⁸ Isto, 239.

vlast pa su Wormskim konkordatom 1122. godine pokušali riješiti goruća pitanja.²⁹ Sredinom 13. stoljeća Crkva je dosegla vrhunac moći a nakon toga počela je stagnacija i gubitak političkog prvenstva Katoličke Crkve.³⁰

Dok su se crkveni dostojanstvenici borili s vladarima oko svjetovnih pitanja te tonuli u sve dublje grijehe, iskru pravog kršćanskog nauka zapalili su skromni samostani i prvi svećenički redovi. Benediktinci, dominikanci i franjevci trudili su su živjeti ono što je Krist propovijedao i učio. Jednostavnije rečeno, odrekli su se materijalnih dobara, ugone i lagodnog života te su se posvetili siromaštvu, molitvi i poslušnosti. Za vrijeme moralne i duhovne propasti poglavara Katoličke Crkve i njihovih dužnosnika, nenametljivi i samozatajni pojedinci u samostanima željeli su postići visoki moralni standard i disciplinu.

²⁹ Isto, 242.

³⁰ Isto, 369.

3. Školski sustav i obrazovanje u ranom srednjem vijeku

3.1. Školski program ranosrednjovjekovnih škola

Društveni prosperitet teško je zamisliti bez kvalitetnog školstva.³¹ Naime, edukativne ustanove trebale bi prikupiti znanstvene dosegte te ih prezentirati mlađim naraštajima, kako bi oni mogli iste dalje razvijati i budućim generacijama otvoriti prozor prema novim spoznajama.³² Obrazovanje je disciplina koja je izravno povezana s političkim uređenjem, tehnološkim dosegom određenog društva i proizvodnjom neophodnih proizvoda za svakodnevni život.³³ S obzirom na to, opće je poznato da su se antički učitelji trudili obrazovati vrsnog govornika, neustrašivog ratnika, odgovornog građanina, razboritog vladara i dobrog čovjeka. S druge strane, u srednjem vijeku cilj je bio pokušati proizvesti krjeposnog, poslušnog i učenog pojedinca spremnog na rad i molitvu.³⁴ Crkva je bila idealan podupiratelj feudalnog sustava jer je u školama mogla pripremati mlade naraštaje da služe na posjedima.³⁵ Na početku srednjeg vijeka razvile su se samostanske i katedralne škole, potom župne,³⁶ i na koncu razvijenog srednjeg vijeka gradske škole i sveučilišta.

U ranom srednjem vijeku Crkva je u školama predavala identičan sadržaj kao što su svećenici propovijedali s oltara, uglavnom se radilo o temama poput trpljenja, služenja, pokoravanja, te kako s tim oblicima ponašanja mogu zaslužiti nebesku domovinu.³⁷ Drugim riječima, školsko gradivo temeljilo se na Svetom pismu i „sedam slobodnih umijeća“.³⁸ U počecima organiziranja srednjovjekovnih obrazovnih ustanova nije postojala znanstvena misao, uglavnom su se prepisivali i skraćivali tekstovi antičkih autora.³⁹

³¹ KRASIĆ, Stjepan, *Nastanak i razvoj školstva od antike od srednjeg vijeka*, Sveučilište u Zadru, 2012., str. 3.

³² Isto, 4.

³³ VIDULIN-ORBANIĆ, Sabina, „Društvo koje uči: Povijesno – društveni aspekti obrazovanja“ *Metodički obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu*, sv. 2, br. 3, Pula, 2007., str. 58.

³⁴ Isto, 59.

³⁵ Isto, 51.

³⁶ ZANINOVIĆ, Mate, *Opća povijest pedagogije*, Školska knjiga, Zagreb, 1988., str. 54.

³⁷ VIDULIN-ORBANIĆ, S, „Društvo koje uči“, 51.

³⁸ Isto, 51.

³⁹ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 69.-70.

3.1.1.1. Razvoj srednjovjekovnog školskog programa

Sveti Augustin⁴⁰, kršćanski mislioc s kraja 4. stoljeća, sastavio je program kršćanskih škola, *De doctrina christiana*. Naime, pokušao je uskladiti kršćansku dogmu s helenističkim znanstvenim uspjesima.⁴¹ Jednostavnije rečeno, oslanjao se na „sedam slobodnih umijeća“, ali bio je mišljenja da treba odbaciti pogansku vjeru i nadopuniti je riječima iz *Svetog pisma* i crkvenim ocima.⁴² *Semptem artes liberales* tj. „sedam slobodnih umijeća“ bila su osnova srednjovjekovnog školskog programa.⁴³ Program se dijelio u dvije grupe *trivium* i *quadrivium*. Prvi je obuhvaćao gramatiku, retoriku i dijalektiku, a drugi aritmetiku, geometriju, astronomiju i matematiku.⁴⁴ U Marcijanovu tekstu *Vjenčanje Merkura i Filologije*, enciklopedijskom udžbeniku iz 5. st., detaljno su opisane sve vještine. Prve dvije knjige donose izvještaj o vjenčanju čije su gošće vještine koje međusobno raspravljaju o svojim dostignućima.⁴⁵

Boetije, Kasidor, Izidor Seviljski i Beda Venerabilis svojim radom i trudom na polju školstva i obrazovanja zadužili su srednjovjekovne učitelje te su stoga prozvani „utemeljiteljima srednjeg vijeka“.⁴⁶ Prvi od njih, Boetije (477. - 524.)⁴⁷, državni službenik, preveo je mnogo grčkih djela na latinski jezik, a koristila su se u cijelom srednjem vijeku.⁴⁸ Nadalje, uveo je izraz *quadrivium* koji se odnosi na četiri vještine: aritmetiku, geometriju, astronomiju i glazbu. Učile su se po programu *septem artes liberales*.⁴⁹ Međutim, prije tog stupnja trebalo je savladati *trivium* odnosno gramatiku, retoriku i logiku.⁵⁰ Napisao je priručnik *Ars geometrica* za polaznike višeg obrazovnog stupnja, tj. *quadrivium*, a ostao je u upotrebi sve do 15. stoljeća.⁵¹ Kasidor (487. - 585.),⁵² svećenik i državnik, izradio je priručnik latinskog pravopisa *De orthographia*, pomogao je redovnicima prilikom prepisivanja te je sistematizirao srednjovjekovni školski program.⁵³ Izidor iz Sevilje (570. - 636.),⁵⁴ crkveni naučitelj, ponio je naslov „učitelja srednjeg vijeka“ jer je sastavio enciklopediju, *Originum seu etymologiarum*

⁴⁰ Vidi više: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4614>

⁴¹ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 82.

⁴² Isto, 82.

⁴³ *Hrvati predavači na inozemnim (sve)učilištima* (ur. KOSIĆ, Ivan), Zagreb 2003., str. 7.

⁴⁴ Isto, 7.

⁴⁵ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 24.

⁴⁶ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 93.-102.

⁴⁷ Vidi više: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=8341>

⁴⁸ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 95.

⁴⁹ Isto, 96.

⁵⁰ Isto, 96.

⁵¹ Isto, 98.

⁵² Vidi više: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30726>

⁵³ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 100.-101.

⁵⁴ Vidi više: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=28285>

libri XX. Koristila se cijeli srednji vijek u školama.⁵⁵ Najčešće tijekom srednjeg vijeka nisu mijenjali školske udžbenike.⁵⁶ Đaci su koristili *Katonovu* vježbenicu u kojoj je bilo oko 150 strofa.⁵⁷

Spomenuti velikani smatrali su da barbarski narodi, odnosno novi vladari Europe, nisu težili razvoju znanosti, filozofije ili drugih umijeća i vještina, već da je njihov najveći domet neustrašivost u ratnim pohodima i krvno srodstvo.⁵⁸ Uz to, postali su spona između dvaju velikih i dugih vjekova, s poštivanjem su se odnosili prema helenističkoj prošlosti, nisu se gubili ni zaustavljali u njoj, već su je pokušali ukomponirati u najaktualnije tokove i spremili za buduće naraštaje s nadom će je oni nadopisati i nastaviti.⁵⁹

Sve do 7. stoljeća trajalo je doba crkvenih otaca,⁶⁰ prihvaćali su izmijenjeni program „sedam slobodnih umijeća“.⁶¹ Odnosno, crkveni oci uskladili su ga s kršćanskom naukom, pri tom ne odbacivši Platona, Cicerona, Aristotela i dr.⁶² Najjednostavnije je kazati da su antička djela „presvukli“ u novo kršćansko ruho.⁶³

3.2. Umijeće prepisivanja

Verba volant, scripta manent stara je latinska izreka koja najbolje opisuje značenje i vrijednost knjige. Jednostavnije rečeno, ono što nije zapisano kao da se nije ni dogodilo.⁶⁴ Navala barbarskih naroda na Rimsko Carstvo potakla je Kasidora, državnika i svećenika, da se povuče u samostan Vivarium, te pomnim prepisivanjem i sakupljanjem sačuva dotadašnja znanstvena postignuća.⁶⁵ Benedikt iz Nursije oko 529. godine u samostanu Monte Cassino naložio je redovnicima da prepisuju i umnažaju rukopise. Štoviše, propisao je molitve za vrijeme prepisivanja (*oratio in scriptorio*).⁶⁶ Nadalje, irski misionar Kolumban osnovao je samostan Bobbio 612. godine gdje su revno umnažali liturgijska i ostala djela.⁶⁷ Važni skriptoriji osnovani su 613. godine u Švicarskoj u samostanu Sankt Gallen, 744. godine u

⁵⁵ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 104.

⁵⁶ HORVAT, Branko, „Benediktinci i školstvo“, *Spectrum*, 1-4 (2010), str. 27.

⁵⁷ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 70.

⁵⁸ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 102.

⁵⁹ Isto, 107.

⁶⁰ Isto, 81.

⁶¹ Isto, 84.

⁶² Isto, 84.

⁶³ Isto, 84.

⁶⁴ Isto, 261.

⁶⁵ Isto, 262.

⁶⁶ STIPIŠIĆ, Jakov, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb 1991., str. 56.

⁶⁷ Isto, 56.

opatiji u Fuldi, početkom 8. stoljeća u samostanu sv. Emmerana u Regensburgu.⁶⁸ Uz to, u talijanskim opatijama Farfa, Novalesa, Nonantola i Tremiti razvijaju se vrsni skriptoriji.⁶⁹

Prepisivanje je bio težak i mukotrpan posao pa su neke nespretne ruke znale krivo prenijeti dijelove rukopisa. Ponekad su pisari ostavljali crteže ili zabilješke na marginama na temelju kojih se može pretpostaviti da im uvjeti za rad nisu uvijek bili prikladni. Jednostavnije rečeno, glodavci, kao što su miševi, hladnoća, manjak svjetlosti, vrućina, nekvalitetan alat, loš pisaći materijal često su bili posjetitelji pisarske radionice.⁷⁰ S obzirom na to, ne iznenađuje činjenica da su se u kolofonima, zapisima na kraju rukopisa, neki pisari ispričavali za loš rukopis, potencijalne pogreške itd.⁷¹ prepisivanje jednog rukopisa moglo je trajati i po nekoliko godina, ukoliko se radilo o dužim tekstovima, pedantnim ili manje sposobnim prepisivačima.⁷² Bez obzira kakvi bili, prepisivači su zadužili mnoge generacije jer su osvjetlili prošlost tragačima minulih vremena.

3.2.1.1. Materijal rukopisa

Tijekom srednjeg vijeka pisaći materijal se mijenjao. Za početak treba spomenuti da su se služili povoštenim tablicama koje su bile učinkovite.⁷³ Međutim, potonji pisaći materijal oduzimao je puno prostora⁷⁴ pa je zamijenjen papirusom iz Egipta,⁷⁵ koji je ostao u upotrebi sve do 11. stoljeća u papirskim uredima,⁷⁶ dok su ga ostali već u 8. stoljeću zamijenili pergamenom. Valja napomenuti razliku između papirusa i pergamene. Naime, papirus se dobivao od srčike biljke koja je rasla u Nilu. Kad bi narasla, rezala bi se na vrpce koje bi se premazale ljepilom od brašna ili kuhanog kruha.⁷⁷ Poslije toga slijedio je proces sušenja i glačanja, te bi se na koncu list rezao po željenoj veličini.⁷⁸

S druge strane, pergamena se dobivala od prerađene životinjske kože, najčešće u kodeksima iz srednjeg vijeka stoji da su životinjsku kožu ostavljali par dana u vapnenoj otopini ili kiselinama, a potom bi je sušili i premazali uljem radi elasticiteta.⁷⁹ Na kraju, koža bi se

⁶⁸ Isto, 56.

⁶⁹ Isto, 55.-56.

⁷⁰ HEBRANG-GRGIĆ, Ivana, *Kratka povijest knjižnica i nakladnika*, Zagreb: Naklada Ljevak, d.o.o., 2017., str. 47.-48.

⁷¹ STIPČEVIĆ, Aleksandar, *Socijalna povijest knjige u Hrvata*, Školska knjiga, Zagreb, 2004., str. 38.

⁷² HEBRANG-GRGIĆ, I, *Kratka povijest*, 47.-48.

⁷³ STIPIŠIĆ, J, *Pomoćne povijesne*, 13.

⁷⁴ Isto, 13.

⁷⁵ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 265.

⁷⁶ STIPIŠIĆ, J, *Pomoćne povijesne*, 13.

⁷⁷ Isto, 13.

⁷⁸ Isto, 13.

⁷⁹ Isto, 15.

peglala i rezala po potrebi.⁸⁰ Pergamena koja bi se bojala u crveno i purpurno bila je namijenjena posebnim ispravama ili dokumentima, dok je crno obojena pergamena služila sakralnim potrebama, a izvorno žućkasto-bijela korištena je u svakodnevnim prilikama.⁸¹ Nije bilo lako nabaviti dovoljno životinjske kože za potrebe obrazovanja i školstva.⁸² Pergamena je puno bolji pisaći materijal od papirusa pošto je tvrđa, funkcionalnija i lakše se na njoj piše.⁸³ Uz to, na pergameni se moglo pisati na obje strane, za razliku od papirusa.⁸⁴ Papirus koji je bio ispisan na obje strane zvao se opistograf te se pisalo po duljini svitka, a ne kao u starom vijeku u stupcima.⁸⁵ Nadalje, zabilježeni su slučajevi u kojima su krutim predmetima, npr. nožićem, strugali stariji tekst i preko toga pisali novi zbog manjka kože,⁸⁶ to se naziva tehnikom palimpsest.⁸⁷ Prvo su pergamenu savijali u svitak, a potom su je presavijali.⁸⁸ Kodeks je preteča tiskane knjige, pisan je rukom na pergameni ili papiru, a sastavljen je od folija ili listova.⁸⁹

Scriptuarius, organizator prepisivačkog ureda, posebno je svakom prepisivaču ili redovniku pisaru zadao dio koji treba prepisati s uputama i alatom, koristila se trska i gušćje pero.⁹⁰ Ptičje pero najprikladniji je alat za pisanje jer njegova gipkost dozvoljava izmjenu debelih i tankih duktusa.⁹¹ Uz pomoć ravnala i noža redovnik bi izrezao pergamenu, a na rubovima bi sa šestarom označio međuretke.⁹² Obično na početku rukopisa stoji *hic incipit* tj. „ovdje počinje“, kraj je započinjao riječima *explicit*, dodatno, pisar je mogao označiti vrijeme završetka, kome je predviđen, navesti svoje ime itd.⁹³ Osim papirusa i pergamene, kao pisaći materijal koristio se i papir, najviše u 12. stoljeću u srednjovjekovnim školama za skripte i udžbenike.⁹⁴

⁸⁰ Isto, 15.

⁸¹ KULUNDŽIĆ, Zvonimir, *Kroz istoriju pisanja*, Zagreb: Prosvjeta, 1948, str. 64.

⁸² Karlo Veliki odlučio je pomoći samostanu St. Denis tako što mu je poklonio cijelu šumu s divljim životinjama. KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 265.

⁸³ STIPIŠIĆ, J, *Pomoćne povijesne*, 15.

⁸⁴ KULUNDŽIĆ, Z, *Kroz istoriju*, 66.-68.

⁸⁵ STIPIŠIĆ, J, *Pomoćne povijesne*, 21.

⁸⁶ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 265.

⁸⁷ MEMIJA, Emina, *Od slike do knjige*, Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, 2003., str. 45.-46.

⁸⁸ Isto, 45.-46.

⁸⁹ STIPIŠIĆ, J, *Pomoćne povijesne*, 22.

⁹⁰ HEBRANG-GRGIĆ, I, *Kratka povijest*, 47.-48.

⁹¹ STIPIŠIĆ, J, *Pomoćne povijesne*, 25.

⁹² DAHL, Svend, *Povijest knjige*, Hrvatsko bibliotekarsko društvo, Zagreb, 1979., str. 29. Primjer navođenja imena pisara nalazimo u splitskom skriptoriju 1291. godine, naime, pisar Dujam zapisao je: „*Finito libro...Quis scripsit scribat semper cum Domino vivat. Vivat in celis Duymus in nomine felix.*“ STIPIŠIĆ, A, *Socijalna povijest*, 89.

⁹³ Isto, 29.

⁹⁴ STIPIŠIĆ, J, *Pomoćne povijesne*, 18.

Činjenica da su se u srednjem vijeku prvo služili povištenim tablicama, potom papirusom i pergamenom, te na koncu papirom svjedoči o razvoju obrazovanja i školskog sustava. Naime, dobar školski pribor spada među osnovne alate za stjecanje znanja.

3.3. Benediktinci

Sveti Benedikt iz Nursije (480. - 547.) potječe iz dobrostojeće obitelji koja ga je poslala s 12 godina u Rim da se školuje. Međutim, bio je zatečen s onim što je sve vidio pa se povukao u osamu.⁹⁵ Bio je zanesen životom pustinjaka, te se nastanio u pećini Subiaca, a ubrzo je osnovao nekoliko malih samostana.⁹⁶ Zajedno s braćom pustinjacima, na nekadašnjem Apolonovu hramu, podigao je opatiju Monte Cassino.⁹⁷

Sveti Benedikt, u 6. stoljeću, prilikom formiranja *Pravila reda (Regula monachorum)* vodio je računa da redovnike dovede do same svetosti, tj. da se u potpunosti predaju Božjoj prisutnosti i tako zasluže nebesku domovinu. Osnovica mu je bila *ora et labora*, tj. moli i radi. Samostan je morao biti samodostatan, redovnici su između molitve morali obrađivati zemlju kako bi sami osigurali hranu, a višak su, najčešće, prodavali.⁹⁸ Opat je bio upravitelj samostana, a svim članovima društva bilo je dozvoljeno da potraže bilo kakvu pomoć od benediktinaca ili da sami postanu redovnici.⁹⁹

Trudili su se živjeti pravi kršćanski život. Kako bi to postigli sveti Benedikt odredio je ponašanja poput poniznosti, šutnje i poslušna, koja su se ogledala u čitanju, prepisivanju i čuvanju starih tekstova.¹⁰⁰ Benediktinci vjerojatno sve do 8. stoljeća nisu mnogo vremena trošili na prepisivanje svjetovne literature već samo na osnovne rukopise bez kojih nije moguć obred Euharistije.¹⁰¹ Međutim, književni rad, nastava u školama, čuvanje i prepisivanje rukopisa postale su glavne aktivnosti benediktinaca pa su tako zaslužni za širenje obrazovanja i znanosti.¹⁰² Osim toga, pretpostavlja se da iz ranog srednjeg vijeka potječe poslovice *sine monasterium armario sicut castrum sine armamentario* što bi značilo da je samostan bez ormara za čuvanje knjiga kao vojarna bez oružarne.¹⁰³ Vrlo vjerojatno su sposobni redovnici,

⁹⁵ ŠANJEK, Franjo, „Djelo svetog Benedikta ugrađeno u temelje hrvatske pismenosti i kulture“ *Bogoslovska smotra*, sv. 50, br. 4, Zagreb, 1980., str. 338.

⁹⁶ Isto, 338.

⁹⁷ Isto, 338.

⁹⁸ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 80.-81.

⁹⁹ Isto, 80.-81.

¹⁰⁰ HORVAT, Branko, „Benediktinci“, 24.

¹⁰¹ STIPČEVIĆ, A, *Socijalna povijest*, 28.

¹⁰² HORVAT, B, „Benediktinci“, 27.

¹⁰³ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 263.

u dobrostojećim samostanima s prepisivačkim uredima, u strogoj šutnji, pažljivo i ustrajno prepisivali prvenstveno rukopise i tekstove sakralnog sadržaja, a potom i ostala djela klasičnog svijeta.¹⁰⁴ Sveti Benedikt odredio je da se godišnje čita oko 1 500 sati, no vjerojatno se to nije provodilo u praksi budući da nisu svi samostani bili dovoljno veliki da posjeduju tolike količine literature.¹⁰⁵ Ipak, sa sigurnošću može se kazati da su redovnici svaki dan čitali, a ususret najvažnijem kršćanskom blagdanu, Uskrsu, posebno su učili iz kodeksa što ih je tjeralo da neprestano ulažu u prepisivanje, čuvanje i po mogućnosti kupnju rukopisa¹⁰⁶ ili posudbu iz drugih samostana.¹⁰⁷ Štoviše, jedan od osnovnih zadataka prilikom osnivanja samostana bio je priskrbiti dovoljnu količinu liturgijskih djela, uglavnom su bila navedena u inventarima i kartularima benediktinskih samostana.¹⁰⁸ Zanimljivo je spomenuti da su knjižnice često bile dostupne vanjskim korisnicima.¹⁰⁹ Međutim, za posuđene rukopise trebalo je ostaviti *memoriale* tj. polog.¹¹⁰

Zahvaljujući slobodi pojedinih redovnika koji su se odvažili na pisanje anala, kronika svoga zavičaja ili biografija pojedinih važnih ličnosti moguće je dublje proniknuti u svijest i razmišljanje srednjovjekovnog čovjeka. Sve do razvijenog srednjeg vijeka najstariji crkveni red Zapada bio je zadužen za organiziranje pisarskih radionica i umnažanje rukopisa, kako bi samostanske škole mogle nesmetano educirati i odgajati mlade naraštaje.¹¹¹

3.3.1. Benediktinske škole

U koji god bi kraj stigli benediktinci su trebali otvoriti školu.¹¹² No, potrebno je zastati i promisliti, je li to uistinu provedeno u djelo? Za organizirati, makar skromnu, školu treba zadovoljiti osnovne uvjete, dakle prikupiti novac, sposobno osoblje za prenošenje znanja, barem osnovnog, poput pisanja, čitanja i računanja, i sav potreban materijal kako bi škola mogla funkcionirati. Prema tome, pretpostavlja se da su u većim sredinama zasigurno benediktinci ustoličili škole, dok je za manje i zabačene sredine upitno. Nadalje, otvara se pitanje tko su bili i tko su mogli biti polaznici benediktinskih škola. Vrlo vjerojatno, radilo se

¹⁰⁴ HORVAT, B, „Benediktinci“, 27.

¹⁰⁵ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 263.

¹⁰⁶ HORVAT, B, „Benediktinci“, 27.

¹⁰⁷ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 263.

¹⁰⁸ STIPIŠIĆ, J, *Pomoćne povijesne*, 56.

¹⁰⁹ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 263.

¹¹⁰ DAHL, S, *Povijest knjige*, 35.

¹¹¹ STIPČEVIĆ, A, *Socijalna povijest*, 74.

¹¹² PRANJIĆ, Marko, KUJUNDŽIĆ, Nediljko, BIONDIĆ, Ivan, *Uloga Katoličke crkve u razvoju hrvatskoj školstva*, Hrvatska akademija odgojnih znanosti, Zagreb, 1994., str. 31.

o malom broju budućih redovnika koje su učili monaškom životu, uz njih, moguće da je samo mali broj laika stjecao znanje u samostanskim školama.¹¹³ Stoga su, s vremenom, benediktinci ustanovili dva odjela u školama, interni (*schola interior*) i eksterni (*schola exterior*).¹¹⁴ Već sa sedam godina u prvi odjel stupali su đaci, *pueri oblati*, koji su se pripremali postati svećenici, a drugi odjel bio je otvoren za laike, buduće državne službenike.¹¹⁵ Djecu su primali u škole sa 6 ili 7 godina jer su tada u mogućnosti koristiti se temeljnim intelektualnim umijećima, poput čitanja i pisanja.¹¹⁶

Na koncu može se kazati da su benediktinci vrlo vjerojatno obrazovali već broj, a možda i sve, pismene ljude u ranosrednjovjekovnoj Europi. Jednostavnije je reći, preuzeli su vodeću ulogu u obrazovanju mladeži u ranom srednjem vijeku.

3.3.1.1. Ustroj benediktinskih škola

Benediktinski samostan imao je školu u kojoj su đake učili osnovnom znanju, tj. čitanju, pisanju, računanju i pjevanju, a učitelj je bio sposobniji svećenik, *scholasticus* ili *magister scholae*,¹¹⁷ pedagoško iskustvo stjecao s vremenom.¹¹⁸ U samim počecima organiziranja srednjovjekovnih škola nije postojalo dovoljno, ili uopće, stručne i edukativne literature te didaktičkih priručnika namijenjenih odgoju i obrazovanju učenika.¹¹⁹ No, vodeći se evanđeoskim načelima, u kojima je dijete u ranim godinama smatrano čisto, nevino i bez težih grijeha, nisu im nametali teške školske obveze.¹²⁰ Međutim, kad bi prelazili u razdoblje odraslog čovjeka od učenika se očekivalo više.¹²¹

Za početak su ih učili slova, tj. *nottae litterarum*, tako da je učenik kopirao oblike slova na pločici, pa slogove i onda riječ.¹²² Nadalje, djeca su čitanje vježbala iz knjige psalama pa su bili česti slučajevi da nauče napamet svih 150 psalama.¹²³ Čitanje i pisanje odvijalo se na latinskom jeziku.¹²⁴ Zabilježeni su slučajevi gdje je dijete pomagalo djetetu, iako su najvećim dijelom učitelji podučavali djecu.¹²⁵ Uglavnom su se služili prstima prilikom računanja,

¹¹³ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 126.

¹¹⁴ ZANINOVIĆ, M, *Opća povijest*, 52.

¹¹⁵ HORVAT, B, „Benediktinci“, 27.

¹¹⁶ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 21.

¹¹⁷ HORVAT, B, „Benediktinci“, 27.

¹¹⁸ ZANINOVIĆ, M, *Opća povijest*, 52.

¹¹⁹ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 21.

¹²⁰ Isto, 22.

¹²¹ Isto, 22.

¹²² Isto, 22.

¹²³ Isto, 22.

¹²⁴ ZANINOVIĆ, M, *Opća povijest*, 52.

¹²⁵ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 23.

odnosno zbrajanja i oduzimanja, a ponekad, tijekom dijeljenja, pločicama.¹²⁶ Treba imati na umu da su se služili rimskim brojevima što je zbrajanje, oduzimanje, množenje i dijeljenje činilo izrazito teškim.¹²⁷ Svakako, najmanje pažnje posvetili su računanju pošto nije nužno u vjerskoj naobrazbi.¹²⁸ Svaki đak posjedovao je vlastiti pisaći pribor.¹²⁹ Pretpostavlja se da se radilo o skromnom radnom priboru. Glazbu ih je podučavao *cantor* na način da ih je usmjeravao kako modulariti glas¹³⁰ i još su učili vjeronauk.¹³¹ U nekim sredinama redovnici učitelji pokazivali su praktične vještine, poput sadnje, branja i sl., dok bi učenici pažljivo promatrali, te na koncu sami izveli radnju.¹³²

Ozbiljniji učenici mogli su slobodno s učiteljem raspravljati ukoliko su imali nejasnoća. Već tada su kroz pismene i usmene ispite pratili napredak đaka, no znalo se dogoditi da ispitivači nisu bili vrsni poznavatelji školskog gradiva.¹³³ Razlozi se mogu tražiti u manjku literature jer nisu svi samostani bili bogato opskrbljeni i intelektualnoj sposobnosti učitelja. U većini slučajeva educiranje se održavalo bez razumijevanja i na latinskom jeziku, što je đacima znalo stvarati dodatni problem.¹³⁴ Učenici su morali učiti napamet psalme i molitve, a nastavni proces prestajao je kada bi učitelj prenio sve znanje.¹³⁵ Tek krajem ranog srednjeg vijeka u samostanske škole uvodi se *quadrivium*.¹³⁶

Moglo bi se kazati da su benediktinci imali neloš školski program za ondašnje prilike, no najveća mana mu se ogledala u latinskom jeziku koji nije bio blizak svim đacima i učiteljima koji nisu imali dovoljno znanja.

3.3.1.2. Ostale ranosrednjovjekovne škole

Uz benediktinske samostanske škole postojale su katedralne škole. Pružale su bolju edukaciju od samostanskih, a nalazile su se u sjedištima biskupa.¹³⁷ Đake su školovali slijedeći pravila „sedam slobodnih umijeća“, dakle *trivium*: gramatika, dijalektika i retorika, a nakon toga *quadrivium*: aritmetika, geometrija, astronomija i glazba.¹³⁸ No sve do razvijenog srednjeg

¹²⁶ Isto, 23.

¹²⁷ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 71.

¹²⁸ ZANINOVIĆ, M, *Opća povijest*, 53.

¹²⁹ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 33.

¹³⁰ Isto, 23.

¹³¹ ZANINOVIĆ, M, *Opća povijest*, 52.

¹³² PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 31.

¹³³ Isto, 23.

¹³⁴ ZANINOVIĆ, M, *Opća povijest*, 53.

¹³⁵ Isto, 53.-54.

¹³⁶ ZANINOVIĆ, M, *Opća povijest*, 53.

¹³⁷ Isto, 53.

¹³⁸ Isto, 53.

vijeka katedralne škole nisu učinile mnogo za obrazovanje jer su često biskupi bili zavedeni pohlepom, tj. težnjom za stjecanjem materijalnih dobara, umjesto širenja Kristove riječi i školovanja mladih.¹³⁹ Župne škole, organizirane u župnom dvoru, pohađalo je samo nekoliko đaka, a podučavao ih je župnik ili zvonar.¹⁴⁰

S obzirom na društvene, gospodarske i kulturne prilike, odvijao se skromniji i jednostavniji školski program u samim počecima ranog srednjeg vijeka. Prvi crkveni red Zapada trudio se razviti harmonična čovjeka, pruživši mu školski sadržaj koji je obuhvaćao manualne aktivnosti, osnovne intelektualne vještine i kršćanski nauk.¹⁴¹

3.4. Školstvo za vrijeme karolinške renesanse

Razdoblje 7. i 8. stoljeća poznato je kao period slabe intelektualne naobrazbe. Štoviše, promatra se kroz prizmu dekadencije i kulturnog opadanja.¹⁴² S vremenom, kada su novi vladari oformili srednjovjekovne države i prihvatili kršćanstvo, krenuo je proces oživljavanja školstva od strane državnih službenika.¹⁴³

Karlo Veliki zatražio je 789. godine od redovnika da revno educiraju mlade naraštaje pisanju, čitanju, računanju.¹⁴⁴ Na dvoru u Aachenu organizirao je skupinu učenjaka koji su trebali proširiti obrazovanje.¹⁴⁵ Obrazovani i sposobni svećenik Alkuin uredio je samostan u Toursu za školovanje mladeži¹⁴⁶ pa ga je Karlo Veliki pozvao u svoju državu jer je shvaćao da će cjelokupno društvo bolje funkcionirati ukoliko se kroz školu pripremi pojedince za vođenje države i Crkve.¹⁴⁷ Uz Alkuina, djelovao je gramatičar Petar, povjesničar Pavao Đakon, pjesnik Got Teodulf, pjesnik Angilbert i Karlov životopisac Einhard.¹⁴⁸

Alkuin je organizirao dvorsku školu (*schola palatina*) i akademiju (*Academia palatina*) a imale su namjeru osuvremeniti i aktualizirati kršćansku predaju¹⁴⁹ te objediniti cjelokupno ljudsko znanje.¹⁵⁰ U dvorskoj školi polaznici su mogli s učiteljima diskutirati o gorućim pitanjima, pisati ili recitirati pjesme i rješavati zagonetke.¹⁵¹ Alkuin je zadobio nadimak „prvi

¹³⁹ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 126.

¹⁴⁰ ZANINOVIĆ, M, *Opća povijest*, 53.

¹⁴¹ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 34.

¹⁴² KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 111.

¹⁴³ Isto, 119.

¹⁴⁴ Isto, 121.

¹⁴⁵ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 126.

¹⁴⁶ ZANINOVIĆ, M, *Opća povijest*, 52.

¹⁴⁷ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 122.

¹⁴⁸ STIPIŠIĆ, J, *Pomoćne povijesne*, 86.

¹⁴⁹ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 124.

¹⁵⁰ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 27.

¹⁵¹ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 129.

ministar kulture“ jer je napisao nekoliko pedagoških priručnika za dvorsku školu. Sadržaj je bio prezentiran u vidu razgovora između učenika i učitelja.¹⁵² Određen je viši i niži stupanj školskog programa, u kojem su svećenici preuzeli ulogu učitelja u svim samostanima i biskupijama, a bili su dužni predavati gramatiku, note, računanje, pjevanje i psalme.¹⁵³ Budući da na Zapadu nije bilo prisutno Euklidovo djelo o geometriji, karolinški učitelji nisu pružali mnogo na području matematike. Vrlo vjerojatno im je najvažnije bilo izračunati točan datum Uskrsa.¹⁵⁴

U školi se učilo po programu „sedam slobodnih umijeća“. Naime, smatralo se da *trivium* pomaže u razvijanju ljudskog duha argumentiranjem, razmišljanjem i tumačenjem, pa je zato prozvan *artes sermocionales*.¹⁵⁵ S druge strane *quadrivium* je prozvan *artes reales* jer je mladima trebao pomoći da shvate zakonitosti i stvarnosti svijeta koji ih okružuje.¹⁵⁶ Jednostavnije rečeno, potonje discipline trebale su odgojiti i obrazovati idealnog srednjovjekovnog čovjeka, tj. spremnog odgovoriti potrebama vlastitog duha i duhu svijeta.¹⁵⁷ Uz to, organizirane su samostanske škole u Lyonu, Fuldi, Reichenau, Sankt Gallenu itd.¹⁵⁸

U konačnici nije se radilo o nekoj većoj promjeni na području odgojno-obrazovnog procesa. Međutim, uočeno je zalaganje za školstvo od strane vladajućih što predstavlja novitet i najavu svjetlije budućnosti.¹⁵⁹

3.4.1.1. Školski djelatnici

U samim počecima dužnost ravnatelja obnašao je biskup ili opat, a kasnije sposobniji redovnik.¹⁶⁰ Podučavanje je bilo prepušteno crkvenim dužnosnicima jer su smatrali da je to poseban dar od Boga, ali i iz praktičnih razloga jer nije postojalo adekvatno vanjsko osoblje.¹⁶¹ Kršćanski učitelj, osim posjedovanja intelektualne naobrazbe, trebao je živjeti moralno i u skladu s naukom *Svetog pisma* jer su to smatrali garancijom za dobar odgoj učenika.¹⁶²

¹⁵² Isto, 122.

¹⁵³ Isto, 121.

¹⁵⁴ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 71.-72.

¹⁵⁵ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 27.

¹⁵⁶ Isto, 27.

¹⁵⁷ Isto, 27.

¹⁵⁸ STIPIŠIĆ, J, *Pomoćne povijesne*, 86.

¹⁵⁹ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 121.

¹⁶⁰ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 25.

¹⁶¹ Isto, 25.-26.

¹⁶² Isto, 26.

Sačuvan je podatak da je Karlo Veliki 805. godine naredio državnim nadzornicima, *missi dominici*, da obiđu škole kako bi utvrdili uče li đaci po njegovu napatku.¹⁶³ Pretpostavlja se da možda nisu svi poštivali ranije odredbe o podučavanju ili, jednostavno, nisu postajale mogućnosti u svim mjestima za razvoj škole. Naime, uspješnost provedbe školskog programa ovisila je o materijalnim sredstvima, potom o sposobnosti učitelja, mogućnostima učenika itd.¹⁶⁴ Prema tome, Karlo Veliki dodatno je zatražio da se djecu šalje u gradove sa školom koja im pruža besplatnu nastavu.¹⁶⁵ S vremenom je rastao broj mladih koji su željeli steći znanje, a možda i redovnici nisu uz sva druga zaduženja stizali educirati nove naraštaje, pa su zatražili u 9. stoljeću od franačkog cara da unaprijedi školstvo i otvori još škola.¹⁶⁶ U međuvremenu vikinški gusari napali su Irsku,¹⁶⁷ a dio stanovništva krenuo je u Franačku kako bi pronašao sigurno utočište.¹⁶⁸ Među njima bilo je obrazovanih ljudi koji su bili spremni podučavati u zamjenu za sigurne egzistencijalne uvjete,¹⁶⁹ što je pogodovalo razvoju školskog sustava i obrazovanja. Naime, učitelji su donijeli sa sobom nove informacije i svježe ideje.

3.4.1.2. Odgoj i obrazovanje plemića

Plemiće su odgajali da budu vješti ratnici, markantni, uglašeni i elokventni u društvu, dok se obrazovanje i razvoj uma zanemario do kasnog srednjeg vijeka.¹⁷⁰ Podučavali su ih sedam viteških vještina (*septem artes probitatis*).¹⁷¹ Pet vještina predviđalo je da će kod mladog plemića razviti hrabrost, neustrašivost i sposobnost vješta ratnika. Redom to su: plivanje, jahanje, mačevanje, bacanje koplja i lov, dok su preostale dvije, igranje „dame“ i pisanje stihova, trebale razviti osjećaj za prostor i steći pažnju dvorskih dama.¹⁷² Veliki dio srednjovjekovnih vladara bio je nepismen, Karlo Veliki bio je jedan od rijetkih koji je znao pisati, iako je tek u zreloj životnoj dobi to umijeće savladao.¹⁷³ Ipak, obrazovanje se cijeno

¹⁶³ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 122.

¹⁶⁴ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 25.

¹⁶⁵ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 122.

¹⁶⁶ Isto, 135.-136.

¹⁶⁷ Velika Britanija i Irska nisu bili u sastavu nekadašnjeg Rimskog Carstva, sukladno tom, nisu doživjele sličnu sudbinu kao ostatak europskog kontinenta. Točnije rečeno, nisu zahvaćeni pustošenjem barbara pa su mnogi učenjaci i crkveni dostojanstvenici, na tom dijelu Europe, pronašli sigurno utočište i vrijeme za slobodna umijeća. Stoga ne čudi da je Irska dobila naziv *insula sanctorum et doctorum* tj. „otok svetaca i učenjaka“. Tijekom vladavine Karla Velikog obično se za učena pojedinca, koji je posjedovao znanje latinskog i grčkog jezika, smatralo da potječe sa spomenutog teritorija. KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 111.-121.

¹⁶⁸ Isto, 136.

¹⁶⁹ Isto, 136.

¹⁷⁰ ZANINOVIĆ, M, *Opća povijest*, 55.

¹⁷¹ Isto, 54.

¹⁷² Isto, 54.

¹⁷³ Isto, 55.

pa su bogati feudalski zvali svećenike u svoj dvorac da educiraju njihove sinove, dok su kćeri najčešće slali u samostane gdje su ih, uz pisanje, čitanje i glazbu, učili skromnosti i poslušnosti.¹⁷⁴

Razdoblje vladavine Karla Velikog zapamćeno je po buđenju školstva, dodatno vladar je pokušao očistiti već tada iskrivljeni latinski jezik i uvesti univerzalno pismo.¹⁷⁵ Nadalje, težio je očuvanju i revitalizaciji antičke baštine jer je znao da neće biti napretka u njegovoj državi bez obrazovanih pojedinaca.¹⁷⁶ Karlo Veliki nije uspio obrazovati mnogo mladih umova, ali sama čežnja za tim otvorila je vrata prema napretku.¹⁷⁷ Svakako, nije dosegao pravi školski ideal, niti je bio blizu tome, jer je bio zaveden duhom svoga vremena. Želio je u feudalni sustav uklopiti kršćansko poimanje klasične baštine.¹⁷⁸ S druge strane, do njegova vremena, zajedno s njegovim trudom i radom Europa se liturgijski i jezično ujedinila.¹⁷⁹ Naravno još je možda ostala pokoja sredina koja se nije preobratala na kršćanstvo i opismenila.¹⁸⁰ Vrlo važno je navesti da su isti jezik i ista vjera pomogli razvitku školstva, što će kasnije polučiti razvoj najviših obrazovnih institucija.

3.4.2. Umijeće prepisivanja za vrijeme karolinške renesanse

Umijeće prepisivanja postao je pravi umjetnički posao jer su pisari razvili različite oblike i vrste lijepo oblikovanog pisma.¹⁸¹ Od 7. do 12. stoljeća razvijaju se „nacionalna“ pisma pa se tako na području Irske formira anglosaksonsko pismo, na Pirenejskom poluotoku vizigotsko pismo, na jugu Italije beneventana,¹⁸² na području današnje Francuske merovingika.¹⁸³ Za vrijeme karolinške renesanse oblikovali su lijepo i jednostavno pismo, karolinšku minuskulu.¹⁸⁴ Karakterizira je jasna, pravilna i čitljivo oblikovana slova.¹⁸⁵

Na početnim stranicama srednjovjekovnih rukopisa crtali su biblijske likove i razne vegetabilne motive često ukrašene zlatom, dragim kamenjem,¹⁸⁶ rezbarenom bjelokosti,

¹⁷⁴ Isto, 55.

¹⁷⁵ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 141.

¹⁷⁶ Isto, 141.

¹⁷⁷ Isto, 141.

¹⁷⁸ Isto, 141.

¹⁷⁹ Isto, 141.

¹⁸⁰ Isto, 141.

¹⁸¹ Sami čin prepisivanja smatrao se milosnim djelom što svjedoči rukopis iz Arrasa iz 11. stoljeća: „...za svako slovo, crtu i točku otpušten mi je jedan grijeh...“¹⁸¹ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 264.

¹⁸² GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 128.

¹⁸³ STIPIŠIĆ, J, *Pomoćne povijesne*, 55.

¹⁸⁴ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 128.

¹⁸⁵ STIPIŠIĆ, J, *Pomoćne povijesne*, 87.

¹⁸⁶ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 266.

srebrom, brončanim motivima, grotesknim životinjama, anđelima, svecima, vitezovima u lovu itd.¹⁸⁷ Do početka razvijenog srednjeg vijeka evanđelistari su uglavnom bili uljepšani Kristom s četiri evanđelista i apokaliptičnim životinjama.¹⁸⁸ Redovnici nisu bili zaduženi za dekoriranje rukopisa jer možda nisu savladali tehniku iluminacije, vjerojatno su pisari ostavljali prazan prostor pa bi ga minijaturisti ili iluminatori ispunili.¹⁸⁹ Ostali su sačuvani traktati s uputama kako se koristiti tankom zlatnom folijom, kako proizvoditi boje itd.¹⁹⁰ Rukopisi napravljeni od pergamene bili su veliki i veoma teški, na uglovima i rubovima osigurani metalnim pločama, a pojedini su imali i lokote.¹⁹¹ *Ligator* je bila osoba koja se bavila uvezom rukopisa.¹⁹² Srednji vijek poznaje dvije skupocjene vrste uveza - zlatarski i kožni.¹⁹³ Početni inicijali posebno su ukrašeni biljnim elementima i zlatnim ili srebrenim bojama.¹⁹⁴ Vrlo vjerojatno najljepše rukopise nisu koristili tijekom obreda Euharistije, već su bili pohranjeni u katedralnom ili crkvenom kompleksu kao simbol reprezentativnosti.¹⁹⁵

Budući da se razvio cijeli sustav za pravljanje iluminiranih rukopisa, zaključuje se da bogato ukrašeni rukopisi svjedoče koliko su poštivali pisanu riječ.

¹⁸⁷ DAHL, S, *Povijest knjige*, 36.-37.

¹⁸⁸ Isto, 29.

¹⁸⁹ Isto, 29.-30.

¹⁹⁰ STIPČEVIĆ, A, *Socijalna povijest*, 104.

¹⁹¹ KULUNDŽIĆ, Z, *Kroz istoriju*, 66.-68.

¹⁹² DAHL, S, *Povijest knjige*, 36.

¹⁹³ Isto, 36.

¹⁹⁴ Isto, 29.

¹⁹⁵ STIPČEVIĆ, A, *Socijalna povijest*, 103. Iz škole u Reimsu potječe *Evangelijar iz Epernaya* i *Psaltir iz sveučilišne knjižnice u Utrechtu*, najpoznatiji kodeks iz škole u Toursu je *Prva Biblija Karla Čelavog*, a iz škole u Metz u potječe *Drogo Sacramentarium*. STIPIŠIĆ, J, *Pomoćne povijesne*, 91.

3.5. Otonska renesansa

Nakon smrti Karla Velikog zabilježeno je da su franački biskupi tražili Ludovika Pobožnog i Karla Čelavog da otvore još škola, no koliko je poznato to se nije ostvarilo.¹⁹⁶ Oton Veliki i njegovi nasljednici¹⁹⁷ trudili su se poboljšati i unaprijediti katedralne škole.¹⁹⁸ Dodatno su organizirali nekoliko škola u Mainzu, Salzburgu, Bambergu, Kölnu, Trieru, Echternachu, Hildesheimu itd.¹⁹⁹ U njima su se educirali razni notari i kancelari. U 10. stoljeću razvile su se škole u Milanu, Parmi, Paviji, Veroni, Raveni i Vercelliju,²⁰⁰ i u Liegeu otvorena je biskupska škola.²⁰¹ Bile su namijenjene školovanju laika, dakle nisu bile predviđene samo za buduće redovnike.²⁰²

Školski program oslanjao se na „sedam slobodnih umijeća“. Prilikom obrazovanja koristili su Donatov²⁰³ priručnik *Ars minor*, namijenjen početnicima, i *Ars maior* za naprednije đake.²⁰⁴ Početnički priručnik bio je napisan u obliku pitanja i odgovora, a drugi je analizirao sintaksu, morfologiju i stilistiku.²⁰⁵ Gramatičke priručnike držali su osnovom jezične nastave sve do 16. stoljeća.²⁰⁶ Služili su se i Priscijanovom *Ars grammatica*,²⁰⁷ od grčkih i rimskih djela koristili su Cicerona *De inventione* i druga djela, Vergilija, Marcijana, Iliasa Latina, Horacija, Boetija, Lukana, Terencija,²⁰⁸ Perzija, Juvenala i dr.²⁰⁹ Također, prilikom prepisivanja vodili su računa da rukopisi, bilo sakralne ili profane namjene, budu lijepo ukrašeni i dekorirani, a značajan i produktivan samostan bio je u Reichenau na Bodenskom jezeru.²¹⁰ Geometriju i aritmetiku proučavali su po Boetijevim zapisima.²¹¹ S obzirom na navedeno, uočava se da su se u 10. stoljeću i dalje oslanjali na antičke velikane.

¹⁹⁶ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 123.-129.

¹⁹⁷ Otonska renesansa naziva se period vladavine Otona I. (936.-973.), Otona II. (973.-983.), Otona III. (983.-1002.) i Henrika II. Svetoga (oko 960–1024). STIPIŠIĆ, J, *Pomoćne povijesne*, 91.

¹⁹⁸ JEDIN, H, *Velika povijest*, 373.

¹⁹⁹ STIPIŠIĆ, J, *Pomoćne povijesne*, 91.

²⁰⁰ JEDIN, H, *Velika povijest*, 373.

²⁰¹ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 145.

²⁰² Isto, 145.

²⁰³ Donat Elije bio je rimski gramatičar, napisao je dva gramatička priručnika koja su se koristila u srednjem vijeku. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=15898>

²⁰⁴ JEDIN, H, *Velika povijest*, 373.

²⁰⁵ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 71.

²⁰⁶ Isto, 71.

²⁰⁷ JEDIN, H, *Velika povijest*, 373.

²⁰⁸ Isto, 373.

²⁰⁹ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 145.

²¹⁰ Isto, 146.

²¹¹ JEDIN, H, *Velika povijest*, 373.

3.5.1.1. Najpoznatiji predavači – Abbo iz Fleuryja i Gerbert iz Aurillaca

Opat Abbo iz Fleuryja, beneditinskog samostana u Ramseyu, bio je predavač logike i dijalektike.²¹² Gerbert iz Aurillaca²¹³ (o. 940. - 1003.), kasnije papa Silvestar II., bio je voditelj katedralne škole u Reimsu i predavao je dijalektiku i retoriku.²¹⁴ Posebno je ohrabrivao i stimulirao redovnike da revno prepisuju djela grčkih i rimskih velikana. Štoviše, tražio je što starije, i ako je bilo moguće, originale antičkih djela²¹⁵ kako bi mogao bolje razumjeti i shvatiti svijet koji ga okružuje. Njegovi učenici imali su priliku promatrati gibanje zvijezda i svemir jer je napravio spravu predviđenu za to i globus nebeskog svoda.²¹⁶ Osobina pojedinih učenjaka iz srednjeg vijeka jest želja da proniknu dublje u misli i značenje antičkih djela te ih nadgrade kršćanskom dogmom, a upravo tome je i potonji težio.²¹⁷ Vjerovao je u sintezu sveukupnog znanja.²¹⁸ Neki srednjovjekovni intelektualci posebno su težili razvoju i unaprjeđenju odgojno-obrazovnih ustanova pa su se međusobno dopisivali ne bi li u tom uspjeli.²¹⁹ Gerbert od Aurillaca čuvao je pisma u privatnom registru.²²⁰ S vremenom takvi kontakti postaju sve učestaliji, a sakupljanje pisama govori o tome da su sve više počeli cijeniti pisanu riječ i shvaćati njezinu važnost i moć.²²¹

Saska vladarska kuća pružala je veliku potporu školstvu, a shodno tome i gradnji katedrala, te su također surađivali s benediktincima.²²² Na koncu može se kazati da su karolinška renesansa i otonska obnova uistinu plodno djelovale na području obrazovanja i educiranja mladih naraštaja, no nisu uspjele zaorati dublje brazde koje bi do temelja promijenile Zapadnu Europu.²²³ Nisu imale dovoljno teorijskog iskustva²²⁴, no svakako takve velike izmjene ne dolaze u kratkom roku, njihove zasluge izići će na vidjelo tek u razvijenom i kasnom srednjem vijeku u novim institucijama – sveučilištima.

²¹² KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 147.

²¹³ Vidi više: GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 206.-207.

²¹⁴ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 148.-149.

²¹⁵ Isto, 149.-150.

²¹⁶ Isto, 150.

²¹⁷ Isto, 151.

²¹⁸ Isto, 151.

²¹⁹ JEDIN, H, *Velika povijest*, 378.

²²⁰ Isto, 378.

²²¹ Isto, 379.

²²² KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 145.

²²³ Isto, 153.

²²⁴ Isto, 153.

3.6. Razvoj školstva u Hrvatskoj u ranom srednjem vijeku

Ranosrednjovjekovna Hrvatska smjestila se na područje nekadašnje rimske provincije Dalmacije. Drugim riječima, radilo se o prostoru koji je već od kasne antike bilo upoznat s kršćanstvom i crkvenom hijerarhijom. Nestankom Rimskog Carstva, Crkva je povezivala hrvatske prostore sa zapadnom Europom.²²⁵ Iako nije donesen konsenzus oko pokršćavanja Hrvata vjeruje se da su pokršćeni u više navrata od 7. stoljeća do 9. stoljeća. No, opće je poznato da je sredinom 9. stoljeća knez Trpimir osnovao benediktinski samostan u Rižinicama u blizini kliškog dvora,²²⁶ gdje je neko vrijeme boravio Gottschalk.²²⁷ Povjesničari vjeruju da je knez Trpimir na poticaj Gottschalka pozvao benediktince u svoju državu.²²⁸ Benediktinci osnivaju samostane u ranom srednjem vijeku te postaju glavna središta obrazovanja i intelektualnog rada,²²⁹ stoga su postali poznati kao čuvari duhovne baštine.²³⁰

Duž jadranske obale organizirani su benediktinski samostani, a poznato je da su unutar samostana trebale biti škole, organizirane po programu *triviuma* i *quadriviuma*.²³¹ Samostan sv. Krševana u Zadru, samostan sv. Marije u Zadru, samostan sv. Petra u Selu, samostan sv. Ivana i sv. Tome u Biogradu, opatija sv. Marije na Tremitima i samostan sv. Marije na Lokrumu djelovali su po uputama benediktinskog samostana u Monte Cassinu.²³² Međutim, upitno je jesu li svi benediktinski samostani imali školu ili barem prostoriju gdje su mali broj djece podučavali osnovnim intelektualnim umijećima i temeljnoj vjerskoj dogmi. Zbog skromnih mogućnosti hrvatskih vladara pretpostavlja se da su poduku mogli primiti samo pojedini članovi kraljevske obitelji i djeca koja su odlučila posvetiti život službi Božjoj. Osim toga, papa Ivan X. (914. - 928.) predložio je kralju Tomislavu u 10. stoljeću da mlade naraštaje šalje u samostan na školovanje,²³³ bez obzira na materijalne mogućnosti.²³⁴ Također, splitski sabor

²²⁵ RAUKAR, Tomislav, *Hrvatsko srednjovjekovlje prostor, ljudi, ideje*, Školska knjiga, Zagreb, 1997., str. 180.

²²⁶ OSTOJIĆ, Ivan, „Koliko je benediktinskih opatija bilo u Solinu za Hrvatske dinastije“ *Bogoslovska smotra*, sv. 34, br. 2, Zagreb, 1964., str. 310.

²²⁷ Gottschalk je bio filozof i teolog, koji je zastupao predestinaciju, tj. mišljenje da je sve već unaprijed određeno pa je bio protjeran od strane reimskog biskupa. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=22859>)

²²⁸ HORVAT, B, „Benediktinci“, 28.

²²⁹ DADIĆ, Žarko, *Egzaktne znanosti hrvatskog srednjovjekovlja*, Zagreb-Ljubljana 1991., str. 33.

²³⁰ HORVAT, B, „Benediktinci“, 28. (Uz to, benediktinci su bili angažirani oko dvora, npr. Ivan Ursini, trogirski biskup, pomagao je Petru Krešimiru IV. i Dmitru Zvonimiru. Također, važnost i ugled Crkve u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj potvrđuje činjenica da su sve isprave označene pečatom iz cistercijske opatije sv. Marije u Topuskom bile javno priznate. ŠANJEK, Franjo, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996., str. 72.)

²³¹ DADIĆ, Ž, *Egzaktne znanosti*, 33.

²³² RAUKAR, T, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 294.

²³³ DADIĆ, Ž, *Egzaktne znanosti*, 33.

²³⁴ ŠANJEK, Franjo, *Kršćanstvo na hrvatskom*, 159.

925. godine²³⁵ traži da omoguće školovanje djeci.²³⁶ U sačuvanim ispravama uočeno je da su benediktincima poklanjali zemlju u zamjenu za poduku djece,²³⁷ iz čega se može iščitati da je školovanje bilo jako skupo i cijenjeno. Đake su podučavali dijalektici, latinskom jeziku, astrologiji, prirodnoj filozofiji, astronomiji, matematici, liturgijskom pjevanju, mjerenju zemlje, *computusu* (računanje nadnevka Uskrsa) i zemljoradnji.²³⁸

Učitelj *Constantinus magister* spominje se u Zadru oko 918. godine, a učitelj magistar *Gregorius gramaticus* oko 1080. godine.²³⁹ Međutim, nije ništa više poznato o njima, ne zna se jesu li bili učitelji na dvoru ili u školi u okrilju crkve. U Splitu je postojala svećenička škola već od 8. stoljeća, a učili su iz liturgijskih knjiga.²⁴⁰ Iz škole su proizašli prvi notari.²⁴¹ Uz to, splitski vlastelin Petar Črne donosi važnu informaciju o obrazovanju siromašne djece.²⁴² Naime, on spominje da je 1080. godine kupljen dječak rob Zloba, kako bi ga obrazovali, a potom zaredili za svećenika.²⁴³ Postavlja se pitanje je li bilo još djece koja su imala sličnu sudbinu kao maleni Zloba, odnosno da su potjecala s dna društvene ljestvice i spletom okolnosti primili obrazovanje. Svakako jedna tvrdnja nije dovoljna da se donese zaključak, no može se pretpostaviti da su pojedinu siromašnu djecu usmjeravali u svećeničku službu. Sve do razvijenog srednjeg vijeka podaci o školskom sustavu i obrazovanju u hrvatskim zemljama jako su škrti i slabo zastupljeni.²⁴⁴ Bez obzira na to, vjeruje se da je u samim počecima srednjeg vijeka postojao organizirani obrazovni sistem, koji je pratio srednjoeuropske tokove, te omogućio stjecanje znanja manjem broju mladića.

²³⁵ Vidi više: GARZANITI, Marcello, „Ohrid, Split i pitanje slavenskoga jezika u bogoslužju u X. i XI. stoljeću“ *Slovo: časopis Staroslavenskog instituta u Zagrebu*, sv. 60, Zagreb, 2010., str. 312.-324.

²³⁶ ŠANJEK, F, „Djelo svetog Benedikta“, 341.

²³⁷ Isto, 341.-342.

²³⁸ ŠANJEK, Franjo, „Uloga papinstva u afirmaciji Hrvatske u ranom srednjem vijeku (7. – 12. st.)“ *Problemi sjevernog Jadrana: Problemi sjevernog Jadrana*, br. 9, Zagreb 2009., str. 22.

²³⁹ RAGUŽ, Mirko, „Škole koje život znače (Škole u Senju)“ *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, sv. 38, br. 1, Senj, 2011., str. 366.

²⁴⁰ NOVAK, Grga, *Povijest Splita, prva knjiga*, Split, 2005., str. 405.

²⁴¹ Isto, 405.

²⁴² URLIĆ, Šime, *Crtice iz dalmatinskog školstva od dolaska Hrvata do g. 1910. I. dio do godine 1814.*, Zadar, 1919., str. 4.

²⁴³ Isto, 4.

²⁴⁴ Isto, 7.

3.6.1. Skriptoriji na području Hrvatske u ranom srednjem vijeku

Benediktinci unutar svojih samostana organiziraju skriptorije. Prepisivali su najčešće rukopise sakralnog sadržaja, a rijetko profanog sadržaja.²⁴⁵ Neumorno su prepisivali *pro remedio animae suae*, odnosno za svoju dušu,²⁴⁶ služili su se beneventanom, kaligrafski oblikovanom latinskom minuskulom, proizišlom iz Monte Cassina.²⁴⁷

Najpoznatiji prepisivački ured na našem području u srednjem vijeku bio je muški benediktinski samostan sv. Krševana u Zadru. Osnovan je 986. godine, a iznimno je značajan za hrvatsku povijest jer su tu sastavljeni važni rukopisi i dokumenti.²⁴⁸ Samostan je proizvodio pergamenu, imao je arhiv i knjižnicu.²⁴⁹ Arhivski podaci svjedoče da se pisarska radionica fokusirala na liturgijske i druge crkvene rukopise.²⁵⁰ U njemu je napisan *Vekenegin evanđelistar* „oblom“ beneventanom.²⁵¹ U zadarskom skriptoriju nadopisan je *Zadarski astronomski kalendar* iz 1291. godine ili 1293. godine.²⁵² Vrlo vjerojatno nastao je na Siciliji ili Španjolskoj, a u Zadru su označene svetkovine sv. Krševana, sv. Anastasija i sv. Zoila.²⁵³ *Zadarski astronomski kalendar* sadrži komputski račun (*computus*).²⁵⁴ Uz to, postojale su radionice u samostanskom okrilju u Trogiru, Splitu, Osoru, otoku Susku i Dubrovniku.²⁵⁵

Po srednjovjekovnoj Europi pisari su se uglavnom koristili latinskim jezikom i pismom, dok su se na području današnje Hrvatske služili trima pismima – latinicom, glagoljicom²⁵⁶ i ćirilicom.²⁵⁷ Latinski jezik koristili su u administrativne svrhe, dakle pri pisanju statuta gradskih zajednica, kartulara benediktinskih samostana, notarskih isprava itd.²⁵⁸ No, vrlo vjerojatno prepisivači s naših prostora bili su vezani za svoj narod i nisu željeli poljuljati

²⁴⁵ ŠANJEK, Franjo, *Kršćanstvo na hrvatskom*, 72.

²⁴⁶ ŠANJEK, Franjo, „Uloga papinstva“, 22.

²⁴⁷ RAUKAR, T, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 301.

²⁴⁸ DADIĆ, Ž, *Egzaktne znanosti*, 72.

²⁴⁹ ŠANJEK, F, „Djelo svetog Benedikta“, 343.

²⁵⁰ STIPČEVIĆ, Aleksandar, „Djela antičkih pisaca u srednjovjekovnom Zadru“ *Croatica et Slavica Iadertina*, sv. 8/1, br. 8, Zadar, 2012., str. 50.

²⁵¹ RAUKAR, T, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 301.

²⁵² DADIĆ, Ž, *Egzaktne znanosti*, 72.-73.

²⁵³ Isto, 73.

²⁵⁴ Komputski račun je srednjovjekovni način određivanja Uskrsa u crkvenim kalendarima. Oslanjao se na klasično astronomsko učenje i Plinijevo viđenje zemljopisa i meteorologije, no sve usklađeno s kršćanskom dogmom. DADIĆ, Ž, *Egzaktne znanosti*, 14.

²⁵⁵ STIPČEVIĆ, A, *Socijalna povijest*, 75.-77. U samostanu sv. Nikole u Osoru nastao je *Osorski evanđelistar*, napisan „oblom“ beneventanom. RAUKAR, T, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 301.

²⁵⁶ Vidi više: DAMJANOVIĆ, Stjepan, „Tisućljetno hrvatsko glagoljaštvo i njegovi ćirilometodski korijeni“ *Radovi: Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 47, br. 1, Zagreb, 2015., str. 42.-50.

²⁵⁷ STIPČEVIĆ, A, *Socijalna povijest*, 38. Vidi više: DAMJANOVIĆ, Stjepan, „Hrvatska ćirilčna baština u povijesti hrvatske kulture i njezino mjesto u hrvatskoj filologiji“ *Filologija*, sv. 62, Zagreb, 2014.

²⁵⁸ RAUKAR, T, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 304.

identitet pa su preko pisanog dobra pokušali sačuvati bogoslužje na narodnom jeziku.²⁵⁹ Glagoljska književnost njegovala se u glagoljaškim²⁶⁰ benediktinskim samostanima, a to su samostan sv. Nikole kod Omišlja na Krku, sv. Lucija u Baškoj, sv. Kuzma i Damjan na Pašmanu itd.²⁶¹ Benediktinci glagoljaši sudjelovali su u prevođenju i umnažanju rukopisa, a zna se da je skriptor Ivan iz Senja glagoljske rukopise ukrašavao inicijalima.²⁶² Uglavnom su rukopisi pisani staroslavenskim proizišli iz lokalnih skriptorija, a latinski su uvezeni izvana.²⁶³

Područje današnje Hrvatske u srednjem vijeku nije potpuno zaostajalo za srednjoeuropskim kulturnim gibanjima, nego je aktivno sudjelovalo i pratilo, s malim kašnjenjem, društveni, ekonomski i kulturni napredak.²⁶⁴

²⁵⁹ STIPČEVIĆ, A, *Socijalna povijest*, 48.

²⁶⁰ Vidi više o glagoljskoj liturgiji: BENVIN, Anton, „Prenošenje glagoljske tradicije u liturgiji“ *Croatica Christiana periodica*, sv. 4, br. 6, 1980., str. 125.-131.

²⁶¹ ŠANJEK, F, „Djelo svetog Benedikta“, 343.

²⁶² OSTOJIĆ, Ivan, „Benediktinci glagoljaši“ *Slovo: časopis staroslavenskog instituta u Zagrebu*, br. 9-10, Zagreb, 1960., str. 38.-39.

²⁶³ Isto, 40. *Splitski evangelijar* najstariji je sačuvani kodeks kod Hrvata. Pisan je na pergameni, a sadrži četiri evanđelja. Vrlo vjerojatno, napisan je negdje u Europi i donesen u splitsku prvostolnicu budući da u vrijeme njegova nastanka nisu postojali vrsni skriptoriji na istočnoj obali Jadrana. No zbog jezičnih i paleografskih obilježja pretpostavlja se da je *Kločev glagoljaš* nastao na hrvatskom prostoru. *Splitski evangelijar* (Matijević Sokol, Mirjana, Galović, Tomislav), Književni krug, Split, 2016., str. 8., RAUKAR, T, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 297., OSTOJIĆ, I, „Benediktinci glagoljaši“, 36.

²⁶⁴ Isto, 5.

4. Školski sustav i obrazovanje u razvijenom i kasnom srednjem vijeku

Početak 10. stoljeća bilježi se priljev stanovništva sa sela u grad, što je dovelo do obnove urbanih sredina koje su opustjele i zamrle. Postupno društvo napušta ruralnu djelatnost i okreće se trgovini i obrtu, a sve do Crne smrti 1348. godine uočava se demografski prirast²⁶⁵ i cvjetanje gospodarstva.²⁶⁶ Kako je polako ali sigurno rastao građanski stalež, društvo se oslobađalo feudalizma i okretalo se urbanoj civilizaciji.²⁶⁷ Marc Bloch dijeli feudalizam na dva razdoblja.²⁶⁸ Prvi se odnosi na period relativno klasične organizacije seoskog života, bez mnogo novca i zanata, te traje do polovine 11. stoljeća, a drugi dio odnosi se na doba obnovljene trgovine i obrta.²⁶⁹

Raslojavanje društva potakao je školski sustav, a sukladno tome i sam se mijenjao. Akademska titula u razvijenom i kasnom srednjem vijeku vrijedila je jednako, ako ne i više, od plemićke.²⁷⁰ Proces raslojavanja nije se istovremeno javio u svim europskim središtima i nije tekao jednakim tempom, a u pojedinim sredinama još dugo zadržana je ustaljena hijerarhija. S druge strane, u centrima gdje je gradski život počeo bujati javlja se zanimanje isključivo vezano za obrazovanje i znanost, a to je intelektualac.²⁷¹ Budući da dotadašnji samostani i ostale crkvene institucije nisu mogle zadovoljiti potrebe svih ljudi, razna udruženja obrtnika i trgovaca organizirali su vlastite gradske škole.²⁷² Dodatno, javila su se dva nova crkvena reda, dominikanci i franjevci, koji su ustoličili svoje škole.

Skromne odgojno-obrazovne institucije nekoliko stoljeća tkale su put školskoj revoluciji koja se dogodila u 12. stoljeću.²⁷³ Svaki redovnik, monah, samostan, skriptorij i učitelj, svojim najčešće siromašnim radom pleo je nit znanja i znanosti koja se razbuktala u razvijenom i kasnom srednjem vijeku.²⁷⁴ Gotovo sve škole do razvijenog srednjeg vijeka bile

²⁶⁵ Vidi više: LE GOFF, J., *Intelektualci u srednjem*, 117.

²⁶⁶ KRASIĆ, Stjepan, *Generalno učilište Dominikanskoga reda u Zadru ili Universitas Jadertina 1396-1807*, Zadar 1996., str. 43.

²⁶⁷ Isto, 43.-44.

²⁶⁸ LE GOFF, Jacques, *Civilizacije srednjovjekovnog zapada*, Golden Marketing, Zagreb, 1998., str. 123. (Europsko srednjovjekovno društvo opisao je oko 1020. godine Adalberon, laonski biskup, riječima: „kuća Božja, koja je jedna, ipak podijeljena na tri: na one koji se mole, one koji se bore i na koje koji, naposljetku, rade.“ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 234.)

²⁶⁹ Isto, 123.

²⁷⁰ KRASIĆ, Stjepan, „Počeci hrvatskog visokog školstva u okviru ranih sveučilišnih gibanja u Europi“ *Zbornik odsjeka za povijesne znanosti Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU*, br. 22, Zagreb. 2004., str. 136.

²⁷¹ KRASIĆ, S, *Generalno učilište*, 46.

²⁷² Isto, 47.

²⁷³ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 176.

²⁷⁴ Isto, 176.

su organizirane od strane ili uz pomoć Katoličke Crkve, a djelatnici škola uglavnom su bili redovnici.²⁷⁵ U razvijenom i kasnom srednjem vijeku Zapadna Europa zauzela je vodeće kulturno mjesto pa se već od tada može govoriti o prestanku kulturne recesije²⁷⁶ i revitalizaciji europske civilizacije.²⁷⁷

4.1. Ustroj katedralnih škola

Transformacija škola koje su nudile osnovno znanje u bolje smišljene i organizirane više škole nije se odvila na svim mjestima u Europi jednakim tempom.²⁷⁸ Najpoznatije škole do 12. stoljeća bile su pod okriljem samostana i katedrala u Laonu, Parizu, Reimsu, Chartresu, Monte Cassinu, Becu, Toursu, Bourgesu,²⁷⁹ Luttichu itd.²⁸⁰ Već je 1079. godine papa Grgur VII. pozvao biskupe da ponude đacima osnovno znanje „sedam slobodnih umijeća.“²⁸¹ Dodatno je na trećem lateranskom saboru 1179. godine odlučeno da siromašnim učenicima, čiji roditelji nisu u stanju financirati obrazovanje, biskupi omoguće besplatno školovanje.²⁸² Dakle, uz katedralu trebala je biti otvorena škola.²⁸³ Iz ove odredbe može se iščitati da vjerojatno cijeli rani srednji vijek veliki broj djece iz siromašnih obitelji nije primio školsku naobrazbu, bez obzira na sav trud Karla Velikog i ostalih. Štoviše, naređeno je da reorganiziraju crkvene beneficije za učitelje u svakoj katedrali, a gdje ih nije bilo, trebali su ih ustanoviti, kako bi što većem broju mladeži bilo dostupno stjecanje znanja.²⁸⁴ Uz to, dozvoljeno je da podijele *licentiam docendi*, tj. pravo podučavanja, sposobnijim pojedincima,²⁸⁵ a čast je pripala kancelaru katedralnog zbora (*scholasticus canonicus*) ili kancelaru (*cancellarius*).²⁸⁶ U srednjem vijeku učitelji su na znanje gledali kao Božji dar koji se ne smije prodavati,²⁸⁷ stoga je novčana naknada za podučavanje uvedena u praksu u 11. stoljeću,²⁸⁸ a na trećem lateranskom saboru određeno je da crkva osigura primjerenu plaću za profesora.²⁸⁹

²⁷⁵ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 361.

²⁷⁶ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 2.

²⁷⁷ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 267.

²⁷⁸ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 126.

²⁷⁹ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 197.

²⁸⁰ JEDIN, H, *Velika povijest Crkve*, 58.

²⁸¹ ŠANJEK, F, *Kršćanstvo na hrvatskom*, 159.

²⁸² RUNJE, P, *Školovanje*, 16.

²⁸³ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 206.

²⁸⁴ RUNJE, P, *Školovanje*, 16.

²⁸⁵ ŠANJEK, F, *Kršćanstvo na hrvatskom*, 232.

²⁸⁶ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 216.

²⁸⁷ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 126.

²⁸⁸ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 26.

²⁸⁹ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 245.

Izgleda da se odredbe nisu svugdje poštivale ili nije bilo uvjeta da se provedu u djelo, stoga se četvrti lateranski sabor 1215. godine, još jednom, osvrnuo na školstvo. Naime, „ponovno zahtijeva da se otvore škole i u drugim crkvama i neka se u njima imenuje sposoban učitelj, koji će poučavati gramatiku i druge discipline. A katedralne škole neka imenuju i profesora teologije koji će poučavati svećenike i druge klerike o *Svetom pismu* i o svemu onome što se odnosi na svete obrede i službe. Ako bi dva učitelja – gramatik i teolog – bili prevelik teret za katedralnu crkvu, neka koja druga crkva osigura beneficij za jednog od njih.“²⁹⁰

U svim katedralnim školama predstojnik se zvao *scolasticus* ili *magister scholarum*.²⁹¹ Većina škola nije se mogla pohvaliti kvalitetom i sadržajem nastavnog plana, pojedine su bile na glasu isključivo radi vrsnih profesora.²⁹² Njihovim prestankom djelovanja škole su najčešće gubile dobre reputacije.²⁹³ Predavanja su se odvijala tako što su komentirali tekstove, pri tom bi krenuli s gramatičkom analizom, potom bi pokušali objasniti što je autor želio kazati, a to je na koncu znalo prouzrokovati rasprave.²⁹⁴ U 12. stoljeću mislioci i školski djelatnici odbacuju tradicionalno viđenje znanja i znanosti te se okreću slobodnijem i „modernijem“ načinu razmišljanja.²⁹⁵ No, što se pod tim podrazumijeva? Naime, vjeruje se da nisu više prihvaćali ustaljene misli starih antičkih velikana, već su istraživali i pokušavali ispitati točnost njihovih postavki.²⁹⁶ Moglo bi se navesti da se radilo o svojevrsnoj reviziji znanja.

4.1.1.1. Školski program

Školskom programu koji je obuhvaćao „sedam slobodnih umijeća“ dodana je medicina, povijest, crkveno pravo, filozofija i teologija.²⁹⁷ Papa Grgur VII naredio je 1078. godine da biskupijske škole uz sakralni program, uključe i svjetovne teme.²⁹⁸ U razvijenom srednjem vijeku počeli su izučavati rimsko civilno pravo²⁹⁹ i kanonsko pravo u Bologni.³⁰⁰ Nadalje, medicinu su smatrali nepoželjnom granom u crkvenim školama, no veliki dio knjižnica imao

²⁹⁰ RUNJE, P, *Školovanje*, 16.

²⁹¹ ČUBELIĆ, Alojz, „Herman Dalmatinac i intelektualni preporod zapada u 12. stoljeću“ *Croatica Christiana periodica*, sv. 3, br. 57, Zagreb, 2006., str. 5.

²⁹² Isto, 5.

²⁹³ Isto, 5.

²⁹⁴ ŠANJEK, F, *Kršćanstvo na hrvatskom*, 159.-160.

²⁹⁵ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 122.-126.

²⁹⁶ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 272.

²⁹⁷ HORVAT, Branko, „Sukob Crkve i znanosti – postoji li?“ *Spectrum, ogledi i prinosi studenata teologije*, br. 1-4, Zagreb 2009., str. 54.

²⁹⁸ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 199.

²⁹⁹ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 28.

³⁰⁰ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 14.

je antičke zdravstvene knjige Hipokrata, Galena itd.³⁰¹ Štoviše, pojedini su imali laboratorij za pripremu lijekova, iako je na saboru u Toursu 1163. godine izglasana odredba po kojoj je zabranjeno pohadati medicinu.³⁰² Stoga, može se pretpostaviti da nisu sve crkvene ustanove poštivale odredbe, odnosno, što je bilo određeno u teoriji nije nužno izvedeno u praksi.

U 12. stoljeću predavao je teologiju *magister scholarum* koji je tada dobio službu kancelara, a učitelj gramatike bio mu je pomoćnik.³⁰³ U 13. stoljeću europski učenjaci prihvaćaju arapske brojke, vrlo vjerojatno ih je Aberal iz Batha prvi upotrijebio.³⁰⁴ Iako se na temelju sačuvanih izvora stječe dojam da su pojedinci nevoljko prihvaćali nove matematičke simbole.³⁰⁵ Uz to, može se naslutiti da nisu odmah sve škole ili učeni pojedinci bili u doticaju s arapskim brojevima pa su u tom periodu paralelno koristili rimske i arapske brojeve.³⁰⁶

Početak razvijenog i zrelog srednjeg vijeka promijenilo se društveno stanje, što je potaklo i promjene na području školstva. Stasali su ozbiljniji učitelji koji su shvaćali da treba otvoreno pristupiti razvoju znanosti bez obzira na zakone, dok su s druge strane i dalje postojali pojedinci koji nisu bili spremni za nove i bolje ideje. Moglo bi se reći da su postojale dvije paralelne struje, uvjetno nazvane „tradicionalisti“ i „reformatori“.

4.1.1.2. Odnos učitelja i učenika

Svaki đak imao je obvezu izvršavati svoje dužnosti, no nisu svi imali jednake zadaće: razlikovale su se od mjesta stanovanja³⁰⁷, financijskog stanja obitelji, školske ustanove, dobi, intelektualnih mogućnosti itd. Najteže je bilo učenicima koji su morali raditi na imanju, pomagati oko usjeva i paziti na domaće životinje jer bi na to potrošili dnevnu energiju i ne bi im puno ostalo snage za školske dužnosti.³⁰⁸ Nije bilo strano da đaci stanuju kod učitelja ili u crkvenim prostorima. Iznad svega najvažnija dužnost trebala je biti podučavanje i učenje, đaci su morali poštivati svog učitelja, slušati i pažljivo upijati školski sadržaj, a učitelj je trebao biti nepristran i objektivan prema svojim učenicima.³⁰⁹ Trebao se svim silama truditi da učenici usvoje gradivo pa ne iznenađuje latinska izreka *error discipuli, culpa magistri*, točnije rečeno

³⁰¹ Isto, 28.

³⁰² Isto, 28.

³⁰³ Isto, 199.

³⁰⁴ DADIĆ, Ž, *Egzaktne znanosti*, 64.

³⁰⁵ Isto, 73.-74.

³⁰⁶ Isto, 73.-74.

³⁰⁷ RUNJE, P, *Školovanje*, 84.

³⁰⁸ Isto, 84.

³⁰⁹ Isto, 89.

učitelj je trebao biti sposoban prenijeti učeniku znanje i vještine jer u suprotnom, propituje se je li on uistinu kompetentan i darovit za posao koji obavlja.³¹⁰

Nastavnicima u srednjem vijeku nije bilo nepoznato kažnjavanje učenika. Najprije bi učenika upozorili i javno opomenuli. Ako bi se oglušio slijedila je oštrija kazna, poput uskraćivanja hrane, ili su učitelji zahtijevali razgovor s opatom.³¹¹ Zanimljivo je spomenuti da su u 12. stoljeću donijeli odredbe po kojima se ne smije fizički kažnjavati učenike.³¹² Može se pretpostaviti da su onda zasigurno takav oblik kažnjavanja provodili u praksi do razvijenog srednjeg vijeka, ali svakako postoji mogućnost da su nastavili fizički kažnjavati djecu.

Zaključuje se da su učitelji i učenici imali određene obveze i prava, trebali su se truditi i na najbolji mogući način izvršavati svoje dužnosti jer ih u suprotnom nije čekala dobra sudbina.

4.1.1.3. Katedralna škola u Chatresu

U Chatresu nedaleko od Pariza osnovana je katedralna škola, u čiji su nastavni program uveli prijevode Konstantina Afričkog.³¹³ Prema tome došlo je do sjedinjenja zapadnoeuropskih viđenja svijeta i bliskoistočne filozofije.³¹⁴ Profesori i učenici istraživali su položaj zvijezda, snagu vjetrova, život biljaka, oblik zemaljske kugle itd. jer su vjerovali da je svijet smišljeno organiziran tako da ga britak i otvoren um može shvatiti.³¹⁵ Najpoznatiji učitelji bili su Bernard, Thierry,³¹⁶ Gilbert Porretanski itd.³¹⁷ Često su komentirali filozofska djela, a učitelji su modificirali nastavni program prema potrebama društva i mogućnostima učenika kako bi razvili osobnost.³¹⁸ Bernard iz Chatresa izjavio je: „mi smo patuljci koji sjedimo na ramenima divova“ te se iz toga može zaključiti da je bio svjestan slabosti da izmijeni ili učini velike znanstvene iskorake i promijeni obrazovanje, odnosno shvaćao je da sve grade na bogatoj baštini.³¹⁹

³¹⁰ Isto, 89.

³¹¹ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 26.

³¹² Isto, 26.

³¹³ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 201. Konstantin Afrički bio je redovnik koji je prevodio djela s grčkog i arapskog na latinski jezik u 11. stoljeću. (<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=54176>)

³¹⁴ Isto, 201.

³¹⁵ Isto, 203.-204.

³¹⁶ ĆUBELIĆ, A, „Herman Dalmatinac“, 15.-16.

³¹⁷ JEDIN, H, *Velika povijest Crkve*, 59.-60.

³¹⁸ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 206.

³¹⁹ ĆUBELIĆ, A, „Herman Dalmatinac“, 2.

U Chartresu su se školovali i hrvatski intelektualci,³²⁰ što potvrđuje moć i prestiž škole. Školski program pokazuje da su se usmjerili na prirodne znanosti, a razmišljanja profesora govore da su bili objektivni i racionalni.

4.1.1.4. Škola sv. Viktora u Parizu

Školu sv. Viktora osnovao je Vilim iz Champeuxa.³²¹ U školi sv. Viktora i drugim pariškim školama predavali su poznati profesori, poput Petra Abelarda,³²² Anselma iz Laona, Vilima iz Champeuxa itd.³²³ U 12. stoljeću predavao je Hugo, erudit,³²⁴ napisao je raspravu o studiranju, u kojoj je napravio sintezu cjelokupnog znanja.³²⁵ Vjerovao je da treba učiti, napredovati, prikupljati nove informacije i spoznaje jer tako pojedinac može doći bliže Bogu Stvoritelju.³²⁶ Profesori i učitelji, više-manje, imali su vrlo slična razmišljanja o svijetu, čovjeku, znanosti, Bogu, religiji itd. pa nisu često ulazili u velike polemike i rasprave, no ne znači da ih ponekad nije bilo.³²⁷ Npr. Hugo³²⁸ se nije slagao s većinom srednjovjekovnih učitelja pošto je želio pokazati da *Sveto pismo* i općenito kršćanski nauk ljudima mogu pružiti ispunjenje, zadovoljstvo, razviti osobnost i intelektualni sklad.³²⁹

Sačuvan je popis temeljnih djela iz 12. stoljeća koja su se proučavala, a to su Aristotelova djela, Boetijevi komentari, sv. Augustin, Pseudo-Dionizije, Apulej, Makrobije, Kalcidije, prijevodi arapskih znanstvenih dostignuća itd.³³⁰ Nastavni program obuhvaćao je teorijska i praktična umijeća.³³¹ Prvo su pažljivo izučavali činjenice, a potom naučeno pretočili u djelo, na temelju ovakvih razlaganja može se pretpostaviti da se možda radilo o kvalitetnoj školi.

³²⁰ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 209.

³²¹ Isto, 218. Vidi više: JEDIN, H, *Velika povijest Crkve*, 57.

³²² Vidi više: GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 271.-272.

³²³ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 216.

³²⁴ ĆUBELIĆ, A, „Herman Dalmatinac“, 11.

³²⁵ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 218.

³²⁶ Isto, 218.

³²⁷ Isto, 226.

³²⁸ Vidi više: JEDIN, H, *Velika povijest Crkve*, 58.

³²⁹ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 218.-219.

³³⁰ Isto, 216.-217.

³³¹ Isto, 217.

4.1.2. Skolastika

U 12. stoljeću dolazi do razvoja skolastike, a osnova je bila čitanje i tumačenje rukopisa.³³² Skolastika je nastojala pomiriti religiju i razum, a kako bi u tom uspjeli učenjaci su često vodili javne rasprave³³³ na latinskom jeziku jer je bio najpogodniji za izražavanje i argumentiranje.³³⁴ Anselmo Canterburyjski (1033. - 1109.)³³⁵ i Petar Abelard (1079. - 1142.)³³⁶ najpoznatiji su skolastičari,³³⁷ a osnovni cilj rasprava bio je precizno odrediti Istinu, koju je propovijedala Crkva, a sve što nije u skladu sa *Svetim pismom* odbaciti, proglasiti ništetnim i beskorisnim za društvo.³³⁸ Bilo je slučajeva gdje je znanstveno mišljenje koštalo pojedinca život, a znanstvena spoznaja crkvenim izopćenjem.³³⁹ Poticaje za utvrđivanje svete Istine pronašli su u „heretičkom učenju“ koje su Arapi donijeli preko Pirenejskog poluotoka i proširili po cijeloj Europi.³⁴⁰ Kršćanstvo je u kasnom srednjem vijeku bilo poljuljano valdeškim, katarskim, patarenskim i drugim heretičkim pokretima.³⁴¹ Svakako treba spomenuti da dio grčke i rimske kulture nije ostao sačuvan u najranijim benediktinskim skriptorijima, već su ga Arapi prenijeli u Europu, te omogućili napredak i značajne pomake.³⁴² U Toledu organizirana je prevodilačka³⁴³ škola pa su kršćani polako dolazili u dodire s ostalim djelima antičke civilizacije.³⁴⁴

Skolastika je poticala izoštravanje mišljenja, težila argumentiranju, metodičnom rješavanju postavljenih zadataka, tj. stavila je težište na intelektualne sposobnosti.³⁴⁵ No potrebno se zapitati je li uistinu u svim obrazovnim ustanovama bilo tako i je li moglo biti tako. Pretpostavlja se da su poneke visoke ustanove koje su posjedovale veći broj rukopisa različite tematike, ali i osoblje britka i pronicljiva uma, uistinu mogle pružiti kvalitetan obrazovni program. Međutim, broj takvih ustanova zasigurno je bio mali. Teško je povjerovati da su u manjim sredinama sa slabijim materijalnim prihodima i opremom, ali i lošijim osobljem, postojale ustanove koje su mogle pružiti više od osnovnog obrazovanja. Dodatno, u njima se

³³² PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 41.

³³³ ZANINOVIĆ, M, *Opća povijest*, 56.

³³⁴ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 206.

³³⁵ Vidi više: JEDIN, H, *Velika povijest Crkve*, 56.-57.

³³⁶ Vrlo vjerojatno je uveo naziv teologija, a sve do tada govorilo se o *sacra doctrina*, tj. sveti nauk, ili *divina pagina*, tj. Božja stranica. JEDIN, H., *Velika povijest Crkve*, 58.

³³⁷ ZANINOVIĆ, M, *Opća povijest*, 57.

³³⁸ Isto, 56.

³³⁹ *Hrvati predavači*, 5.

³⁴⁰ ZANINOVIĆ, M, *Opća povijest*, 56.

³⁴¹ KRASIĆ, S, *Generalno učilište*, 14.

³⁴² Isto, 56.

³⁴³ DADIĆ, Ž, *Egzaktne znanosti*, 38.

³⁴⁴ KERŠEVAN, M, ULE, A, JERMAN, F, *Odnos religije*, 64.

³⁴⁵ ZANINOVIĆ, M, *Opća povijest*, 58.

ogledala negativna strana skolastike jer je učenje bilo spušteno na niske grane – učenje bez razumijevanja, tj. napamet.³⁴⁶ S druge strane, u Italiji sačuvan je popis zadataka s matematičkog natjecanja iz 13. stoljeća koje je organizirao vladar Fridrik II. (1194. - 1250.), a pobjednik je bio Leonardo iz Pise.³⁴⁷ Prema tome može se pretpostaviti da srednjovjekovno natjecanje priređeno od strane vladara najavljuje više zanimanja za školski sustav i obrazovanje.

4.2. Gradske škole

U Italiji već u 11. stoljeću komunalno uređenje plodonosno je djelovalo na uređenje gradskih škola. Većina njih iskoristila je iskustva helenističke baštine i nadogradila novim spoznajama i viđenjima.³⁴⁸ Urbano srednjovjekovno društvo tražilo je pismene djelatnike, kao što su notari, računovođe, pisari, bilježnici i dr., te se njihov posao posebno cijenio i uvažavao.³⁴⁹ Drugim riječima, učeni pojedinac bio je dužan pomoći okruženju u kojem je živio svojim znanjem i vještinama, jednako kao bilo koji drugi obrtnik ili trgovac.³⁵⁰ Morao je misaonom djelatnošću olakšati svakodnevni život svojim sugrađanima.³⁵¹ Prema tome društvo je iziskivalo reforme na području školstva kako bi stasali „moderniji“ pojedinci za komunalno uređenje.³⁵²

Uz to, u gradu se javljaju nove djelatnosti, koje se radi boljeg ustrojstva i organiziranja posla te zaštite vlastitih interesa, udružuju u zajednice (*gilde* ili *societas*) te donose statute.³⁵³ Udruga je pružala članovima određene privilegije, slobode i prava.³⁵⁴ Unutar udruga moglo je biti podjele rada na niže, šegrte, i više, majstore.³⁵⁵ Takvo stanje omogućilo je „uspinjanje“ na društvenoj ljestvici. Naime, nije nužno da pojedinac, ako je rođen siromašan, cijeli svoj vijek to i ostane. Oni vještiji i spretniji mogli su nakon položenog ispita obavljati više službe i bolje plaćene poslove jer im je to jamčila potvrda o stručnom osposobljavanju.³⁵⁶ Očito je da se polaganim koracima odvijao proces raslojavanja srednjovjekovnog društva.³⁵⁷ Osim toga, dio učitelja bio je svjestan da škola nije prostor za artikuliranje autoriteta, već slobodno mjesto za

³⁴⁶ Isto, 58.

³⁴⁷ KERŠEVAN, M, ULE, A, JERMAN, F, *Odnos religije*, 65.

³⁴⁸ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 179.

³⁴⁹ KRASIĆ, S, *Generalno učilište*, 46.

³⁵⁰ Isto, 46.

³⁵¹ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 177.

³⁵² Isto, 197.

³⁵³ KRASIĆ, S, *Generalno učilište*, 43.-44.

³⁵⁴ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 174.-175.

³⁵⁵ ĆUBELUĆ, A, „Herman Dalmatinac“, 3.

³⁵⁶ KRASIĆ, S, *Generalno učilište*, 44.-45.

³⁵⁷ Isto, 46.

podučavanje, istraživanje i obrazovanje.³⁵⁸ Stoga, gradska uprava i/ili udruženja obrtnika i trgovaca organiziraju vlastite škole.³⁵⁹

Moglo bi se reći da se radilo o prvim školama koje su organizirane bez crkvenog poticaja, shodno tome bile su van ingerencije Katoličke Crkve.

4.2.1.1. Ustroj gradskih škola

U gradskim ili magistarskim školama čak su učili temeljnim intelektualnim vještinama, dakle pisanju, čitanju i računanju.³⁶⁰ Veliku pažnju pridavali su izučavanju potrebnih vještina i tehnika za obavljanje obrtničkih djelatnosti.³⁶¹ Polaznici su morali plaćati školarinu, a dio se odvajao za plaću komunalnog učitelja.³⁶² Prilikom edukacije najčešće su koristili vlastiti jezik, a latinski jezik učili su radi notarske službe.³⁶³ U početku su notari bili crkveni dužnosnici, a samo zanimanje bilo je itekako unosno i korisno. Međutim, s vremenom laici preuzimaju službu notara.³⁶⁴

Dakle, dok se u francuskim školama izučavala filozofija i teologija, komunalna društva na Apeninskom poluotoku okretala su se medicini i pravu.³⁶⁵ *De facto* u školama se ogledalo stanje u određenoj sredini, obrazovali su i „proizvodili“ zanimanja koja su smatrali neophodnim za funkcioniranje društva.

4.2.1. Medicinska škola u Salernu

Na jugu Italije, u Salernu, susrela se kršćanska baština s islamskim uvjerenjima pa je otvorena medicinska škola.³⁶⁶ Nije potvrđena godina njezina osnutka,³⁶⁷ no poznato je da je procvat doživjela u 12. stoljeću. Bila je napadnuta od strane gusara, stoga je 1231. godine car Fridrik II. Hohenstaufen preselio u Napulj, gdje je djelovala u okrilju sveučilišta.³⁶⁸ Naime, prateći tadašnja zbivanja u Europi, car Fridrik II. Hohenstafen želio je na svom području visoku

³⁵⁸ ĆUBELIĆ, A, „Herman Dalmatinac“, 9.

³⁵⁹ ZANINOVIĆ, M, *Opća povijest*, 61.

³⁶⁰ Isto, 61.

³⁶¹ Isto, 61.

³⁶² Isto, 61.

³⁶³ Isto, 61. Već se u 10. stoljeću razvio oblik retorike *ars dictaminis*, iz čega je proizišlo zanimanje *dictatores* tj. bilježnik ili notar. KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 212.-213.

³⁶⁴ *Statut grada Splita. Splitsko srednjovjekovno pravo* (prir. CVITANIĆ, Antun), Split 1998., str. 124.

³⁶⁵ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 126.

³⁶⁶ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 185.

³⁶⁷ Isto, 185.

³⁶⁸ Isto, 188.-189.

školsku ustanovu pa je doveo mnogo mislioca na svoj dvor te 1224. godine ustoličio generalno učilište i pridružio mu Salernsku školu.³⁶⁹

Predavanja su se odvijala na temelju arapskih i grčkih spoznaja. Ispit se polagao ispred komisije sastavljene od kraljevskih službenika, ali tek nakon odslušane tri godine logike, pet godina medicine i godinu dana prakse.³⁷⁰ Iz čega se vidi da su se bazirali na teorijsko, a manje na praktično iskustvo.³⁷¹ Na Siciliji nitko nije mogao dobiti odobrenje za vršenje dužnosti liječnika bez položenog ispita.³⁷² Studij medicine bio je vrlo unosan, naime doktori medicine stekli su zavidno materijalno stanje, a usprkos tome, medicina se nije mnogo razvila.³⁷³ Osim na jugu Italije, medicina se učila u Montpellieru. Giles de Corbeil učio je medicinu u Salernu, a potom predavao u Montpellieru.³⁷⁴

Da bi netko postao liječnik u srednjem vijeku trebao se mnogo znojiti, truditi i učiti, što bi se na koncu itekako isplatilo. No može se pretpostaviti da se medicina nije mnogo razvila zbog zabrana i propisa koje je izdavala Katolička Crkva.

4.3. Sveučilišta

Nakon konkordata u Wormsu 1122. godine počele su se preustrojivati odgojno–obrazovne ustanove i otvarati nove, koje su bile produkt suradnje poglavara Katoličke Crkve i vladara univerzalnog Carstva.³⁷⁵ Zajedničkim snagama svjetovno i crkveno vodstvo ustrojilo je učilišta ili visoke javne škole tj. *Studium* ili *Studium generale*.³⁷⁶ Uz to, jačanje gradova i obrta pospješilo je razvoj učilišta.³⁷⁷

Revolucionarna ideja osnutka učilišta iznjedrila je ustanove u kojima će se sve do današnjih dana težiti prije svega sistematizaciji svog znanja, inovativnosti i napretku. Značajan iskorak učinjen je u razvijenom srednjem vijeku jer su studenti i profesori ustrajali na razmjeni znanstvenih informacija, ali i ideala, duhovnih vrednota, običaja, kultura itd.³⁷⁸ Suradnja dvaju stupova srednjovjekovnog društva, dvora i crkve, polučila je stvaranje ustanove u kojoj su

³⁶⁹ Isto, 249.

³⁷⁰ Isto, 188.-189.

³⁷¹ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i sredozemlje*, 274.

³⁷² KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 249.

³⁷³ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i sredozemlje*, 364.

³⁷⁴ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 250.

³⁷⁵ Isto, 12.-13. Došlo do je svojevrsnog konsenzusa tako što je car dozvolio papi investituru „biskupskom palicom i prstenom“, ali je zadržao investituru „žezlom“ za svjetovni posjed biskupa. LE GOFF, J, *Civilizacije srednjovjekovnog*, 125.

³⁷⁶ KRASIĆ, S, *Generalno učilište*, 12.

³⁷⁷ ZANINOVIĆ, M, *Opća povijest*, 59.

³⁷⁸ KRASIĆ, S, *Generalno učilište*, 13.

sačuvana i unaprijeđena kulturna dobra.³⁷⁹ Inteligentni učenici iz škola nastavili su produbljivati svoje znanje i oštriti umove na učilištima.³⁸⁰

4.3.1.1. Sveučilišni ceh

Prva tri učilišta osnovana su na jugu Italije, studiji medicine, Bologni, studij prava, i Parizu, studij teologije i filozofije.³⁸¹ U visokim školskim ustanovama studenti i profesori udružili su se u udruge iz kojih su proizišla učilišta.³⁸² Uz klasičan naziv (sve)učilišta dodali su opće ili generalno³⁸³ kako bi ga razlikovali od posebnih ili nižih učilišta (*studia particularia* ili *studia specialia*) predviđenih isključivo za užu krug odabranih ljudi.³⁸⁴ No u čemu se ogledala posebnost generalnih učilišta? Naime, u srednjem vijeku generalna ili opća učilišta bila su dostupna građanima države i članovima Crkve, bez obzira na stalež, iako su najčešće visoko obrazovanje mogli priuštiti studenti iz dobrostojećih obitelji³⁸⁵ ili pojedinci koje je stipendirala Crkva i/ili država. Međutim, Crkva je stipendirala samo klerike, ali to nije nužno značilo da moraju postati svećenici.³⁸⁶ Drugim riječima, studenti su mogli pristupiti u prvi, niži, crkveni red da bi zadovoljili uvjete za ostvariti stipendiju.³⁸⁷

Dakle, prva sveučilišta bila su generalna tj. internacionalna i namijenjena svim kršćanima, ne nužno samo svećenicima.

4.3.2. Ustroj sveučilišta

Osnovni kriteriji za organiziranje učilišta, od strane univerzalnog Rimskog Carstva i/ili Katoličke Crkve, bili su vrsni profesori, predavanja iz barem jedne znanstvene grane slobodnih umijeća, teologije, prava ili medicine, inteligentni studenti otvorena uma,³⁸⁸ nadnacionalna podrška i zaštita.³⁸⁹ Jednostavnije rečeno, na sveučilištu su uglavnom postojala četiri fakulteta, slobodna umijeća, pravo, medicina i teologija. Slobodna umijeća bila su organizirana po

³⁷⁹ Isto, 41.-43.

³⁸⁰ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 199.

³⁸¹ KRASIĆ, Stjepan, *Liber almi Studii generalis S. Dominici Jadrae (1684-1790)*, Zadar 2012., str. 25.

³⁸² KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 246.

³⁸³ Generalna učilišta ubrzo primaju naziv *universitas*. Naziv *universitas* odnosi se na činjenicu da su ga mogli pohađati svi studenti bez obzira potječu li s dna ili vrha društvene ljestvice. KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“ 134.

³⁸⁴ KRASIĆ, S, *Liber almi Studii*, 18.

³⁸⁵ Isto, 18.

³⁸⁶ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 128.

³⁸⁷ Isto, 128.

³⁸⁸ KRASIĆ, S, *Liber almi Studii*, 24.-25.

³⁸⁹ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 248.

nacijama dok su ostali fakulteti bili vođeni od strane dekana i učitelja.³⁹⁰ Fakulteti nisu bili međusobno povezani, povezivala su ih samo neka zajednička tijela.³⁹¹ Na čelu crkvenih sveučilišta nalazio se kancelar, a na čelu svjetovnih učilišta rektor, koji je najčešće bio student.³⁹² Studenti svjetovnih učilišta imali su pravo biranja djelatnika, a crkvena sveučilišta nisu pružala tu mogućnost budući da je to pravo bilo zajamčeno samo magistrima i doktorima.³⁹³

Bez papine bule ustanova nije mogla biti postavljena na stupanj generalnog učilišta.³⁹⁴ Država je uglavnom prepuštala poglavarima Katoličke Crkve da urede sveučilišta jer su svi visoko obrazovani, inteligentni i sposobni pojedinci potekli iz crkvenih odgojno-obrazovnih ustanova ili su bili dio istih.³⁹⁵ Otvara se pitanje u kolikoj mjeri su studenti i profesori mogli slobodno djelovati i jesu li morali razmišljanja i vlastite spoznaje uskladiti s voljom Katoličke Crkve i obnovljenog univerzalnog Rimskog Carstva. Naime, pape su nudili sigurnost visokom obrazovanju, ali su u zamjenu tražili da im pomognu u borbi protiv krivovjernika,³⁹⁶ pažljivo su odabirali literaturu i organizaciju sveučilišta.³⁹⁷ Oslanjali su se uglavnom na skolastiku i razum, a služili su se odabranim antičkim i arapskim djelima.³⁹⁸

Proizlazi da su sveučilišta morala biti ustrojena prema željama i odredbama Katoličke Crkve i da su proučavali djela koja je papa odobravao. Međutim, upitno je jesu li sveučilišni cehovi uistinu bili poslušni i odani. Vrlo vjerojatno su se poneke institucije uistinu držale propisanog, dok su neke odstupale, a pape su imali vlast samo „na papiru“.

4.3.2.1. *Život srednjovjekovnog studenta*

Sveučilišta su statutom pokušala odrediti program predavanja, trajanje studija, starost đaka itd.³⁹⁹ Sa sigurnošću se može kazati da su se upisivali đaci u cvijetu mladosti. Međutim, upitno je jesu li imali barem približno podjednako predznanje. Iako su vlasti donijele odredbe

³⁹⁰ LE GOFF, *Intelektualci u srednjem*, 127.-128.

³⁹¹ Isto, 128. Npr. sveučilišnim novcem upravljao je rektor fakulteta slobodnih umijeća. Isto, 128.

³⁹² ZANINOVIĆ, M, *Opća povijest*, 59.-60.

³⁹³ Isto, 59.-60.

³⁹⁴ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 132. (Do početka 15. stoljeća osnovana su 44 učilišta, a poglavari Katoličke Crkve zaslužni su za čak 31 učilište, npr. 1229. godine Toulouse, 1244./1245. godine Rim, 1289. godine Montpellier, 1290. godine Lisabon, 1295. godine Pamiers, 1303. godine Avignon, 1308. godine Perugija, 1308. godine Coimbra, 1312. godine Dublin, 1318. godine Cambridge, 1332. godine Verona, 1347. godine Prag itd. KRASIĆ, S, *Liber almi Studii*, 21.)

³⁹⁵ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 254.-255.

³⁹⁶ KRASIĆ, S, *Liber almi Studii*, 20.-21.

³⁹⁷ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 274.

³⁹⁸ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 246.

³⁹⁹ LE GOFF, *Intelektualci u srednjem*, 130.

o obrazovanju, nije sasvim sigurno da su svugdje po srednjovjekovnoj Europi pružali jednako kvalitetan nastavni sadržaj. Uz to, diskutabilan je i njihov odgoj. Naime, studente je trebao nadgledati magistar dok su živjeli u studentskim domovima⁴⁰⁰ jer su bili buntovni, izazivali su nered, posezali su za kockom⁴⁰¹ i često su prosili⁴⁰² zbog siromaštva.⁴⁰³ Štoviše, papa Inocent IV. zabranio je nošenje oružja studentima po cijenu gubitka studentskih prava i povlastice.⁴⁰⁴ Može se kazati da ih je *de facto* na takav način štitio.

Nabava studentskog pribora za rad bila je izrazito skupa, a pojedinci čak nisu imali novca za posudbu knjiga.⁴⁰⁵ Predavanja su se odvijala u improviziranim prostorijama te su sjedili na slami.⁴⁰⁶ S druge strane, sveučilišta diljem Europe bila su ustrojena na isti ili vrlo sličan način i predavanja su bila organizirana na latinskom jeziku, stoga su studenti mogli vrlo lako mijenjati mjesto studiranja.⁴⁰⁷ Pohađali su studij umijeća pet ili šest godina,⁴⁰⁸ po završetku stjecali su titulu *baccalaureus* i pravo upisa na „viši“ studij teologije, medicine ili prava, kako bi ostvarili stupanj magistra.⁴⁰⁹ Mnogi su najčešće odabirali pravo ili medicinu, a završetak teologije smatrao se najvišim akademskim stupnjem.⁴¹⁰ Osobe koje su na učilištu zaslužile titulu doktora ili magistra mogle su slobodno predavati.⁴¹¹ *Licentia* ili *venia docendi* bila je titula koja je jamčila slobodu predavanja u školama.⁴¹²

Srednjovjekovnim studentima, bez obzira što nisu uvijek bili najposlušniji i najmarljiviji, univerzalni latinski jezik i katolička vjera omogućili su velike povlastice poput osobne zaštite i prava mijenjanja mjesta studiranja.

⁴⁰⁰ ZANINOVIĆ, M, *Opća povijest*, 59.

⁴⁰¹ ŠANJEK, Franjo, „Pariško sveučilište u XIII.“ *Bogoslovska smotra*, sv. 45, br. 1, Zagreb, 1975., str. 11.

⁴⁰² Robert de Sorbon, kapelan francuskog kralja Ljudevita IX. Svetog, organizirao je oko 1257. godine pariški kolegij za obrazovanje siromašnih studenata. Kolegij u Sorboni imao je bogatu knjižnicu, oko koje se ubrzo podiglo poznato pariško sveučilište. (NOVAK, Zrinka, „Juraj Slovinač – teolog i profesor pariške Sorbone“ *Croatica Christiana periodica*, sv. 34. br. 65. Zagreb, 2010., str. 21. Vidi više: GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i sredozemlje*, 363.)

⁴⁰³ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 363.

⁴⁰⁴ ŠANJEK, F, „Pariško sveučilište“, 11.

⁴⁰⁵ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 276.

⁴⁰⁶ Isto, 276.

⁴⁰⁷ Isto, 276.

⁴⁰⁸ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 256.

⁴⁰⁹ ZANINOVIĆ, M, *Opća povijest*, 60.

⁴¹⁰ Isto, 60.

⁴¹¹ Isto, 18.- 19.

⁴¹² KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 245.

4.3.3. Sveučilište u Bologni

U Bologni 1088. godine⁴¹³ organizirali su višu školu za izučavanje rimskog prava i nosila je nadimak *Bononia docta*, a profesor Pepone nazvan je „svjetlom i sjajem Bologne“.⁴¹⁴ Irnerije, glosator i odvjetnik u 12. stoljeću, predavao je Justinijanovo pravo i poticao je smišljeno organiziranje pravne znanosti tako što je težio ka istraživanju, obrađivanju i skraćivanju važnih odredbi.⁴¹⁵ Bilo je više fakulteta u Bologni, a najbolji je bio fakultet rimskog i kanonskog prava,⁴¹⁶ stoga ne čudi da je u pismu papi Honoriju III., već 1227. godine, car Fridrik II. Hohenstaufovac visokoobrazovnu ustanovu u Bologni nazivao učilištem (*studium Bononiae*).⁴¹⁷

Polaznici studija okupljali su se u udrugama po „narodnosti“.⁴¹⁸ Zalaganjem i trudom *Ultramonatanaca* (studenata stranaca) i *Citramontanaca* (domaćih studenata) stvorene su školske organizacije koje su štatile prava i dužnosti studenata.⁴¹⁹ Naime, nisu dopuštali najamnicima da im nameću velike cijene stanova, nabavljali su knjige za potrebe obrazovanja, profesore su obvezali na savjesno i odgovorno predavanje.⁴²⁰ Profesori su često znali odlaziti sa sveučilišta jer nisu imali vlastitu ustanovu.⁴²¹ Drugim riječima, ukoliko profesori ne bi došli na predavanje u dogovoreno vrijeme bili su novčano kažnjeni ili ako su odlučili oputovati profesori su morali ostaviti novac kao dokaz da će se vratiti i pružiti studentima kvalitetnu naobrazbu.⁴²² Snaga studenata ogleda se i u izboru rektora. U početku studenti su birali rektora iz svojih redova,⁴²³ što znači da profesori nisu bili u sastavu sveučilišnog ceha.⁴²⁴ No kasnije

⁴¹³ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 273.

⁴¹⁴ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 192.-193.

⁴¹⁵ Isto, 244. Sve do razvijenog srednjeg vijeka miješali su se antički pravni običaji s barbarskom pravnom tradicijom. Potreba za pravom povećala se s razvojem građanstva i rastom obrta i trgovine. Papa Grgur VII. zatražio je sređivanje arhiva u crkvama, stoga su već početkom razvijenog srednjeg vijeka vrlo ozbiljno i, tada se činilo, studiozno pristupili pravnim vrelima. Kasnije su povjesničari uočili da su poneki uspjeli krivotvoriti dokumente tako što su mijenjali izvorni sadržaj ne bi li dobili određena prava ili privilegije. Kako bi razlučili izvorna djela i otklonili krive navode benediktinac Gracijan sastavio je zbirku *Concordantia discordantium canonum*, prozvanu „Gracijanov dekret“. Napravio je svojevrsnu sintezu pravnika u kojoj je pažljivo sredio preko 3 500 tekstova, što je crkveno pravo svrstalo među samostalne znanosti. Na južnom dijelu Europe prihvatili su rimsko pravo dok je stanovništvo sa sjevera čvrsto čuvalo običajno pravo. KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 191.-193., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14150>, GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 273.

⁴¹⁶ LE GOFF, *Intelektulaci u srednjem*, 129.

⁴¹⁷ KRASIĆ, S, *Liber almi Studii*, 16.

⁴¹⁸ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 244.

⁴¹⁹ Isto, 244.

⁴²⁰ Isto, 244.

⁴²¹ RAUKAR, T, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 350. Po dolasku u novu sredinu oformili su novi centar za proučavanje, upravo tako su 1222. godine profesori napustili (sve)učilište u Bologni i u Padovi organizirali studij.

⁴²² KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 244.-245.

⁴²³ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 363.

⁴²⁴ LE GOFF, *Intelektulaci u srednjem*, 129.

je papa Honorije III. funkciju rektora dodijelio arhidakonu,⁴²⁵ ali nije imao stvarnu vlast.⁴²⁶ *De facto*, sveučilište je uživalo veliku samostalnost, tj. nije bilo pod papinom jurisdikcijom, kao što su bila ostala europska sveučilišta⁴²⁷ i bilo je van nadležnosti gradske komunalne vlasti.⁴²⁸ Potaknuti studentskim udrugama, profesori su osnovali vlastite udruge, a na koncu su studenti i profesori organizirali zajedničku udrugu (*universitas studentium et magistrorum*).⁴²⁹ Upravo ta udruga bit će ključna za razvoj ostalih sveučilišta jer je postala sastavni dio srednjovjekovnog visokog obrazovanja.

4.3.3.1. Program pravnog učilišta u Bologni

Statutom je bila određena literatura za proučavanje tijekom studija.⁴³⁰ Studenti su bili dužni naučiti napamet veliki broj pravila, zakona i statuta⁴³¹ pa su samo rijetki stjecali titulu doktora dok se najveći dio usmjerio na zanimanje notara.⁴³² Za postići akademsku titulu doktora student je morao položiti ispit (*examen* ili *examen privatum*), a nakon toga javni ispit (*conventus publicus*).⁴³³ Kandidat za doktora morao je pred komisijom protumačiti određeni odlomak i odgovoriti na postavljena pitanja, a konačnu odluku donosila je većina. Međutim, tu nije bio kraj, tada bi tek stekao licencijat. Slijedila bi javna rasprava u katedrali ispred učenika, što bi ujedno bilo njegovo prvo predavanje. Ako bi kandidat zadovoljio postavljene uvjete, diplomu, zlatni prsten, katedru, otvorenu knjigu i toku dodijelio bi mu arhidakon.⁴³⁴

Proizlazi da su prva srednjovjekovna sveučilišta nastala iz okrilja visokoškolskih udruga studenata i profesora, uz papinu podršku koja ih je štitila od svjetovne vlasti.⁴³⁵ Ovisno o intelektualnoj sposobnosti i organizacijskim vještinama određivali su visokoškolsku usmjerenost i program.⁴³⁶ Na sveučilištu u Bologni utvrdili su glavne smjernice za stjecanje akademskih titula, a to su pohađanje predavanja, uspješno položeni ispiti, diploma i licenca za podučavanje.⁴³⁷

⁴²⁵ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 131.

⁴²⁶ LE GOFF, Jacques, *Intelektualci u srednjem*, 120.

⁴²⁷ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 275.

⁴²⁸ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 131.

⁴²⁹ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 245.

⁴³⁰ LE GOFF, J, *Intelektualci u srednjem*, 133.

⁴³¹ Papa Inocent IV. uveo je predavanja teologije, stoga se od 1360. godine nije predavalo samo opće i crkveno pravo. Pravo su izučavali i u Montpellieru i Orleansu. KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 127., GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 275.

⁴³² GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 364.

⁴³³ LE GOFF, J, *Intelektualci u srednjem*, 134.

⁴³⁴ Isto, 135.-136.

⁴³⁵ Isto, 124.

⁴³⁶ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 127.

⁴³⁷ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 275.

4.3.4. Sveučilište u Parizu

U katedralnoj školi u Parizu, u tzv. Latinskoj četvrti,⁴³⁸ profesori i studenti udružili su se, po uzoru na Bolognu, u *universitas magistrorum et studentium*,⁴³⁹ uživali su velika prava i povlastice. Npr. dobili su vlastiti žig, nisu bili pod ingerencijom državne vlasti, nudili su studentima vrlo povoljan smještaj i hranu itd.⁴⁴⁰ Filip II. August, francuski kralj, početkom 13. stoljeća bio je svjestan uloge studenata pa im je poveljom obećao da neće morati snositi nikakve posljedice za počinjene neredne.⁴⁴¹ Vlast nad školskom udrugom imao je biskup, što je papa Inocent III. 1208. godine javno obznanio i dodijelio im status korporacije,⁴⁴² a 1213. godine profesori su dobili dozvolu da predaju medicinu, pravo, teologiju i „sedam slobodnih umijeća.“⁴⁴³ Međutim, 1229. godine odvili su se nemiri između građana i studenata pa je kralj Louis IX. autoritativno doveo red, drugim riječima pogazio je studentska prava.⁴⁴⁴ No reagirao je papa Grgur IX. i zatražio od kralja da poštuje dogovorena studentska prava i privilegije, a uz to izborio je nove statute o neovisnosti.⁴⁴⁵ Prema tome, nekadašnja katedralna škola⁴⁴⁶ prerasla je u generalni studij i postala najvažnije sveučilište, budući da su izučavali filozofiju i teologiju.⁴⁴⁷ Papinskom bulom *Parens scientiarum*⁴⁴⁸ 1231. godine, zvanom *Magna Carta*,⁴⁴⁹ sveučilište u Parizu dobilo je blagoslov za rad i djelovanje.⁴⁵⁰ Dodatno su utvrdili na kojem jeziku se predaje, dužinu praznika, pravo profesora na štrajk, koje knjige se koriste itd.⁴⁵¹

Srednjovjekovnim studentima u Parizu poglavar Katoličke Crkve dao je vjetar u leđa i omogućio im da slobodno djeluju i rade bez uplitanja lokalne vlasti i vladara.

4.3.4.1. Unutarnja organizacija učilišta u Parizu

Na sveučilištu su postojale četiri udruge studenata koje su bile odobrene statutom.⁴⁵² Udruge su se dijelile prema zavičajnom porijeklu, tj. nacijama, stoga su članovi *francuske* ili

⁴³⁸ Isto, 275.

⁴³⁹ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 246.

⁴⁴⁰ Isto, 250.

⁴⁴¹ Isto, 248.

⁴⁴² GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 362.

⁴⁴³ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 250.

⁴⁴⁴ Isto, 250.

⁴⁴⁵ Isto, 250.

⁴⁴⁶ ŠANJEK, F, *Kršćanstvo na hrvatskom*, 235.

⁴⁴⁷ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 246.

⁴⁴⁸ LE GOFF, J, *Intelektualci u srednjem*, 123.

⁴⁴⁹ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 362.

⁴⁵⁰ KRASIĆ, S, *Liber almi Studii*, 17.

⁴⁵¹ ŠANJEK, F, „Pariško sveučilište“, 8.

⁴⁵² ŠANJEK, Franjo, „Zagrepanin Pavao Nikolin - student, profesor i djelatnik pariškog sveučilišta“ *Archaeologia Adriatica*, sv. 2, br. 2, Zagreb 2008., str. 602.

latinske nacije bili studenti iz Francuske, s Pirenejskog i Apeninskog poluotoka, te Hrvati pod Mletačkom jurisdikcijom.⁴⁵³ Normansku udругu sačinjavali su studenti s područja Normandije, a pikardsku s područja sjeverne Francuske i dijela današnje Belgije.⁴⁵⁴ Studenti iz Njemačke, Irske, Skandinavije, Britanskih otoka i istočne Europe, zajedno s hrvatskim područjem i građanima Dubrovačke Republike okupili su se u *anglosaksonskoj* udruzi.⁴⁵⁵

Na čelu svake udruge stajao je prokurator, a od sredine 13. stoljeća imali su zadaću biranja rektora.⁴⁵⁶ Udruge studenata (*nationes*) birale su službenike sveučilišta, a rektor nije imao velike ovlasti jer se o svemu morao dogovarati s ostalim djelatnicima.⁴⁵⁷ Crkveni dostojanstvenici nisu dozvolili svim europskim učilištima čast dodjele doktorata iz teologije⁴⁵⁸ jer su se bojali da ne bi netko titulu iskoristio na krivi način.⁴⁵⁹ No, učilište u Parizu dobilo je tu povlasticu, a potencijalni doktori teologije morali su imati minimalno 35 godina.⁴⁶⁰ Iako je broj teologa bio malen, imali su veliki utjecaj i zato su ih pomno birali i pazili da ne poljuljaju crkvenu ili političku hijerarhiju.⁴⁶¹

4.3.4.2. Raspored predavanja

Zahvaljujući sačuvanom statutu Pariškog sveučilišta iz 13. stoljeća, danas se zna da su predavanja organizirali po Aristotelovim djelima.⁴⁶² Veliki broj mladih studenata pošao je na studij u Pariz, a najpoznatiji su Petar Abelard, Petar Lombardanin, Albert Veliki, Toma Akvinski, Bonaventura itd.⁴⁶³ Albert Veliki i Toma Akvinski bili su profesori na pariškom sveučilištu⁴⁶⁴ te su uveli zabranjena Aristotelova djela u red predavanja.⁴⁶⁵ Filozofska i teološka misao najviše se nje govala na pariškom sveučilištu.⁴⁶⁶ Čitali su i komentirali važna djela, a na koncu su ih nadopunjavali novim spoznajama. Studenti su medicinu proučavali pet ili šest

⁴⁵³ Isto, 602.

⁴⁵⁴ Isto, 602.

⁴⁵⁵ Isto, 602.

⁴⁵⁶ ŠANJEK, F, „Pariško sveučilište“, 9.

⁴⁵⁷ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 363.

⁴⁵⁸ Papa Klement VI. 1349. godine dopustio je Firentinskom sveučilištu dodjelu doktorata iz teologije. (KRASIĆ, S, *Liber almi studii*, 29.)

⁴⁵⁹ KRASIĆ, S, *Generalno učilište*, 28.-29.

⁴⁶⁰ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 365.

⁴⁶¹ Isto, 365.

⁴⁶² KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 222.-223.

⁴⁶³ Isto, 247.

⁴⁶⁴ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 366.

⁴⁶⁵ ŠANJEK, Franjo, „Crkva i kršćanstvo“ *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost*, sv. 2: srednji vijek i renesansa (ur. HERCIGONJA, Eduard), Zagreb 2000., str. 232.

⁴⁶⁶ RAUKAR, T, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 349.

godina po arapskim i grčkim zapisima.⁴⁶⁷ Na studiju prava proučavanja su usmjerili prema kanonskom pravu.⁴⁶⁸ Glavni predmeti na slobodnim umijećima bili su dijalektika i logika.⁴⁶⁹ Teologija, kruna svih znanosti, studirala se osam godina, a kasnije čak 14 godina.⁴⁷⁰ Statutom je bilo određeno da student mora izabrati profesora koji će pratiti njegov intelektualni napredak i znanstveni rad.⁴⁷¹

Učilište u Parizu nije imalo vlastitu ustanovu, već su studenti predavanja slušali u improviziranim prostorijama.⁴⁷² Takvo stanje nagnalo je profesore na česta putovanja i odseljavanja, a kao posljedica razvila su se nova (sve)učilišta.⁴⁷³ Po uzoru na učilišta u Bologni i Parizu ustoličene su i druge visoke odgojno–obrazovne ustanove.⁴⁷⁴ Profesori iz Pariza pošli su u Oxford, gdje su pokrenuli visoko obrazovanje, a iz Oxforda u Cambridge itd.⁴⁷⁵ Svakako treba spomenuti da su se gradovi trudili sačuvati profesore u svojem gradu budući da su shvaćali njihovu vrijednost.⁴⁷⁶ Prema tome, ne iznenađuje činjenica da je određena smrtna sudbina pojedincu koji bi savjetovao profesoru da napusti grad.⁴⁷⁷ Jednostavnije rečeno, profesori su edukacijom mladeži „proizvodili“ bogatije društvo.

4.3.5. Sveučilište u Oxfordu

Opatija Oseney i samostan Frideswide nudili su mladim naraštajima obrazovanje u srednjem vijeku, ali studenti i profesori potaknuti visokom stanarinom napustili su Oxford.⁴⁷⁸ Nekoliko godina kasnije, kardinal Nikola iz Tuscula i papa Inocent III. osigurali su im posebna prava i privilegije pa su se vratili, a 1219. godine stekli su stupanj sveučilišta.⁴⁷⁹ Sveučilište je bilo pod jurisdikcijom salisburyjskog i londonskog biskupa, odnosno kralj Henry III. nije imao nikakve ovlasti.⁴⁸⁰ Iako je sveučilište u Oxfordu ustanovljeno po uzoru na pariško, uočava se distinkcija. Naime, veliku ulogu odigrala je udaljenost od poglavara Katoličke Crkve.⁴⁸¹ Stoga

⁴⁶⁷ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 364. (Zanimljivo je spomenuti da su se liječnici sve do 15. stoljeća morali odricati ženidbe ne bi li se više posvetili bolesnima. ŠANJEK, F, „Pariško sveučilište“, 10.)

⁴⁶⁸ ŠANJEK, F, „Pariško sveučilište“, 10.

⁴⁶⁹ LE GOFF, J, *Intelektualci u srednjem*, 123.

⁴⁷⁰ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 365.

⁴⁷¹ ŠANJEK, F, „Pariško sveučilište“, 7.

⁴⁷² GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 362.

⁴⁷³ Isto, 362.

⁴⁷⁴ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 19.- 20.

⁴⁷⁵ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 363.

⁴⁷⁶ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 129.

⁴⁷⁷ Isto, 129.

⁴⁷⁸ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 251.

⁴⁷⁹ Isto, 251.

⁴⁸⁰ Isto, 252.

⁴⁸¹ Isto, 252.

su slobodnije proučavali nepoželjna ili zabranjena djela. Budući da je sveučilište bilo izvan vlasti državnih vladara, a dovoljno daleko od pape uistinu je uživalo velik stupanj autonomije.⁴⁸² Naime, papa je postavio biskupa za kancelara, no uskoro je sveučilište preuzelo izbor vlasti.⁴⁸³ Uz to, krajem 13. stoljeća nestala je podjela po nacijama.⁴⁸⁴ Uz pariško sveučilište, oxfordsko je dobilo privilegiju izdavanja akademskih naslova iz teologije.⁴⁸⁵

Imajući na umu činjenicu da je mahom dijelila prava, slobode, privilegije i stipendije studentima zaključuje se da je Katolička Crkva zaslužna za osnivanje sveučilišta međunarodnog karaktera.⁴⁸⁶ Generalna učilišta bila su mjesta gdje se njegovao intelektualni rad i rušila socijalna podjela društva jer su na učilišta mogli pristupiti siromašni đaci te se uzdignuti na vrlo visoko mjesto na društvenoj ljestvici.⁴⁸⁷

4.3.6. Nacionalizacija sveučilišta

Stvaranjem nacionalnih država ukinute su povlastice koje su učilišta uživala. Reducirana je univerzalnost europskog kontinenta, a samim tim se visoke obrazovne ustanove usmjeravaju na domaće studente i postaju nacionalna sveučilišta. Što znači da *generalnost* nije više označavala isto što i na početku.⁴⁸⁸ Moglo bi se kazati da su glavna obilježja visokog obrazovanja postala područna i nacionalna učilišta, a ne kao prije, univerzalna i generalna.⁴⁸⁹ Poglavari Katoličke Crkve nisu imali odlučujuću ulogu u ustroju obrazovnih ustanova, već su državne vlasti i učenici pojedinci krojili sudbinu sveučilišta.⁴⁹⁰ Jednostavnije rečeno, stvorila se politička i vladajuća elita koja nije nudila stipendije siromašnim đacima već je privilegij studiranja rezervirala za vlastite potomke.⁴⁹¹ Na koncu, to je „izjednačilo profesorsku kategoriju sa staležom društveno povlaštenog nasljednog plemstva.“⁴⁹² Tražili su besplatno polaganje ispita potomcima što je prouzrokovalo intelektualnu dekadenciju.⁴⁹³ Nadalje, već

⁴⁸² KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 131.

⁴⁸³ LE GOFF, J, *Intelektualci u srednjem*, 119.

⁴⁸⁴ Isto, 129.

⁴⁸⁵ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 134.

⁴⁸⁶ Isto, 140.

⁴⁸⁷ Isto, 140.-142.

⁴⁸⁸ Isto, 140-142.

⁴⁸⁹ KRASIĆ, S, *Liber almi studii*, 34.

⁴⁹⁰ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 140.-142.

⁴⁹¹ Isto, 141.-142.

⁴⁹² Isto, 142. Pravnici Francesco Accursio, u 13. stoljeću, traži da katedre u Bologni pripadnu doktorovim sinovima. LE GOFF, J, *Intelektualci u srednjem*, 199.

⁴⁹³ LE GOFF, J, *Intelektualci u srednjem*, 199.

spomenuti „obrtnik intelektualac“ pretvorio se u aristokrata, koji je znanje prezentirao kao simbol moći.⁴⁹⁴

S jedne strane, takvo stanje zaslužilo je mnogo kritika jer se spustila kvaliteta sveučilišta i nije više bilo omogućeno studiranje svim mladićima. Međutim, s druge strane takvo ozračje stvorilo je nova sveučilišta.

4.3.6.1. Sveučilište u Pragu

Prvo nacionalno sveučilište osnovano je u Pragu, uz potporu pape Klementa IV. i češkog kralja i cara Karla IV.⁴⁹⁵ Iako je u početku bilo međunarodnog karaktera Veliki zapadni raskol (1378. - 1417.)⁴⁹⁶ poljuljao je sveučilišni crkveni monopol pa je pariško sveučilište izgubilo prestižnu ulogu.⁴⁹⁷ Naime, zamijenili su ga praškim jer dio intelektualaca nije želio ići u Pariz na doktorat, budući da su vjerovali da su tamošnji velikani zastranili jer su stali na stranu protupape.⁴⁹⁸ Drugim riječima, nekadašnje generalno učilište svetog Jakova u Parizu nije više imalo istu ulogu kao na početku razvoja sveučilišta jer su studenti pošli na učilište sv. Klementa u Prag.⁴⁹⁹ S druge strane, na sveučilište u Pragu stigli su razni profesori koji su se trudili izboriti svoja prava, ali je kralj Vjenceslav IV. 1409. godine odlučio da češki profesori imaju veća prava od ostalih.⁵⁰⁰ Tim činom rođeno je prvo nacionalno sveučilište. Takvo stanje njemački profesori nisu prihvatili te su napustili Prag i u Leipzigu ustoličili novo sveučilište.⁵⁰¹ U međuvremenu otvorila su se sveučilišta u Beču (1365.), Erfurtu (1379.), Kolnu (1388.) itd.⁵⁰²

Bez obzira što povod stvaranja novih sveučilišta nije bio pozitivan, na koncu je pridonijelo razvoju obrazovanja i školskog sustava.

⁴⁹⁴ Isto, 200.-206.

⁴⁹⁵ KRASIĆ, S, *Liber almi studii*, 34.

⁴⁹⁶ U 13. stoljeću Crkva je uistinu stajala na klimavim nogama jer se mijesala u razna svjetovna pitanja pa su pape morale napustiti Rim i otići u Avignon. Javnost je izgubila povjerenje u duhovno vodstvo jer su pape uglavnom bili fokusirani na zgrtanje materijalnih dobara, a manje su razmišljali i propovijedali o Nebeskoj domovini. *De facto* su postali francuski sluge. No, papinska konklava 1378. godine uzrokovala je politički raskol. Naime, tada je izabran novi papa Urban VI. (1378. - 1389.), a u Anagni izabran je protupapa Francuz Klement VII. (1378. - 1394.). Međutim, na pariškom sveučilištu niknula je ideja obnove Katoličke Crkve. Smatrali su da na koncilu u Konstanzi učeni ljudi mogu riješiti goruće probleme. Sveučilište u Parizu otvoreno je podržalo avignonskog papu. GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i sredozemlje*, 369.-393., LE GOFF, Jacques, *Intelektualci u srednjem*, 231.

⁴⁹⁷ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 156.

⁴⁹⁸ Isto, 156.

⁴⁹⁹ Isto, 157.

⁵⁰⁰ KRASIĆ, S, *Liber almi studii*, 34.

⁵⁰¹ Isto, 34.

⁵⁰² KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog školstva“, 140.-141.

4.4. Prosjački redovi

4.4.1. Dominikanci

Dominik de Guzman (1173. - 1221.) rodio se na Pirenejskom poluotoku u vrijeme jakih dodira između kršćana i muslimana.⁵⁰³ Vrlo rano zaređio se za svećenika, a na putovanju u Dansku otkrio je kako puk olako prihvaća hereze. Uz to, bili su česti sukobi između dvaju različitih svjetova, kršćanskog i muslimanskog, pa je odlučio intelektualnim radom upustiti se u borbu za pravovjerje.⁵⁰⁴ Utemeljitelj dominikanaca posebno je cijenio pisanu riječ i intelektualno znanje.⁵⁰⁵ Sljedbenici sv. Dominika vodili su se geslom *arma nostrae militiae* tj. „knjige su oružje našeg reda.“⁵⁰⁶ Drugim riječima, vjerovali su da katare, albigeze,⁵⁰⁷ patarene, bosansko-humske krstjane⁵⁰⁸ i ostale heretike⁵⁰⁹ mogu pobijediti čvrstim argumentima i razboritim mislima.⁵¹⁰ Štoviše, sv. Dominik mislio je da mnogo zla proizlazi iz neznanja kršćanskog nauka i temeljnog školskog programa.⁵¹¹ Vjerovao je da je Bog silan, ali ne i nasilan stoga je tako odlučio djelovati, nije imao namjeru gromovito i žestoko obratiti društvo, već je planirao na metodičan i sustavan način osvijestiti svoje okruženje.⁵¹² Oformio je Red propovjednika i povjerio im je borbu protiv vjerskih obmana i ostalih društvenih zabluda.⁵¹³ Sv. Dominik imao je viziju spojiti apostolsko djelovanje i intelektualni rad.⁵¹⁴

4.4.1.1. Obrazovanje Reda propovjednika

Članovi Reda propovjednika educirali su se na sveučilištima, gdje su stjecali vrsnu naobrazbu te su bili sposobni organizirati škole u kojima su se usmjerili na sprječavanje širenja krivovjerja.⁵¹⁵ Jednostavnije rečeno, trudili su se znanstveno opravdati kršćanstvo i sačuvati vjeru u Krista.⁵¹⁶ Sv. Dominik nadao se da će njegovi sljedbenici i s oltara i iz školske katedre

⁵⁰³ Isto, 143.

⁵⁰⁴ Isto, 143.

⁵⁰⁵ PRANJIC, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 36.

⁵⁰⁶ STIPČEVIĆ, A, *Socijalna povijest*, 32.

⁵⁰⁷ Vidi više: GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 297.

⁵⁰⁸ ŠANJEK, Franjo, „750. obljetnica dubrovačkih dominikanaca“ *Croatia Christiana periodica*, sv. 1, br. 1, Zagreb, 1977., str. 143.

⁵⁰⁹ Vidi više: GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 296.

⁵¹⁰ STIPČEVIĆ, A, *Socijalna povijest*, 33.

⁵¹¹ KRASIĆ, S, *Generalno učilište*, 14.

⁵¹² Isto, 16.

⁵¹³ Isto, 16.

⁵¹⁴ ZANINOVIĆ, Antonin, „Pogled na apostolsko-znanstveni rad Dominikanaca u hrvatskim zemljama“ *Bogoslovska smotra*, sv. 8, br. 3, Zagreb, 1917., str. 274.

⁵¹⁵ STIPČEVIĆ, A, *Socijalna povijest*, 33.

⁵¹⁶ ŠANJEK, Franjo, „Dominikanci u našim krajevima: kratak osvrt na pojavu i apostolsko-kulturnu djelatnost dominikanaca među Hrvatima“ *Bogoslovska smotra*, sv. 36, br. 3-4, Zagreb, 1966., str. 713.

djelovati u misiji obraćenja i prosvjetljenja društva.⁵¹⁷ Međutim, da bi to uspjeli morali su mnogo truda ulagati na području školstva i obrazovanja. Između ostalog to je nabava rukopisa različita sadržaja, ne samo vjerske tematike već i ostale, susreti s ljudima na marginama društva, kako bi ih riječima iz *Svetog pisma* oplemenili i pružili nadu u bolju budućnost.⁵¹⁸ Okupili su se kako bi učili i propovijedali (*ut student et praedicarent*).⁵¹⁹ Dominikanci su trebali usvojiti što je moguće više znanja kako bi bili vrsni u svom pozivu, stoga su naložili da ih oslobode crkvenih dužnosti, a i molitva je bila svedena na minimum.⁵²⁰ Svakako se misli na kratku, ali sadržajnu molitvu, a učiti se moralo stalno, bilo danju kod kuće ili noću na putu,⁵²¹ što je uneseno u Konstitucije, tj. temeljno Pravilo reda.⁵²² U Konstitucijama postoji posebno poglavlje *De studiis* namijenjeno obrazovanju članova reda.⁵²³ Po Pravilu, u red su mogli stupiti punoljetni mladići bistra uma, dok mladićima slaba zdravlja nije bilo dopušteno jer su bile upitne njihove intelektualne mogućnosti, a od dominikanaca se očekivala visoka naobrazba.⁵²⁴

Papa Grgur IX. imenovao ih je 1233. godine „istražiteljima heretičke zloće“⁵²⁵ tj. dominikanci su predvodili inkvizicijske sudove⁵²⁶ jer su bili vrsni poznavatelji dijalektike, naime oni su bili filozofski nastrojeni u obrani vjere.⁵²⁷ Inkvizicijskim sudovima, radi krivih uvjerenja, često su bili podvrgnuti i crkveni dostojanstvenici, jedan od njih je francuski redovnik Roscelin.⁵²⁸

Budući da su vodili inkvizicijske istrage slobodno se može navesti da su dominikanci već u samim počecima bili jako uspješni u misiji koju je zacrtao njihov predstavnik, sv. Dominik, u intelektualnoj borbi za pravovjerje. Što je na koncu proširilo obrazovanje do svih društvenih skupina.

⁵¹⁷ KRASIĆ, S, *Generalno učilište*, 16.

⁵¹⁸ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 37.

⁵¹⁹ Isto, 37.

⁵²⁰ KRASIĆ, S, *Generalno učilište*, 16.-17.

⁵²¹ Isto, 16.-18.

⁵²² KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 143.

⁵²³ KRASIĆ, Stjepan, „Filozofija i filozofijska učilišta hrvatskih dominikanaca od XIII. do XIX. st.“ *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, sv. 22, br. 1-2 (43-44), Zagreb, 1996., str. 11.

⁵²⁴ Isto, 30.

⁵²⁵ ŠANJEK, F, „Crkva i kršćanstvo“, 232.

⁵²⁶ Vidi više: GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 299.-300.

⁵²⁷ HORVAT, B, „Sukob Crkve“, 54.-55.

⁵²⁸ Isto, 55. Roscelin iz Compiègne bio je francuski redovnik, teolog i filozof. Zastupao je mišljenje da ne postoji trojedini Bog, a 1092. godine Crkva je osudila takvo razmišljanje. Pobjegao je u Englesku te njegovi filozofski spisi nisu pronađeni ni sačuvani. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=53365>)

4.4.2. Dominikanske samostanske škole

Dominikancima nije bilo dopušteno oformiti samostan u novoj sredini ako nisu imali učitelja koji će širiti Kristovu riječ i obrazovati mladež.⁵²⁹ Naime, Jordan Sas, Dominikov nasljednik, 1228. godine odredio je da svaki samostan mora imati najmanje 12 članova, a jedan od njih treba biti doktor teologije.⁵³⁰ Odnosno, dominikanski samostani, s najmanje 12 članova, otvarali su škole s dva odjeljenja, jednako kao i u benediktinskim školama, jedan namijenjen budućim svećenicima, a drugi laicima.⁵³¹ Pravilo je bilo jasno, jedan samostan - jedna škola. Međutim, u praksi nije bilo tako. Jednostavnije rečeno, unutar jedne provincije bilo je organizirano nekoliko samostana, a školu i predavanja održavali su na osnovi rotacije.⁵³² Može se pretpostaviti da dominikanci nisu imali dovoljno materijalnih uvjeta za održavanje nastave. Uz to, dominikanski samostan trebao je barem desetinu prihoda odvojiti za podučavanje.⁵³³ Opće je poznato da su unutar benediktinskih samostana postojali uredi za prepisivanje i umnažanje rukopisa, a s druge strane dominikanski samostani nisu imali skriptorije. Prema tome, ukoliko su željeli više materijala za rad, utoliko su morali naručiti rukopise,⁵³⁴ što je sve skupa jako puno koštalo.

Bili su dužni tijekom edukacije mladeži proći osnovno znanje „sedam slobodnih umijeća“ (*septem artes liberales*)⁵³⁵ nakon čega su obrađivali filozofiju, a na kraju najbistriji đaci nastavljali su studij teologije.⁵³⁶ Školom je upravljao lektor, a podlektor mu je pomagao prilikom realizacije nastavnog programa.⁵³⁷ Učitelj je nadgledao, pratio rad škole i napredak učenika.⁵³⁸ U samostanskim školama mogli su steći dobro obrazovanje, no nisu imali priliku steći nikakav akademski naslov.⁵³⁹ Uz samostanske škole djelovala su filozofsko-teološka učilišta, a pripremali su mladiće za ispovijedanje i propovijedanje. Svaka provincija morala je imati barem jedno provincijsko ili filozofsko-teološko učilište, u kojima su mogli uočiti inteligentne mladiće te ih poslati na generalno učilište.⁵⁴⁰

⁵²⁹ STIPČEVIĆ, A, *Socijalna povijest*, 34.

⁵³⁰ KRASIĆ, S, „Filozofija i filozofijska učilišta“, 11.

⁵³¹ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 37.

⁵³² ŠANJEK, Franjo, TOMLJENOVIĆ, Ivica, „Dominikanci i razvoj školstva u srednjovjekovnoj Hrvatskoj“ *Croatia Christiana periodica*, sv. 10, br. 17, Zagreb, 1986., str. 61.-62.

⁵³³ KRASIĆ, S, „Filozofija i filozofijska učilišta“, 29.

⁵³⁴ ŠANJEK, F, TOMLJENOVIĆ, I, „Dominikanci i razvoj“, 58.

⁵³⁵ STIPČEVIĆ, A, *Socijalna povijest*, 34.

⁵³⁶ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 36.

⁵³⁷ Isto, 36.

⁵³⁸ ŠANJEK, F, TOMLJENOVIĆ, I, „Dominikanci i razvoj školstva“, 62.

⁵³⁹ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 148.

⁵⁴⁰ ŠANJEK, F, TOMLJENOVIĆ, I, „Dominikanci i razvoj školstva“, 61.-62.

Dakle, unutar dominikanskih samostana postojale su dobro ustrojene škole koje su nudile opće obrazovanje budućim svećenicima i državnim službenicima. Školski program se bazirao na *septem artes liberales*, a filozofsko-teološka učilišta bila su rezervirana za potencijalne studente.

4.4.3. Dominikanska sveučilišta

Sveti Dominik bio je uvjeren da njegovi sljedbenici mogu oplemeniti europska sveučilišta pa ih je usmjerio na znanstveni put.⁵⁴¹ Najviši stupanj obrazovanja mogao se steći na općim ili generalnim sveučilištima.⁵⁴²

Prvo generalno učilište reda bilo je u samostanu sv. Jakova u Parizu u Latinskoj četvrti, a poznato je da su predavali Roland iz Cremona i Ivan iz St. Gilesa.⁵⁴³ Svaka provincija trebala je poslati 3 đaka na studij,⁵⁴⁴ po pravilima reda samostan je bio dužan nadarenim bogoslovima omogućiti studij na višim učilištima, te dodijeliti im tri rukopisa (*Školsku povijest, Misli i Sveto pismo*)⁵⁴⁵ i odjeću.⁵⁴⁶ Međutim, moguće je da su samo najbolji učenici mogli produbljivati intelektualne sposobnosti na učilištu, budući da je čak i uz financijsku pomoć reda i države bilo skupo studirati.⁵⁴⁷ No, samostanske starješine trudile su se što više kandidata poslati na studij, iako su morali imati na umu ograničene prostorne i financijske mogućnosti.⁵⁴⁸ S obzirom na to 1248. godine decentraliziran je školski sustav i papa je dopustio osnivanje novih generalnih studija.⁵⁴⁹

4.4.3.1. Ustroj dominikanskih sveučilišta

Poglavar Katoličke Crkve dopustio je da organiziraju generalna učilišta u mjestima odakle je dolazilo najviše studenata, a bilo je to u Kölnu, Bologni, Montepellieru i Oxfordu.⁵⁵⁰ Vrhovni starješine i vrhovna zakonodavna tijela imala su pravo osnivanja učilišta.⁵⁵¹ Opći zborovi ili generalni kapituli bili su najviša zakonodavna tijela reda, donosili su sve zakone i

⁵⁴¹ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 253.

⁵⁴² ŠANJEK, F, TOMLJENović, I, „Dominikanci i razvoj školstva“, 61.-62.

⁵⁴³ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 253.

⁵⁴⁴ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 148.

⁵⁴⁵ PRANJIC, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 44.

⁵⁴⁶ ŠANJEK, F, TOMLJENović, I, „Dominikanci i razvoj školstva“, 57.

⁵⁴⁷ Isto, 63.

⁵⁴⁸ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 148.-149.

⁵⁴⁹ Isto, 148.-149.

⁵⁵⁰ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 253.

⁵⁵¹ KRASIĆ, S, *Liber almi studii*, 37.

pravila. Ostalim provincijama omogućili su da šalju po dva mladića⁵⁵² na novootvorena učilišta, ali to ponovno nije zadovoljilo potražnju.⁵⁵³ Stoga je 1302. godine⁵⁵⁴ odlučeno da svečani generalni studij mora imati svaka provincija jer su uz evangelizaciju školovali i odgajali mlade.⁵⁵⁵ Red braće propovjednika u Parizu, Toulouseu, Napulju, Orvietu, Rimu i u drugim značajnim gradovima, otvorio je generalni studij.⁵⁵⁶ U Parizu nisu svi blagonaklono gledali na prosjačke redove pa su 1405. godine pružili dominikanskom redu mogućnost osnivanja generalnih učilišta sa studijem umijeća i filozofije, što znači da nisu bili samo teološkog usmjerenja.⁵⁵⁷

Kako je rastao broj mladića koji su željeli postati „bijeli fratri“ tako se javila potreba za otvaranjem novih učilišta, a to je na koncu pripomoglo razvoju obrazovanja.

4.4.3.2. *Raspored predavanja na dominikanskim sveučilištima*

U početku su raspored predavanja ustrojili prateći pariško sveučilište, ali su ga modificirali prema lokalnim mogućnostima i potrebama.⁵⁵⁸ Nadalje, dominikanci su cijenili i poštivali ljudsku raznolikost pa su tako predavanja prilagođavali studentovim darovima i talentima, „onako kao što se i sposobni liječnici služe različitim lijekovima za liječenje različitih vrsta tjelesnih bolesti.“⁵⁵⁹ Posebno su respektirali studij jezika, prirodnih i egzaktnih znanosti, te književnosti pošto su vjerovali da vode pojedinca ka dobrom rasuđivanju, a filozofija je smatrana pretečom Božje riječi.⁵⁶⁰ Uz to, dominikanci su morali svladati kanonsko i građansko pravo, teologiju i *Sveto pismo*.⁵⁶¹ Na dominikanskom studiju proučavali su sve znanosti osim alkemije jer su je smatrali beskorisnom.⁵⁶²

Na početku akademske godine sveučilišta su organizirala svete mise kako bi zazvali Duha Svetoga⁵⁶³ da im daruje mudrost, razboritost, jakost, pobožnost, znanje, strah Božji i

⁵⁵² Svu administraciju učitelj studija unosio je u *Knjigu generalnog učilišta* tj. *Liber studii generalis*, stoga se može saznati jesu li sve provincije uistinu slale točno propisan broj redovnika na studij. (KRASIĆ, S, *Liber almi studii*, 55.)

⁵⁵³ KRASIĆ, S, *Liber almi studii*, 38.

⁵⁵⁴ Isto, 39.

⁵⁵⁵ STIPČEVIĆ, A, *Socijalna povijest*, 34.

⁵⁵⁶ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 38.

⁵⁵⁷ KRASIĆ, S, *Liber almi studii*, 42.

⁵⁵⁸ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 149.

⁵⁵⁹ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 44.

⁵⁶⁰ Isto, 38.

⁵⁶¹ ŠANJEK, F, TOMLJENOVIĆ, I, „Dominikanci i razvoj školstva“, 50.

⁵⁶² PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 44.

⁵⁶³ LE GOFF, J., *Civilizacije srednjovjekovnog*, 215.

savjet. Ispitni rokovi bili su uglavnom oko blagdana Pedesetnice.⁵⁶⁴ Učitelj studija bio je dužan nadgledati studente i paziti da se nastavni proces odvija prema svim pravilima i propisima.⁵⁶⁵

Dominikanska sveučilišta njegovala su posebnost i jedinstvenost svakog studenta pa su kreirali predavanja prema osobnim mogućnostima, a cijela akademska godina bila je prožeta kršćanskim vrijednostima.

4.4.3.3. Stupnjevi obrazovanja

Nakon uspješno položene samostanske škole tzv. gramatičkog tečaja,⁵⁶⁶ prvi stupanj visokog obrazovanja bio je „materijalni“ tečaj, nudio je pastoralnim djelatnicima osnovno teološko i filozofsko znanje.⁵⁶⁷ Sastojao se od tri godine pohađanja racionalne filozofije, potom dvije godine prirodne filozofije i na koncu četiri godine studija teologije. Postavljen je kao uvjet za upis generalnog studija.⁵⁶⁸ Na generalnom učilištu studenti su pristupali „formalnom“ tečaju, a po završetku su zaslužili pravo predavanja na generalnim učilištima, provincijalnim učilištima ili samostanskim školama.⁵⁶⁹ Filozofiju, logiku i teologiju predavao je lektor u samostanskim školama ili provincijskim učilištima.⁵⁷⁰ Lektor je bio sinonim za profesora, a njegova dužnost bila je da sudjeluje na akademskim raspravama, vježbama i da predaje.⁵⁷¹

Na generalnim učilištima mogli su ostvariti titulu bakalaureata, a uglavnom su to bili lektori dok nisu doktorirali, dakle, bio je to prijelazni stupanj.⁵⁷² Postojalo je više vrsta bakalaureata, koji su nakon višegodišnjeg predavanja na sveučilištu polagali stručni ispit (*licenciatus*), kako bi mogli pristupiti magistarskom zboru. Vrhunac obrazovanja bio je doktorat, koji se mogao dobiti samo u Parizu i Oxfordu od strane pape i cara, ali s vremenom su dominikanskim starješinama dozvolili tu privilegiju.⁵⁷³ No, kandidat je trebao biti predložen od strane provincijalne skupštine i imati najmanje 30 godina, te nekoliko godina predavati na sveučilištu.⁵⁷⁴ Nadalje, morao je položiti *examen rigorosum*, a svi članovi komisije trebali su

⁵⁶⁴ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 47.

⁵⁶⁵ KRASIĆ, S, *Liber almi studii*, 54. (Npr. profesor Albert Veliki i njegov učenik Toma Akvinski na sveučilištu u Parizu proučavali su djela koja su bila izričito zabranjena, npr. odabrana Aristotelova djela. ŠANJEK, F, *Kršćanstvo na hrvatskom*, 217.)

⁵⁶⁶ KRASIĆ, S, „Filozofija i filozofijska učilišta“, 28.

⁵⁶⁷ KRASIĆ, S, *Liber almi studii*, 48.

⁵⁶⁸ Isto, 48.

⁵⁶⁹ Isto, 49.

⁵⁷⁰ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 150.

⁵⁷¹ KRASIĆ, S, *Liber almi studii*, 51.

⁵⁷² KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 151.

⁵⁷³ Isto, 155.

⁵⁷⁴ KRASIĆ, S, *Liber almi studii*, 51.

ocijeniti njegov intelektualni rad i vladanje.⁵⁷⁵ Vrlo teško dolazili su do stupnja doktora stoga je dio dominikanaca zatražio od pape izravnu potvrdu doktorata.⁵⁷⁶ S druge strane, red je zatražio od pape da to ne odobri pa je papa odredio kaznu ako bi netko očekivao promaknuće van općeg dominikanskog zbora.⁵⁷⁷ Na koncu akademskog obrazovanja dobivali su magistarsku kapu, zlatni prsten i knjigu.⁵⁷⁸ Iako su ustrajali na edukaciji i intelektualnoj naobrazbi po završetku studija mnogi su dominikanci nastavili djelovati na karitativnom i socijalnom polju.⁵⁷⁹

4.4.4. Franjevci

Sveti Franjo Bernardone iz Asiza (1182. - 1226.) rođen je u bogatoj trgovačkoj obitelji, želio je postati vitez, no odlučio je na koncu slijediti Krista.⁵⁸⁰ Zastupao je malenost, skromnost i poniznost, a strogo odbacivao bilo kakve oblike uznositosti, oholosti i nadmoći koja se mogla razviti iz intelektualnog rada.⁵⁸¹ Osnovao je red Male braće, a ako bi sljedbenik bio nepismen nije se od njega posebno tražilo obrazovanje jer su se usmjerili na moralno podučavanje.⁵⁸² Međutim, zbog raznih heretičkih strujanja franjevci su se prihvatili pisane riječi i postali su putujući propovjednici i putujući učitelji.⁵⁸³ No, svakako su više bili fokusirani na misionarski rad, dok su dominikanci bili usmjereni prema učenju.⁵⁸⁴ Prosjački redovi aktualizirali su biblijske teme, pokušali su ih što više približiti neukim i priprostim ljudima srednjeg vijeka.⁵⁸⁵

4.4.4.1. Franjevačke zasluge na području školstva

Od franjevaca se očekivalo da budu čvrsti u stavu, a blagi u nastupu, kako bi mogli samouvjereno i ponizno proširiti Kristovu riječ i „pobiti“ heretičke argumente. No, razborito propovijedanje zahtijevalo je duboke temelje, tj. vrsno poznavanje osnovnih vjerskih dogmi, filozofskih grana, logike, dijalektike itd. Članovi reda izučavali su prirodne znanosti i medicinu

⁵⁷⁵ Isto, 51.

⁵⁷⁶ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 158.

⁵⁷⁷ Isto, 158.

⁵⁷⁸ KRASIĆ, S, *Liber almi studii*, 51.

⁵⁷⁹ Isto, 47.-48.

⁵⁸⁰ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 301.

⁵⁸¹ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 49.

⁵⁸² KRASIĆ, S, *Liber almi studii*, 43.

⁵⁸³ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 49.

⁵⁸⁴ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 302.

⁵⁸⁵ JANEKOVIĆ-RÖMER, Zdenka, "Moć riječi: propovjednici u srednjovjekovnom Dubrovniku", *Humanitas et litterae: zbornik u čast Franje Šanjeka* (ur. ĆORALIĆ, Lovorka, SLIŠKOVIĆ, Slavko), Zagreb 2009., str. 113.-120.

kako bi pomogli slabima, nemoćnima i bolesnima.⁵⁸⁶ Sveučilišni profesori, npr. Haymo de Faversham, Aleksandar Haleški, Robert Grosseteste, priključili su se Redu Manje braće pa su pridonijeli obrazovanju reda.⁵⁸⁷ Franjevac Bonaventura predavao je na teološkom fakultetu u Parizu.⁵⁸⁸

Franjevci su organizirali škole za djecu, gramatičke škole i visoke škole, gdje se predavala filozofija i teologija.⁵⁸⁹ S vremenom su se razvile u pokrajinska učilišta, tj. gimnazije, opća učilišta i škole praktičnog bogoslovlja.⁵⁹⁰ Gimnazije su se nalazile u redovničkim pokrajinama, a u njima su radila dva učitelja teologije i jedan iz filozofije.⁵⁹¹ U samostanima su osnovane škole praktičnog bogoslovlja, a učitelje je postavljala provincijska uprava.⁵⁹² Na generalnim ili općim učilištima mogla se steći akademska titula.⁵⁹³ Generalna učilišta ustoličili su u Oxfordu, Toulouseu⁵⁹⁴ i Cambridgeu.⁵⁹⁵

Skromnim intelektualnim radom franjevci su poboljšali kvalitetu prvih sveučilišta i proširili obrazovanje do svih društvenih slojeva.⁵⁹⁶

⁵⁸⁶ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 49.

⁵⁸⁷ KRASIĆ, S, *Liber almi studii*, 43.

⁵⁸⁸ ŠANJEK, F, „Pariško sveučilište“, 12.-13.

⁵⁸⁹ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 56.

⁵⁹⁰ Isto, 56.

⁵⁹¹ Isto, 56.

⁵⁹² Isto, 56.

⁵⁹³ Isto, 56.

⁵⁹⁴ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 254.

⁵⁹⁵ KRASIĆ, S, *Liber almi studii*, 43.

⁵⁹⁶ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 254.

4.5. Umijeće prepisivanja u razvijenom i kasnom srednjem vijeku

U razvijenom srednjem vijeku rukopisi mijenjaju svoju ulogu od predmeta rezerviranog za kler, najučeniye pojedince i dvor, pa pisana riječ postaje dostupna slobodnim umovima željnim znanja i napretka.⁵⁹⁷ Svakako pritom se misli na one koji su imali zadovoljene financijske uvjete. U 12. i 13. stoljeću porasla je potražnja za rukopisima jer su svjetovnjaci uvidjeli da od nje mogu imati velike koristi. Krenuli su u „potragu“ za literaturom koja bi mogla biti od pomoći u obavljanju svakodnevnih poslova i poboljšanju istih, stoga su diljem Europe otvorili pisarske radionice u kojima su djelovali stručni pisari za novac (*pro pretio*), a ne više za svoju dušu (*pro remedio animae suae*).⁵⁹⁸ Monasi i redovnici u ranosrednjovjekovnim samostanima uglavnom su prepisivali rukopise namijenjene užem krugu ljudi i za vjerske potrebe pa najčešće nisu morali žuriti s radom. Rezultat tog procesa bila je kaligrafija, umjetnost lijepog pisanja, koja je u razvijenom i kasnom srednjem vijeku zamijenjena kurzivnim pismom (*currere* – trčati), tj. „brzim“ pismom.⁵⁹⁹ Takav oblik pisma više se uklapao u 12. stoljeće budući da je porasla upotreba rukopisa, trebalo se brže prepisivati i stvarati više priručnih materijala što je dovelo do deformacije slova, mnoštva kratica i ligatura.⁶⁰⁰ Kraćenje riječi često se odvijalo metodom suspenzije, izostavljanjem posljednjeg dijela riječi, ili kontrakcije, izostavljanjem nekoliko slova u riječi.⁶⁰¹ Tekst je bio do te mjere primitivan i izobličen da su ga velikani 14. i 15. stoljeća prozvali goticom tj. „gotičkim pismom“.⁶⁰²

Budući da tek od kraja razvijenog srednjeg vijeka postaje praksa navođenja imena pisara, sve prije najčešće bila je iznimka. Teško je pretpostaviti koliki udio rukopisa, i dalje, pripada crkvenim skriptorijima, a koliko svjetovnim piscima radionicama.⁶⁰³ Prilikom razvoja prepisivačke djelatnosti, pisar i naručitelj sklapali su ugovor iz kojeg se danas može dosta toga saznati.⁶⁰⁴ Redom to je predviđeno vrijeme prepisivanja, pisci materijal, minijature, inicijali, cijena, ali i način isplate.⁶⁰⁵ Naime, naručitelj bi dio novca odmah isplatio kako bi pisar mogao nabaviti pisarski materijal i osigurati primjeren život dok je radio na rukopisu.⁶⁰⁶ Međutim, kada su trgovci shvatili vrijednost rukopisa, proces kupoprodaje i prepisivanja vodio se preko njih.⁶⁰⁷

⁵⁹⁷ Isto, 270.

⁵⁹⁸ Isto, 269.

⁵⁹⁹ Isto, 270.

⁶⁰⁰ STIPIŠIĆ, J, *Pomoćne povijesne*, 45.-46.

⁶⁰¹ Isto, 52.-53.

⁶⁰² KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 270.

⁶⁰³ STIPČEVIĆ, A, *Socijalna povijest*, 100.

⁶⁰⁴ Isto, 101.

⁶⁰⁵ Isto, 101.

⁶⁰⁶ Isto, 101.

⁶⁰⁷ Isto, 174.

Također, cijena rukopisa nije svugdje bila ista, ovisila je o ponudi i potražnji u određenom gradu, ali i pisarskoj radionici, pisaru, pisaćem materijalu, minijaturama, kaligrafiji, uvezu itd.⁶⁰⁸ Najčešće se tijekom velikih koncila ili sabora odvijala trgovina pisanim dobrima.⁶⁰⁹ Rukopisi su bili jako cijenjeni pa se proces trgovanja odvijao u prisutnosti javnog bilježnika i pred svjedocima.⁶¹⁰

U razvijenom srednjem vijeku *scriptuarius* bi dao prepisane dijelove na provjeru stručnim osobama, kao što su profesori, a kada bi ih odobrili uvezli bi ih u *exemplar* ili kodeks (*codex*).⁶¹¹ Svako sveučilište ili srednjovjekovna škola, najčešće, imali su specifičan obrazac prepisivanja, ispravljanja, korištenja tinte, pečata, ukrašavanja, izradbe inicijala, uvezivanja i dr., prema kojima je danas moguće utvrditi ili barem pretpostaviti iz kojeg doba i mjesta u Europi potječu određeni rukopisi.⁶¹²

Uz to, prevodilačka središta razvila su se na mjestima gdje se susretala kršćanska i islamska kultura, dakle u Palermu, Toledu i Carigradu.⁶¹³ Prevoditelji nisu imali lagan zadatak budući da nisu posjedovali gramatičke priručnike ili rječnik, a dodatni problem su stvarale riječi koje nisu imale odgovarajući sinonim na drugom jeziku.⁶¹⁴

Množenje i širenje pisane riječi olakšao je izum tiskarskog stroja u 15. stoljeću. Vrlo vjerojatno tiskarski stroj nije preko noći dospio u sve srednjovjekovne europske sredine, no s vremenom se širio i postupno smanjivao posao u skriptorijima. Svakako se može pretpostaviti da su poneki samostani i dalje njegovali umijeće prepisivanja.

⁶⁰⁸ Isto, 179.-180.

⁶⁰⁹ DAHL, S, *Povijest knjige*, 35.

⁶¹⁰ STIPČEVIĆ, A, *Socijalna povijest*, 174.

⁶¹¹ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 268.

⁶¹² Isto, 268.

⁶¹³ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 269.

⁶¹⁴ Isto, 270.

4.6. Razvoj školstva u Hrvatskoj u razvijenom i kasnom srednjem vijeku

Kada su gradovi duž istočne obale Jadrana pali pod mletačku ingerenciju sklopljeni su predajni ugovori u kojima se između ostalog spominju gradske škole.⁶¹⁵ Saznaje se da su postojale gradske škole u Šibeniku, Trogiru, Kotoru i Splitu, a na Korčuli i Hvaru osnovane su ili obnovljene obrazovne institucije.⁶¹⁶ Međutim, diskutabilan je termin *gradske* budući da su poznate odredbe trećeg i četvrtog lateranskog sabora koje jasno nalažu otvaranje škola od strane premeta. Dodatno, papa Honorije III., 20. studenog 1219. godine, poslao je dopis na pergameni zadarskom nadbiskupu da organizira školu u svojem gradu i plodonosno djeluje na području obrazovanja.⁶¹⁷ Papinski izaslanici često su obilazili biskupije duž obale pa bi zasigurno negdje ostala zapisana opomena da nisu organizirali obrazovne ustanove.⁶¹⁸ Iz toga još jednom proizlazi da su škole trebale biti organizirane u crkvenom okrilju. Postavlja se pitanje označava li termin *gradske* činjenicu da su ustoličene u gradu pod vodstvom klera. U 13. stoljeću gradovi na istočnoj obali Jadrana preuzimaju s Apeninskog poluotoka komunalni model uređenja grada, što je između ostalog značilo da gradska vlast mora preuzeti brigu oko obrazovanja i vođenja škola.

Zaključuje se da se termin *gradske* škole u samim počecima razvijenog srednjeg vijeka odnosi na činjenicu da su osnovane u gradu od strane klera. Iako termin ostaje isti iduća dva stoljeća, gradska uprava preuzima vodeću ulogu nad školstvom, što ne znači da Katolička Crkva nije i dalje djelovala, posredno ili neposredno, na razvoj školstva. Dodatno navedeno potvrđuju naziv škola: gramatička, općinska, latinska, a kasnije i gimnazija.⁶¹⁹

4.6.1.1. Škole na istočnoj obali Jadrana

Ustoličene su škole u Splitu, Hvaru, Korčuli, Šibeniku, Trogiru i Kotoru. Prve škole bile su organizirane uz stolne crkve, a svećenici su vršili službu učitelja, npr. Treguan, prije nego li je postao trogirski biskup, predavao je latinsku gramatiku u splitskoj školi.⁶²⁰ Uz to, na otoku Rabu organizirana je općinska škola u kojoj su učili retoriku, astronomiju, dijalektiku i

⁶¹⁵ URLIĆ, Š, *Crtice iz dalmatinskog školstva*, 10.

⁶¹⁶ Isto, 10.

⁶¹⁷ RUNJE, P, *Školovanje*, 57.

⁶¹⁸ Isto, 17.

⁶¹⁹ URLIĆ, Š, *Crtice iz dalmatinskog školstva*, 10.

⁶²⁰ Isto, 43.

aritmetiku.⁶²¹ U Zadru je organizirana javna gradska škola već 1282. godine, a 1377. godine zabilježeno je djelovanje učitelja gramatike Petra iz Bologne jer nije bilo lokalnih učitelja.⁶²² Nadalje, poznato je da je postojala škola na Pagu oko 1466. godine.⁶²³ Duž obale predavao je učitelj Paladije Fusko iz Padove.⁶²⁴

U Dubrovniku se održavala nastava, a Malo vijeće je 1333. godine sklopilo ugovor s mletačkom vladom i dovelo učitelja gramatike Nikolu iz Verone.⁶²⁵ Međutim, kancelar Ivan iz Ravene, koji je boravio u Dubrovniku od 1384. godine do 1387. godine, zabilježio je da stanje u dubrovačkoj školi nije na zavidnoj razini jer su građani Republike neuglašeni i neuki.⁶²⁶ Može se pretpostaviti da je samo mali broj mladića primio obrazovanje. Nadalje, dubrovačka škola dobila je vlastitu zgradu tek 1434. godine, zahvaljujući zaslugama Filipa de Diversisa, koji je zatražio da prenamijene prostor nekadašnje oružarne.⁶²⁷ U zgradi zvanoj Sponza na donjem katu organizirali su učionicu za zrelije mladiće, a na katu su oformili dvoranu za 160 mladih đaka.⁶²⁸ S Filipovim dolaskom škola se uzdiže na veću razinu jer se javljaju učiteljevi pomoćnici.⁶²⁹

Iako nije poznato koliko je djece primilo obrazovanje i koliko je obrazovanje bilo kvalitetno, zahvaljujući sačuvanim podacima iz razvijenog i zrelog srednjeg vijeka sa sigurnošću se može kazati da je u više mjesta duž obale postojalo nekoliko škola koje su nudile osnovno znanje.

4.6.1.2. Komunalni učitelj

Nastavni sadržaj bio je isti ili vrlo sličan školama na Apeninskom poluotoku jer su najčešće učitelji potjecali s tih područja ili su tu stekli obrazovanje.⁶³⁰ Gradske vlasti vjerovale su da će učitelji bolje obavljati službu ako nisu krvno ili društveno povezani s đakom.⁶³¹ Komunalna vijeća zapošljavala su učitelje (*magistri scholarum*),⁶³² ali tek nakon probnog

⁶²¹ DADIĆ, Ž, *Egzaktne znanosti*, 76.

⁶²² RAGUŽ, Mirko, „Inozemni učitelji u Hrvatskoj do godine 1774.“ *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, sv. 30, br. 1, Senj, 2003., str. 402.

⁶²³ RAGUŽ, M, „Škole koje život“, 367.

⁶²⁴ RAUKAR, T, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 366.

⁶²⁵ RAGUŽ, M, „Inozemni učitelji“, 402.

⁶²⁶ URLIĆ, Š, *Crtice iz dalmatinskog školstva*, 23.

⁶²⁷ Isto, 23.-24.

⁶²⁸ Isto, 24.

⁶²⁹ Isto, 25.

⁶³⁰ Isto, 403.

⁶³¹ URLIĆ, Š, *Crtice iz dalmatinskog školstva*, 11.

⁶³² RAUKAR, T, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 470.

rada.⁶³³ Probni rad razlikovao se od komune do komune, ali zna se da je probni rad u Dubrovniku trajao 2 tjedna, a nakon toga, ako bi ga prihvatili, dobio bi ugovor na dvije godine.⁶³⁴ U Splitu je postojala praksa da službu komunalnog učitelja predaju liječniku, no u 14. stoljeću Veliko vijeće izglasalo je odredbu da pronađu stručnog učitelja, ali nije sigurno da su zaista odmah to uradili.⁶³⁵

Međutim, nakon što su Mlečani preuzeli vlast, pravo biranja općinskog učitelja dobili su mletački upravitelji ili su komunalna vijeća morala dobiti odobrenje za svog kandidata od providura u Zadru.⁶³⁶ Od učitelja su tražili vrsnu stručnu naobrazbu i visoko moralno ponašanje.⁶³⁷ Komunalni učitelj nosio je naziv *doctor gramatice* ili *magister*.⁶³⁸

Godišnja naknada za posao razlikovala se od mjesta do mjesta, npr. ponegdje su učitelji primali plaću od općine i dio od đaka, dok su negdje samo đaci ili samo komuna plaćali, s tim da su učitelji imali osiguran stan.⁶³⁹ Na temelju toga pretpostavlja se da su komunalni učitelji mogli lagodno i bezbrižno živjeti jer su imali sigurnu plaću i smještaj.

4.6.1.3. Školski program

Prvenstveno su učili djecu osnovnim intelektualnim umijećima, tj. čitanju i pisanju, koristeći se Donatovim priručnicima.⁶⁴⁰ Sredinom 14. stoljeća određeno je da učitelj može predavati uz to bilo što, što mu ide od ruke.⁶⁴¹ Obrazovanje se odvijalo na latinskom jeziku, štoviše tražili su čak da uče napamet latinske fraze.⁶⁴² Veliko vijeće u Dubrovniku odredilo je 1435. godine da Filip de Diversis obavlja službu učitelja humanističkih predmeta, a učitelj Đuro iz Mantove morao je podučavati trgovačke poslove,⁶⁴³ dakle dopisivanje i vođenje računa.⁶⁴⁴ Iz toga su proizišla dva odsjeka, jedan namijenjen humanističkom obrazovanju, a drugi izučavanju trgovačke djelatnosti.⁶⁴⁵ Budući da je u Dalmaciji u srednjem vijeku dio stanovništva živio od trgovine, obrta i zanata, otvara se pitanje gdje su mladiće podučavali potrebnim vještinama. Nigdje osim u Dubrovniku nije postojala organizirana ustanova za

⁶³³ URLIĆ, Š, *Crtice iz dalmatinskog školstva*, 11.

⁶³⁴ Isto, 11.

⁶³⁵ NOVAK, G, *Povijest Splita*, 406.

⁶³⁶ URLIĆ, Š, *Crtice iz dalmatinskog školstva*, 14.

⁶³⁷ RAGUŽ, M, „Inozemni učitelji“, 402.

⁶³⁸ URLIĆ, Š, *Crtice iz dalmatinskog školstva*, 10.-21.

⁶³⁹ Isto, 14.-19.

⁶⁴⁰ RAGUŽ, M, „Inozemni učitelji“, 403.

⁶⁴¹ URLIĆ, Š, *Crtice iz dalmatinskog školstva*, 22.

⁶⁴² Isto, 22.

⁶⁴³ RAGUŽ, M, „Inozemni učitelji“, 403.

⁶⁴⁴ URLIĆ, Š, *Crtice iz dalmatinskog školstva*, 24.-25.

⁶⁴⁵ Isto, 27.

obrazovanje obrtničkog kadra. Naime, oni su potrebno znanje i vještine stjecali kod majstora u radionici.⁶⁴⁶ Prema tome, moglo bi se reći da se radilo o neformalnom obrazovanju jer su možda između manualnih djelatnosti, učili npr. brojeve budući da su jednom kožaru itekako korisni prilikom mjerenja dužine ili širine kože.

Nadalje, Veliko vijeće u Dubrovniku odredilo je da se u školi uči pravo tako da se na svečane dane pročita jedno predavanje iz dubrovačkog statuta i kanonskog prava.⁶⁴⁷ Moglo bi se reći da se prije radilo o upoznavanju s pravnim znanostima, nego o stvarnom učenju prava budući da bi samo nekoliko puta godišnje pročitali jedan odlomak.

Na kraju proizlazi da su najbolju školsku organizaciju imali Dubrovčani jer su mogli platiti kvalitetne učitelje. Tom je pridonijela njihova sloboda jer su ostale komune morale izdavati velike novčane priloge za vrhovnog vladara pa bi u gradskoj blagajni ostalo vrlo malo novca za razvoj školstva. Dok je Dubrovačka Republika imala učitelja za početnike, učitelja za humanističke predmete, učitelja za matematiku i učitelja za trgovačke predmete, ostale komune imale su jednog učitelja za sve predmete.⁶⁴⁸

4.6.2. Hrvati na inozemnim sveučilištima

Tijekom srednjeg vijeka hrvatski intelektualci mukotrpno su brusili svoje umove na stranim učilištima gdje su radom, znojem i trudom zadužili mnoge generacije.⁶⁴⁹ Drugim riječima, dobrostojeći ili inteligentni i sposobni pojedinci, stipendirani od strane crkve i vlasti, odlazili su na školovanje po Europi, a dio njih vratio se i osnovao škole prateći tadašnje modele.⁶⁵⁰

4.6.2.1. Herman Dalmatinac

Herman Dalmatinac⁶⁵¹ (oko 1110. – nakon 1143.) potječe iz središnjeg dijela Istre te je vrlo vjerojatno stekao osnovno obrazovanje u benediktinskom samostanu.⁶⁵² Pohađao je školu u Chatresu, preveo je mnoga djela s arapskog i grčkog na latinski jezik u 12. stoljeću.⁶⁵³ Utkao

⁶⁴⁶ ANDRIĆ, Tonija, *Život splitskog puka u srednjem vijeku: primjer obrtnika sredinom 15. stoljeća*, Split, 2014., str. 211.-212.

⁶⁴⁷ URLIĆ, Š, *Crtice iz dalmatinskog školstva*, 26.

⁶⁴⁸ Isto, 30.

⁶⁴⁹ *Hrvati predavači*, 3.

⁶⁵⁰ DADIĆ, Ž, *Egzaktne znanosti*, 76.

⁶⁵¹ Vidi više: GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 269.

⁶⁵² DADIĆ, Ž, *Egzaktne znanosti*, 37.

⁶⁵³ RAUKAR, T, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 349.

je mnogo truda i napora u svoj rad kako bi protumačio svijet i proširio znanstvenu misao.⁶⁵⁴ Za života otisnuo se na put do Bliskog istoka i Iberskog poluotoka, gdje je proučavao egzaktne i prirodne znanosti, te prevodio.⁶⁵⁵ Preveo je dijelove *Ku'rana*.⁶⁵⁶ Njegov učitelj Thierry iz Chatresa bio mu je ujedno i mentor. Veliki broj Hermanovih djela dobila su njegov blagoslov pa su čitana diljem Europe.⁶⁵⁷ Postao je pionir ne samo hrvatske već i europske znanosti i zadužio je mnoge generacije.

4.6.2.2. *Hrvatski studenti u srednjem vijeku*

Mladići s hrvatskih prostora odlazili su u Pariz ne bi li stekli filozofsku i teološku naobrazbu, a u Padovu i Bolognu po pravnu stručnu spremu.⁶⁵⁸ Neminovno je navesti da je pravna znanost povezana s ustrojem komunalnog društva, koje se razvija duž jadranske obale.⁶⁵⁹ Društvo je tražilo obrazovane pojedince, a splitski Toma Arhiđakon jedan je od onih koji su studirali pravo u Bologni u 13. stoljeću.⁶⁶⁰ Na sveučilištu u Padovi studirao je Nikola Matafar, zadarski nadbiskup, Ivan Stojković, Juraj Šišgorić, Marko Marulić⁶⁶¹ i Pavao Dalmatinac.⁶⁶²

Ivan Stojković pokušao je organizirati sabor u Baselu na kojem je želio okupiti sve crkvene dužnosnike i naučitelje kako bi postigli konsenzus oko gorućih vjerskih pitanja između Istočne i Zapadne Crkve. Štoviše, htio je da Istočna i Zapadna Crkva postignu primirje pa je proveo nekoliko godina u Carigradu.⁶⁶³

U *Knjizi prokuratora i Blagajničkim dnevnicima* ostala su zabilježena imena hrvatskih studenata s pariškog sveučilišta.⁶⁶⁴ Sveučilište u Parizu pohađali su zagrebački biskup Stjepan II., splitski nadbiskup Hugrin, Augustin Kažotić, Juraj iz Slavonije, ujedno i profesor na sveučilištu, njegov nećak Urlik, Ivan Stojković,⁶⁶⁵ Pavao Nikolin iz Zagreba,⁶⁶⁶ Benedikt i

⁶⁵⁴ ŠANJEK, F, *Kršćanstvo na hrvatskom*, 165.

⁶⁵⁵ Isto, 166.-167.

⁶⁵⁶ GOLDSTEIN, I, GRGIN, B, *Europa i Sredozemlje*, 269.

⁶⁵⁷ ŠANJEK, F, *Kršćanstvo na hrvatskom* 167.

⁶⁵⁸ RAUKAR, T, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 349.

⁶⁵⁹ Isto, 349.-350.

⁶⁶⁰ Isto, 350.

⁶⁶¹ Isto, 350.

⁶⁶² ŠANJEK, F, „Crkva i kršćanstvo“, 232.

⁶⁶³ ŠANJEK, F, *Kršćanstvo na hrvatskom*, 390.

⁶⁶⁴ ŠANJEK, F, „Zagrepcanin Pavao Nikolin“, 603.

⁶⁶⁵ RAUKAR, T, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, 349.

⁶⁶⁶ ŠANJEK, F, *Kršćanstvo na hrvatskom*, 219.

Marko iz Srijema, Petar Gučetić, Trogirani Mihovil Jurjev, njegov sin Petar i Kuzma Šimunov.⁶⁶⁷

Juraj iz Slavonije (1355./60. – 1416.) zaslužio je titulu magistra umijeća i doktorat iz teologije.⁶⁶⁸ Proveo je veliki dio života u Francuskoj, gdje je kolegama pokušao dokazati vrijednost glagoljice pa je sastavio *Glagoljski abecedarij*, tj. priručnik osnovnih molitvi.⁶⁶⁹ Također, aktivno je sudjelovao u prevoditeljskoj djelatnosti.⁶⁷⁰

Među vrsne profesore i teologe s pariškog sveučilišta treba navesti Ivana Dubrovčanina, Jurja Šibenčanina, Jakova iz Splita, Petra Gučetića itd.⁶⁷¹ Stjepan II, zagrebački biskup, uz pomoć dominikanaca uredio je škole u Zagrebu i Čazmi.⁶⁷² Pavao Nikolin iz Zagreba bio je student na Sorboni i profesor na sveučilištu u Parizu krajem 15. stoljeća.⁶⁷³

Svaki student dobivao je rukopise i odjeću za studij.⁶⁷⁴ Obično su studentima oporučno ostavljali rukopise, npr. Augustinu Kažotiću 1286. godine Stana Saladini oporučno ostavlja pedeset libara za rukopise.⁶⁷⁵ Moguće da skromni darovi i donacije nisu bili dovoljni našim studentima tijekom obrazovanja u srednjoeuropskim gradovima.

Iako sa skromnim materijalnim prihodima, naši su studenti otvorena uma i velikodušna srca odlazili na strana sveučilišta ne bi li usvojili nove i svježije informacije te ih proširili u svojoj sredini.

4.6.3. Djelovanje dominikanaca

U razvijenom i kasnom srednjem vijeku benediktinska zajednica opada, dok prosjački redovi rastu i šire se. Jednako tako na području školstva, benediktinci nisu više pružali dovoljno dobro obrazovanje pa su dominikanci preuzeli vodeću ulogu u edukaciji mladeži.⁶⁷⁶

Dominikanci vrlo brzo nakon uspostave reda stižu u naše krajeve. Zadaća otvaranja samostana na području Hrvatsko-Ugarskog Kraljevstva donesena je 1221. godine u Bologni, a

⁶⁶⁷ ŠANJEK, F, „Zagrepčanin Pavao Nikolin“, 603.

⁶⁶⁸ NOVAK, Zrinka, „Juraj Slovinač – teolog i profesor pariške Sorbone“ *Croatia Christiana periodica*, sv. 34. br. 65. Zagreb, 2010., str. 27.

⁶⁶⁹ ŠANJEK, F, *Kršćanstvo na hrvatskom*, 273.

⁶⁷⁰ NOVAK, Zrinka, „Juraj Slovinač“, 25.

⁶⁷¹ ŠANJEK, F, „Dominikanci u našim krajevima“, 723.

⁶⁷² ŠANJEK, F, TOMLJENović, I, „Dominikanci i razvoj školstva“, 51.

⁶⁷³ ŠANJEK, F, „Zagrepčanin Pavao Nikolin“, 601.

⁶⁷⁴ ŠANJEK, F, TOMLJENović, I, „Dominikanci i razvoj školstva“, 57.-58.

⁶⁷⁵ Isto, 58.

⁶⁷⁶ OSTOJIĆ, Ivan, „Susreti između benediktinskog i dominikanskog reda u Hrvatskoj“ *Bogoslovska smotra*, sv. 36, br. 3-4, Zagreb, 1966., str. 704.

pripala je Pavlu Dalmatincu, profesoru sveučilišta u Bologni,⁶⁷⁷ i još četvorici braće.⁶⁷⁸ Na području današnje Hrvatske dominikanci su osnovali nekoliko samostanskih škola, a pohađali su ih i vanjski đaci, 1225. godine u Dubrovniku, 1228. godine u Ninu, Čazmi oko 1228. godine, u Splitu prije 1245. godine, u Zagrebu prije 1241. godine, u Trogiru 1265. godine itd.⁶⁷⁹ Poznato je da su samostani u Šibeniku, Zagrebu, Trogiru, Zadru, Čazmi, Splitu, Hvaru, Bihaću, Korčuli, Kotoru, Dubici, Dubrovniku i Mitrovici organizirali škole u kojima su đaci morali dvije godine učiti osnovne predmete kako bi mogli nastaviti proučavati druge znanstvene grane.⁶⁸⁰ Također, dominikanci su proširili gotičko pismo po srednjovjekovnoj Hrvatskoj.⁶⁸¹

Uočava se da su se dominikanci vrlo brzo proširili duž obale, te su odano obavljali svoju glavnu dužnost i otvarali škole kako bi educirali mladež.

4.6.3.1. *Augustin Kažotić*

Jedan od najpoznatijih dominikanaca s hrvatskog područja bio je Augustin Kažotić. Augustin Kažotić (1260. - 1323.) rodio se u trogirskoj plemićkoj obitelji, studirao je umijeće i teologiju u Parizu. Na dominikanskom učilištu u Italiji bio je profesor.⁶⁸² Nakon studija došao je u Zagreb gdje je aktivno primijenio naučena znanja i iskustva.⁶⁸³ Jednostavnije rečeno, reformirao je katedralnu školu tako što je uveo program „sedam slobodnih vještina“ i teologiju pa je tim podigao na razinu prve više škole kod Hrvata.⁶⁸⁴ U školi su predavali i pomagali oko odgoja i obrazovanja čazmanski i zagrebački dominikanci.⁶⁸⁵ Predavanja nisu bila strogo određena već su se korigirala slijedeći učenikove mogućnosti i talente, no svakako, prvo su trebali savladati osnovna intelektualna umijeća i *Sveto pismo*.⁶⁸⁶ Zahvaljujući zapisima Ivana Arhiđakona Goričkog poznat je opći ustroj katedralne škole.⁶⁸⁷ Ujutro su učili gramatiku, u podne su proučavali logiku, a deklinacije su vježbali u večernjim satima.⁶⁸⁸

Na istočnoj obali Jadrana svaka komuna propisala je primjerenu plaću za učitelja.⁶⁸⁹ Za razliku od toga, Augustin Kažotić, reformator zagrebačke katedralne škole i zagrebački biskup,

⁶⁷⁷ ŠANJEK, F, *Kršćanstvo na hrvatskom*, 218.

⁶⁷⁸ ŠANJEK, F, „Dominikanci u našim krajevima“, 714.

⁶⁷⁹ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 36.-37.

⁶⁸⁰ ŠANJEK, F, „Dominikanci u našim krajevima“, 722.

⁶⁸¹ Isto, 723.

⁶⁸² ŠANJEK, F, *Kršćanstvo na hrvatskom*, 229.

⁶⁸³ Isto, 229.

⁶⁸⁴ Isto, 230.

⁶⁸⁵ ŠANJEK, F, „Dominikanci u našim krajevima“, 722.

⁶⁸⁶ ŠANJEK, F, *Kršćanstvo na hrvatskom*, 233.

⁶⁸⁷ ŠANJEK, F, TOMLJENOVIĆ, I, „Dominikanci i razvoj školstva“, 55.

⁶⁸⁸ Isto, 55.

⁶⁸⁹ RUNJE, P, *Školovanje*, 90.

dao je donaciju kako bi siromašna mladež mogla steći obrazovanje.⁶⁹⁰ Uz to, zabranio je učiteljima da uzimaju novac od roditelja koji prose ili primaju milostinju, dok je dozvolio da od dobrostojećih obitelji mogu primiti „i po dvadeset banskih denara.“⁶⁹¹ Otvorio je prihvatilište za siromašne i bolesne, sadio je ljekovito bilje, kopao je bunare u potrazi za pitkom vodom i sl. kako bi pomogao društvu u kojem je živio.⁶⁹² Stoga može se navesti da je Augustin Kažotić bio pravi primjer istinskog sljedbenika sv. Dominika.

4.6.3.2. *Dominikanska škola u Dubrovniku*

Dominikanci u Dubrovniku osnivaju samostansku školu u 13. stoljeću.⁶⁹³ U Dubrovniku dominikanci su organizirali prvu javnu gimnaziju.⁶⁹⁴ Nakon što bi učenici svladali osnovna intelektualna umijeća, tj. čitanje i pisanje, analizirali su tekstove i tražili smisao napisanog što je vodilo ka raspravi.⁶⁹⁵ Ukoliko su zaista predavanja završavala raspravom ili debatom o naučenom, utoliko proizlazi da su mladiće u dominikanskim školama učili kritičkom razmišljanju, a ne samo pasivnom preuzimanju gotovog znanja.

Dominikanska knjižnica u Dubrovniku posjedovala je najaktualnije rukopise tog doba, a obrazovanje je vrlo vjerojatno bilo „ustrojeno prema revidiranom sustavu „sedam slobodnih umijeća“ čijoj je građi dodano izučavanje Aristotelovih djela.“⁶⁹⁶ Budući da su dominikanci morali nabavljati što više rukopisa i širiti knjižnični fond, krajem 15. stoljeća grade novu knjižnicu u koju su pohranili preko tisuću svezaka.⁶⁹⁷ Knjižnicu su obogatili oporučno darovanom i kupljenom literaturom.⁶⁹⁸ Zahvaljujući sačuvanim oporukama iz 13. stoljeća poznato je da je žena pokojnog Marina de Cereva, Tisa, ostavila dominikancima u Dubrovniku 60 perpera za izradu dvaju misala.⁶⁹⁹ Kako bi što veći broj rukopisa ostao među braćom i u samostanu, dopušteno je da dominikanci međusobno dijele i poklanjaju kodekse i sl.⁷⁰⁰ Nakon izuma tiskarskog stroja dominikanci su po povratku u domovinu, nakon završenog studija, znali donijeti mnogo knjiga.⁷⁰¹ Iako je već 1483. godine u Senju organizirana prva hrvatska

⁶⁹⁰ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 42.

⁶⁹¹ Isto, 42.

⁶⁹² PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 42.

⁶⁹³ ŠANJEK, F, „750. obljetnica“, 144.

⁶⁹⁴ PRANJIĆ, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 37.

⁶⁹⁵ ŠANJEK, F, „750. obljetnica“, 145.

⁶⁹⁶ DADIĆ, Ž, *Egzaktne znanosti*, 80.-81.

⁶⁹⁷ ŠANJEK, F, TOMLJENOVIĆ, I, „Dominikanci i razvoj školstva“, 59.

⁶⁹⁸ ŠANJEK, F, „750. obljetnica“, 145.

⁶⁹⁹ STIPČEVIĆ, A, *Socijalna povijest*, 80.

⁷⁰⁰ ŠANJEK, F, TOMLJENOVIĆ, I, „Dominikanci i razvoj školstva“, 58.

⁷⁰¹ Isto, 58.

tiskara.⁷⁰² Dolazak tiskarskog stroja omogućio je bržu cirkulaciju pisane riječi. Veliki dio rukopisa i prvotiska donijeli su iz europskih zemalja, a tek je mali dio proizišao iz domaćih skriptorija.⁷⁰³ Istraživači su podijelili knjižnični fundus u tri znanstvena opusa, jezik i književnost, potom prirodne i egzaktne znanosti, filozofija te, na koncu, literatura za izučavanje teologije.⁷⁰⁴ Iz toga se može zaključiti da su uistinu imali pristup različitoj literaturi.

Uz to, arapskih brojevi koristili su se u Dubrovniku već 1282. godine,⁷⁰⁵ a Serafin Marija Crijević⁷⁰⁶ napisao je: „građanstvo tako cijeni učenost bijelih fratara da se već od početka dubrovačkih samostana smatrao kao neko proročište, a u istinu kao stan mudrosti, kojemu su svi hrlili da u dvojbenim pitanjima prime odgovor prema Kristovu nauku, crkvenim odredbama i učenju svetih otaca.“⁷⁰⁷ Osim toga, Ivan Stojković sugerirao je svojim sugrađanima da otvore teološko učilište u Dubrovniku.⁷⁰⁸ Međutim, njegovi sugrađani nisu imali sluha za njegove vizije pa su nastavili slati mlade naraštaje na studij izvan Republike.⁷⁰⁹

Već je spomenuto da je Dubrovačka Republika imala najbolje škole na istočnoj obali Jadrana, a dominikanci su predanim radom poboljšali kvalitetu i vrsnoću obrazovanja. Međutim, upitno je zašto građani nisu prihvatili prijedlog o otvaranju učilišta. Moguće da je, bez obzira na kvalitetu škola, samo manji broj ljudi bio obrazovan pa ostali nisu shvaćali važnost takve institucije.

4.6.4. Najstarije hrvatsko sveučilište

Spletom okolnosti na hrvatsko-ugarsko prijestolje zasjeo su francuski Anžuvinci koji su sa sobom donijeli dašak zapadnoeuropske intelektualne dimenzije.⁷¹⁰ U Pečuhu kralj Ludovik Veliki 1367. godine organizirao je prvo mađarsko učilište, a pretpostavlja se da isto nije napravio u Hrvatskoj jer je bio okupiran političkim problemima.⁷¹¹ Ipak, u zadarskoj srednjoj školi dominikanac Rajmund de Vineis, vrhovni starješina dominikanskog reda,

⁷⁰² ŠANJEK, F, *Kršćanstvo na hrvatskom*, 288.

⁷⁰³ ŠANJEK, Franjo, „Studij egzaktne i prirodne znanosti u povijesti dubrovačkih dominikanaca“ *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, br. 29, Zagreb, 1991., str. 163.

⁷⁰⁴ Isto, 163.

⁷⁰⁵ DADIĆ, Ž, *Egzaktne znanosti*, 73.

⁷⁰⁶ Vidi više na: <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3707>

⁷⁰⁷ PRANJIC, M, KUJUNDŽIĆ, N, BIONDIĆ, I, *Uloga Katoličke crkve*, 41.

⁷⁰⁸ ŠANJEK, F, „750. obljetnica“, 147.

⁷⁰⁹ ŠANJEK, Franjo, „Ivan Stojković i počeci humanizma u Hrvata“ *Dani hvarskog kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, sv. 16, br. 1, Zagreb, 1990., str. 275.

⁷¹⁰ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 161.

⁷¹¹ Isto, 161.

naredio je 14. lipnja 1396. godine da otvori *studium solemne*, tj. provincijsko učilište.⁷¹² Drugim riječima, bilo je predviđeno za mladiće iz provincije Dalmacije.⁷¹³ No, 8. prosinca 1495. godine uzdignuto je na razinu generalnog učilišta,⁷¹⁴ što ga je svrstalo u rang međunarodnih učilišta jer su studenti iz svih krajeva kršćanske Europe mogli pohađati predavanja.

Budući da se Zadar nalazio na sredini jadranske obale i dičio se dobrim gospodarstvom bio je idealno mjesto za razvoj učilišta.⁷¹⁵ Učilište se nalazilo u sklopu dominikanskog samostana,⁷¹⁶ a bilo je ustrojeno slijedeći programe europskih sveučilišta.⁷¹⁷ Uz to, rimska „obedijencija“⁷¹⁸ rado je prigrlila novo učilište koje je stalo na njezinu stranu u borbi između Rima i Avignona.⁷¹⁹ Posebni odbor senata Mletačke Republike, *Collegio*, i poglavari dominikanskog reda pratili su rad učilišta međunarodnog karaktera.⁷²⁰ Vrhovni starješina reda (*magister generalis*) bio je zadužen za praćenje učilišta i trebao je nadgledati djeluje li po svim zakonima.⁷²¹ U službeni knjigu generalnog učilišta (*Liber Studii Generalis*) unosili su sve o radu učilišta i morali su je često slati u Rim na pregled.⁷²² Na temelju navedenog može se zaključiti da je učilište itekako bilo dobro ustrojeno i nadzirano.

4.6.4.1. Stupnjevi obrazovanja i raspored predavanja

Zadarsko učilište imalo je tri stupnja ili tečaja obrazovanja.⁷²³ Dakle, osnovni, tj. „gramatički“ tečaj, „materijalni“ tečaj i „formalni“ tečaj.⁷²⁴ Na prvom stupnju mladiće su učili logiku, latinski jezik i gramatiku, a trajao je dvije godine. Idući stupanj, tj. „materijalni“ tečaj, nudio je studentima znanje iz filozofije i teologije,⁷²⁵ a bili su ga dužni pohađati svi članovi reda.⁷²⁶ Posljednji tečaj, tj. „formalni“, pohađali su mladići koji su željeli svoj život posvetiti

⁷¹² VEREŠ, Tomo, *Dominikansko opće učilište u Zadru (1396. - 1807.) Prvo hrvatsko sveučilište*, Nakladni zavod Globus, Zagreb, 1996., str. 17.-18.

⁷¹³ Isto, 18.

⁷¹⁴ ŠANJEK, F, *Kršćanstvo na hrvatskom*, 329.

⁷¹⁵ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 161.

⁷¹⁶ ŠANJEK, F, *Kršćanstvo na hrvatskom*, 219.

⁷¹⁷ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 256.

⁷¹⁸ Politička strana za vrijeme Velikog Zapadnog raskola koja je podržala rimskog papu i Rim kao njegovo sjedište.

⁷¹⁹ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 162.

⁷²⁰ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 256.-257.

⁷²¹ KRASIĆ, S, *Liber almi studii*, 58.

⁷²² Isto, 71.

⁷²³ Isto, 59.

⁷²⁴ Isto, 59.

⁷²⁵ Isto, 59.

⁷²⁶ KRASIĆ, S, „Filozofija i filozofijska učilišta“, 26.

predavanju.⁷²⁷ Jednostavnije rečeno, prvi stupanj stjecao se u samostanskoj školi, „materijalni“ tečaj pohađao se na provincijskom učilištu, a posljednji tečaj odvijao se na generalnom učilištu.⁷²⁸

Nastavni program obuhvaćao je retoriku, fiziku, pravo, medicinu itd., učili su po Aristotelovim djelima, a studij je trajao tri godine.⁷²⁹ Nakon završene tri godine studija filozofije, studenti su mogli nastaviti brusiti svoje umove na studiju teologije, koji je trajao šest godina.⁷³⁰ Knjižnični fond svjedoči o raznovrsnoj građi koju su studenti morali proučiti ne bi li uspješno stekli visoke akademske titule i obraniti kršćanstvo od heretičkih strujanja.⁷³¹ U knjižnici se moglo pronaći poganskih antičkih djela, zabranjenih rukopisa itd.⁷³² Grgur Natalis Budislavić⁷³³ predavao je teologiju i filozofiju, a Luka Bračanin-Polovinić⁷³⁴ predavao je kao lektor.⁷³⁵ Nakon kratkog prikaza uočava se da je učilište u Zadru bilo ustrojeno na isti način kao i ostala srednjoeuropska dominikanska učilišta.

4.6.4.2. Akademske naslovi

S vremenom postalo je „povlašteno učilište“ (*universitas privilegiata* ili *universitas approbata*)⁷³⁶ jer je 1553. godine dobilo čast dodjele titule lektora,⁷³⁷ bakalaureata i doktora teologije.⁷³⁸ Zbor dominikanskog reda ograničio je broj akademskih naslova.⁷³⁹ Provinciji Dalmaciji dopuštene su u 16. stoljeću četiri bakalaureatske titule i šest doktorskih naslova, a kasnije je broj povećan na osam.⁷⁴⁰ Lektorski, bakalaureatski i doktorski ispit polagali su se ispred komisije sastavljene od šest članova i svih magistara te članova samostana na generalnom učilištu.⁷⁴¹

⁷²⁷ KRASIĆ, S, *Liber almi studii*, 58.

⁷²⁸ KRASIĆ, S, „Filozofija i filozofijska učilišta“, 26.

⁷²⁹ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 256.

⁷³⁰ Isto, 256.

⁷³¹ STIPČEVIĆ, A, „Djela antičkih autora“, 52.

⁷³² Isto, 52.

⁷³³ Vidi više: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9989>, VEREŠ, T, *Dominikansko opće*, 55.-58.

⁷³⁴ Vidi više: <https://cbi.bizg.hr/hr/izdavastvo/hrvatski-prevoditelji/polovinic-bracanin-luka/>, VEREŠ, T, *Dominikansko opće*, 58.-63.

⁷³⁵ VEREŠ, T, *Dominikansko opće*, 55.-58.

⁷³⁶ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 164.

⁷³⁷ ŠANJEK, F, TOMLJENOVIC, I, „Dominikanci i razvoj školstva“, 54.

⁷³⁸ VEREŠ, Tomo, „U potrazi za najstarijim hrvatskim sveučilištem“ *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, sv. 25, br. 1-2 (49-50), Zagreb, 1999., str. 222.

⁷³⁹ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 162.

⁷⁴⁰ Isto, 163.

⁷⁴¹ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 163.

Međutim, uvjeti za postizanje doktorata postavljeni su vrlo visoko i strogo. Naime, pojedinac je prvo trebao ostvariti status bakalaureata, a potom je morao barem osam godina predavati teologiju ili filozofiju, kako bi zadobio pravo upisa na doktorat.⁷⁴² Titulu doktora dobivale su osobe starije od 30 godina, a ispit su polagale u Zadru, iako ne nužno,⁷⁴³ no diplome su izdavali uglednici u Veneciji i Rimu.⁷⁴⁴ Kandidat je ispit polagao ispred šesteročlane komisije i morao je argumentirano odgovarati na pitanja te braniti određenu tezu.⁷⁴⁵ Dodatno su Vijeće tridesetorice i Vijeće dvanaestorice morali odobriti diplomu jer u suprotnom, bez njihova blagoslova, vlasnik se nije mogao služiti svojim intelektualnim znanjem.⁷⁴⁶ Svečani čin dodjele magistarskih obilježja, kape, prstena i knjige odvijao se u crkvi ili na učilištu.⁷⁴⁷ Studenti su obično doktorat postizali od 18 do 44 godine nakon početka studiranja.⁷⁴⁸ Bez obzira na težinu studija veliki broj članova dominikanskog reda postigao je lektorski, bakalaureatski ili doktorski naslov.⁷⁴⁹

Osim domaćih studenata, učilište su pohađali studenti iz stranih zemalja, npr. Poljske,⁷⁵⁰ Dubrovačke Republike, Mletačke Republike, Napuljskog kraljevstva, Genovske Republike, Papinske države, Milanske vojvodine itd.⁷⁵¹ Prvi poznati strani student bio je Bonaventura iz Ferrare.⁷⁵²

Na temelju ovih razlaganja proizlazi da je učilište u Zadru bilo općepriznato europsko učilište, otvoreno za sve studente željne znanja i intelektualnog napretka.⁷⁵³ Svakako, bio je na čast i slavu svojih stanovnika, no nije se mogao mjeriti sa sveučilištima Zapadne Europe zbog manjeg broja studenata.⁷⁵⁴

⁷⁴² KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 256.

⁷⁴³ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 165.

⁷⁴⁴ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 256.

⁷⁴⁵ KRASIĆ, S, *Liber almi studii*, 60.

⁷⁴⁶ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 257.

⁷⁴⁷ KRASIĆ, S, *Liber almi studii*, 60.

⁷⁴⁸ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 165.

⁷⁴⁹ Isto, 165.

⁷⁵⁰ KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 257.

⁷⁵¹ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 166.

⁷⁵² KRASIĆ, S, *Nastanak i razvoj*, 257.

⁷⁵³ KRASIĆ, S, „Počeci hrvatskog visokog“, 167.

⁷⁵⁴ Isto, 170.

4.6.5. Djelovanje franjevacu

Na područje današnje Hrvatske franjevci dolaze u 13. stoljeću.⁷⁵⁵ Prema legendi sveti Franjo na putu u Siriju zbog lošeg vremena zaustavio se negdje na istočnoj obali Jadrana.⁷⁵⁶ Prve samostane franjevci osnivaju u Trogiru 1214. godine, Puli 1227. godine, Dubrovniku 1227./1228. godine, Zadru 1228. godine, Šibeniku 1229. godine, Splitu 1229. godine itd.⁷⁵⁷ Po srednjoeuropskim gradovima bila je česta pojava da benediktinci prepuštaju zidine samostanskog kompleksa franjevcima.⁷⁵⁸ I na našim područjima zabilježena je slična pojava, zna se da su opatice iz benediktinskog samostana sv. Nikole u Zadru poklonile braći franjevcima dio vrta i kuću.⁷⁵⁹ Usmjerali su se na služenje odbačenim i siromašnim pojedincima, organizirali su hospicije za bolesne, pokušali su širiti ono što su živjeli, a to je Kristov nauk.⁷⁶⁰ Vrlo vjerojatno su neki samostani nudili i opće obrazovanje mladim ljudima.

Postali su poznati po *ars praedicandi* tj. vještom propovijedanju i naučavanju, stoga ne iznenađuje činjenica da su ih ljudi brzo prihvaćali.⁷⁶¹ Približili su se široj masi jer su osluškiivali društvene probleme pa su im na razumljiv i smislen način prenosili riječi *Svetog pisma*.⁷⁶² U Dubrovniku unutar franjevačkog samostana sačuvano je nekoliko priručnika koji svjedoče o njihovom propovijedanju.⁷⁶³

U franjevačkom samostanu u Zadru održavali su studij teologije, o čemu svjedoči bogata knjižnica.⁷⁶⁴ *Secretum philosophorum*, tj. *Tajna filozofiji*, rukopis je u kojem je poblizhe opisan program „sedam slobodnih umijeća:“ gramatika, retorika, dijalektika, aritmetika, geometrija, glazba i astronomija.⁷⁶⁵ Napisao ga je nepoznat autor u Engleskoj u 14. stoljeću, sačuvana su 24 primjerka, a jedan se nalazi u Zadru.⁷⁶⁶ Prvi dio govori o gramatici, no ne donosi gramatička pravila i polemike, već objašnjava pisaci materijal.⁷⁶⁷ Spominje tvar kojom se piše, govori od čega je i kakvo je ljepilo za izradu pergamene. Potom slijedi dio o retorici, govori o načinu izražavanja uz pomoć trikova s nožem i vagom.⁷⁶⁸ Nadalje, donosi kratki pregled

⁷⁵⁵ ŠANJEK, F, *Kršćanstvo na hrvatskom*, 221.

⁷⁵⁶ OSTOJIĆ, Ivan, „Dodiri između Benediktinske i Franjevačke ustanove u Hrvatskoj“ *Crkva u svijetu: Crkva u svijetu*, sv. 1, br. 1, Zagreb, 1966., str. 39.

⁷⁵⁷ ŠANJEK, F, *Kršćanstvo na hrvatskom*, 221.

⁷⁵⁸ OSTOJIĆ, I, „Dodiri između Benediktinske“, 39.

⁷⁵⁹ Isto, 39.

⁷⁶⁰ ŠANJEK, F, *Kršćanstvo na hrvatskom*, 221.

⁷⁶¹ JANEKOVIĆ-RÖMER, Z, „Moć riječi: propovjednici“, 113.-125.

⁷⁶² Isto, 113.-125.

⁷⁶³ Isto, 115.-125.

⁷⁶⁴ STIPČEVIĆ, A, „Djela antičkih autora“, 51.

⁷⁶⁵ DADIĆ, Ž, *Egzaktne znanosti*, 84.

⁷⁶⁶ Isto, 84.

⁷⁶⁷ Isto, 85.

⁷⁶⁸ Isto, 86.

dijalektike, izučava se pomoću pet osjetila, ali naglašava da to često obmanjuje i nije najsigurniji način za donošenje zaključaka.⁷⁶⁹ Predmeti aritmetika i glazba učili su o brojevima, naime autor tonove povezuje s brojevima.⁷⁷⁰ Dio o astronomiji govori o uređenju svijeta i odnosu zemaljskog i nebeskog područja.⁷⁷¹ Željko Dadić je mišljenja da zadarski tekst *Secretum philosophorum* sadrži raznoliku i sveobuhvatnu građu, za koju navodi: „da ako se to predavalo u zadarskoj franjevačkoj školi onda je znanje tadašnjih zadarskih studenta vrlo slično najboljim zapadnoeuropskim školama.“⁷⁷² Iako nije pronađeno mnogo informacija koje spominju školski sustav i obrazovanje zajedno s franjevcima u promatranom periodu, vjeruje se da su barem omanjoj skupini đaka olakšali stjecanje znanja. Franjevci su u svojim prostorijama podučavali vrlo mali broj mladića. Tek će u idućim stoljećima franjevci ostaviti veliki trag u obrazovanju mladeži na hrvatskom jeziku.⁷⁷³

Treba se za kraj osvrnuti na činjenicu da se obrazovanje djevojčica uglavnom nije spominjalo u radu. Jednako kao na srednjoeuropskom kopnu, tako i na području današnje Hrvatske, djevojčice su u samostanima od strane koludrica primale osnovno obrazovanje, no samo one koje su potjecale iz imućnih i dobrostojećih obitelji.⁷⁷⁴

⁷⁶⁹ Isto, 86.

⁷⁷⁰ Isto, 86.-89.

⁷⁷¹ Isto, 89.

⁷⁷² Isto, 90.

⁷⁷³ URLIĆ, Š, *Crtice iz dalmatinskog školstva*, 41.-42.

⁷⁷⁴ Isto, 64.

5. Zaključak

Poganski i barbarski narod s kraja antike, gonjen hladnoćom i gladi bježao je tražeći sigurno utočište na obroncima Rimskog Carstva, s vremenom je nestajao i zamijenio ga je učen intelektualac. Prihvativši kršćanstvo, koje ga je opismenilo, oplemenilo i obrazovalo, počeo je razmišljati i budnije promatrati svijet oko sebe. Naravno, svakako treba napomenuti da se nikad u povijesti pa ni tada nije dogodio strogi rez, tj. prekid s prošlošću. Bio je to dugi proces koji je trajao od prvih skromnih benediktinskih samostana, preko karolinške renesanse i otoske obnove pa sve do kasnog srednjeg vijeka. Slobodno možemo kazati, stoljetni projekt gradnje ustanove, kakvu ni helenistički svijet u svojim najblistavijim danima nije poznao, sveučilišta.

Iako je Katolička Crkva u srednjem vijeku itekako imala negativnih strana, školski sustav i obrazovanje su zasigurno svijetle točke ove stoljetne institucije. Prema tome, zaključuje se da je uloga Katoličke Crkve u obrazovanju i školskom sustavu u srednjem vijeku neupitna i nemjerljiva, a svakako tu tvrdnju treba zahvaliti kulturi koju je baštinila još iz vremena antike.

Sačuvani rukopisi dopustili su svim tragačima minulih vremena ogledne crte razvoja obrazovanja i znanosti. Sa sigurnošću može se konstatirati da to nije lak posao jer treba razlučiti moguće od nemogućeg, kako na živom terenu, tako i među pisanim ostacima, odvojiti maštu i anegdotu od potencijalne istine, te na temelju tih mozaika graditi dugi život tako važne teme, a pritom ni jednu vremensku epohu zanemariti ili, pak, zaboraviti. Svako novo, odvažno i savjesno, analiziranje, kako građevinskog sklopa, tako pisanih izvora otvara mogućnost za nove spoznaje i saznanja. Mnoga ovdje navedena pitanja još su otvorena za daljnja istraživanja. Nadam se da će spomenute tvrdnje biti putokaz za otkriće kulturnog rasta.

6. Literatura

1. ANDRIĆ, Tonija, *Život splitskog puka u srednjem vijeku: primjer obrtnika sredinom 15. stoljeća*, Split, 2014.
2. BENVIN, Anton, „Prenošenje glagoljske tradicije u liturgiji“ *Croatica Christiana periodica*, sv. 4, br. 6, 1980.
3. ĆUBELIĆ, Alojz, „Herman Dalmatinac i intelektualni preporod zapada u 12. stoljeću“ *Croatica Christiana periodica*, sv. 3, br. 57, Zagreb, 2006.
4. DADIĆ, Žarko, *Egzaktne znanosti hrvatskog srednjovjekovlja*, Zagreb-Ljubljana 1991.
5. DAHL, Svend, *Povijest knjige*, Hrvatsko bibliotekarsko društvo, Zagreb, 1979.
6. DAMJANOVIĆ, Stjepan, „Tisućljetno hrvatsko glagoljaštvo i njegovi ćirilometodski korijeni“ *Radovi: Radovi zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, sv. 47, br. 1, Zagreb, 2015.
7. DAMJANOVIĆ, Stjepan, „Hrvatska ćirilčna baština u povijesti hrvatske kulture i njezino mjesto u hrvatskoj filologiji“ *Filologija*, sv. 62, Zagreb, 2014.
8. GARZANITI, Marcello, „Ohrid, Split i pitanje slavenskoga jezika u bogoslužju u X. i XI. stoljeću“ *Slovo: časopis Staroslavenskog instituta u Zagrebu*, sv. 60, Zagreb, 2010.
9. GOLDSTEIN, Ivo, GRGIN, Borislav, *Europa i Sredozemlje u srednjem vijeku*, Novi Liber, Zagreb, 2008.
10. HEBRANG-GRGIĆ, Ivana, *Kratka povijest knjižnica i nakladnika*, Zagreb: Naklada Ljevak, d.o.o., 2017.
11. HORVAT, Branko, „Benediktinci i školstvo“, *Spectrum*, 1-4 (2010), (<https://hrcak.srce.hr/82330>)
12. HORVAT, Branko, „Sukob Crkve i znanosti – postoji li?“ *Spectrum, ogleđi i prinosi studenata teologije*, br. 1-4, Zagreb 2009.
13. *Hrvati predavači na inozemnim (sve)učilištima* (ur. KOSIĆ, Ivan), Zagreb 2003.
14. JANEKOVIĆ RÖMER, Zdenka, „Taj svijetli srednji vijek“ *Gordogan 15 – 18*, Zagreb 2008.-2009.
15. JANEKOVIĆ-RÖMER, Zdenka, "Moć riječi: propovjednici u srednjovjekovnom Dubrovniku", *Humanitas et litterae: zbornik u čast Franje Šanjeka* (ur. ČORALIĆ, Lovorka, SLIŠKOVIĆ, Slavko), Zagreb 2009.
16. JEDIN, Hubert, *Velika povijest Crkve*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2001.
17. KRASIĆ, Stjepan, *Nastanak i razvoj školstva od antike od srednjeg vijeka*, Sveučilište u Zadru, 2012.

18. KRASIĆ, Stjepan, *Liber almi Studii generalis S. Dominici Jadrae (1684-1790)*, Zadar 2012.
19. KRASIĆ, Stjepan, „Počeci hrvatskog visokog školstva u okviru ranih sveučilišnih gibanja u Europi“ *Zbornik odsjeka za povijesne znanosti Zavod za povijesne i društvene znanosti HAZU*, br. 22, Zagreb. 2004.
20. KRASIĆ, Stjepan, „Filozofija i filozofijska učilišta hrvatskih dominikanaca od XIII. do XIX. st.“ *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, sv. 22, br. 1-2 (43-44), Zagreb, 1996.
21. KRASIĆ, Stjepan, *Generalno učilište Dominikanskoga reda u Zadru ili Universitas Jadertina 1396-1807*, Zadar 1996.
22. KULUNDŽIĆ, Zvonimir, *Kroz istoriju pisanja*, Zagreb: Prosvjeta, 1948.
23. KERŠEVAN, Marko, ULE, Andre, JERMAN, Frane, *Odnos religije i znanosti*, Školske novine Zagreb, 1988.
24. LE GOFF, Jacques, *Intelektualci u srednjem vijeku*, Zagreb, 2009.
25. LE GOFF, Jacques, *Civilizacije srednjovjekovnog zapada*, Golden Marketing, Zagreb, 1998.
26. MEMIJA, Emina, *Od slike do knjige*, Sarajevo: Nacionalna i univerzitetska biblioteka Bosne i Hercegovine, 2003.
27. NAZOR, Anica, „O glagoljskoj tiskari u Senju i njezinim izanjima (1494.-1508.)“ *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, sv. 41, br. 1, Senj, 2014.
28. NOVAK, Grga, *Povijest Splita, prva knjiga*, Split, 2005.
29. NOVAK, Zrinka, „Juraj Slovinač – teolog i profesor pariške Sorbone“ *Croatica Christiana periodica*, sv. 34. br. 65. Zagreb, 2010.
30. OSTOJIĆ, Ivan, „Dodiri između Benediktinske i Franjevačke ustanove u Hrvatskoj“ *31. Crkva u svijetu: Crkva u svijetu*, sv. 1, br. 1, Zagreb, 1966.
31. OSTOJIĆ, Ivan, „Susreti između benediktinskog i dominikanskog reda u Hrvatskoj“ *Bogoslovska smotra*, sv. 36, br. 3-4, Zagreb, 1966.
32. OSTOJIĆ, Ivan, „Koliko je benediktinskih opatija bilo u Solinu za Hrvatske dinastije“ *Bogoslovska smotra*, sv. 34, br. 2, Zagreb, 1964.
33. OSTOJIĆ, Ivan, „Benediktinci glagoljaši“ *Slovo: časopis staroslavenskog instituta u Zagrebu*, br. 9-10, Zagreb, 1960.
34. PRANJIĆ, Marko, KUJUNDŽIĆ, Nediljko, BIONDIĆ, Ivan, *Uloga Katoličke crkve u razvoju hrvatskog školstva*, Hrvatska akademija odgojnih znanosti, Zagreb, 1994.

35. RAGUŽ, Mirko, „Škole koje život znače (Škole u Senju)“ *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, sv. 38, br. 1, Senj, 2011.
36. RAGUŽ, Mirko, „Inozemni učitelji u Hrvatskoj do godine 1774.“ *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, sv. 30, br. 1, Senj, 2003
37. RAUKAR, Tomislav, *Hrvatsko srednjovjekovlje prostor, ljudi, ideje*, Školska knjiga, Zagreb, 1997.
38. RUNJE, Petar, *Školovanje glagoljaša*, Matica hrvatska Ogulin, 2013.
39. STIPČEVIĆ, Aleksandar, „Djela antičkih pisaca u srednjovjekovnom Zadru“ *Croatica et Slavica Iadertina*, sv. 8/1, br. 8, Zadar, 2012.
40. STIPČEVIĆ, Aleksandar, *Socijalna povijest knjige u Hrvata*, Školska knjiga, Zagreb, 2004.
41. STIPIŠIĆ, Jakov, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb 1991.
42. ŠANJEK, Franjo, „Uloga papinstva u afirmaciji Hrvatske u ranom srednjem vijeku (7. – 12. st.)“ *Problemi sjevernog Jadrana: Problemi sjevernog Jadrana*. br. 9, Zagreb 2009.
43. ŠANJEK, Franjo, „Zagrepečanin Pavao Nikolin - student, profesor i djelatnik pariškog sveučilišta“ *Archaeologia Adriatica*, sv. 2, br. 2, Zagreb 2008.
44. ŠANJEK, Franjo, „Crkva i kršćanstvo“ *Hrvatska i Europa. Kultura, znanost i umjetnost*, sv. 2: srednji vijek i renesansa (ur. HERCIGONJA, Eduard), Zagreb 2000.
45. ŠANJEK, Franjo, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1996.
46. ŠANJEK, Franjo, „Studij egzaktnih i prirodnih znanosti u povijesti dubrovačkih dominikanaca“ *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, br. 29, Zagreb, 1991.
47. ŠANJEK, Franjo, „Ivan Stojković i počeci humanizma u Hrvata“ *Dani hvarskog kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu*, sv. 16, br. 1, Zagreb, 1990.
48. ŠANJEK, Franjo, TOMLJENOVIĆ, Ivica, „Dominikanci i razvoj školstva u srednjovjekovnoj Hrvatskoj“ *Croatica Christiana periodica*, sv. 10, br. 17, Zagreb, 1986.
49. ŠANJEK, Franjo, „Djelo svetog Benedikta ugrađeno u temelje hrvatske pismenosti i kulture“ *Bogoslovska smotra*, sv. 50, br. 4, Zagreb, 1980.
50. ŠANJEK, Franjo, „750. obljetnica dubrovačkih dominikanaca“ *Croatica Christiana periodica*, sv. 1, br. 1, Zagreb, 1977.
51. ŠANJEK, Franjo, „Pariško sveučilište u XIII.“ *Bogoslovska smotra*, sv. 45, br. 1, Zagreb, 1975.
52. ŠANJEK, Franjo, „Dominikanci u našim krajevima: kratak osvrt na pojavu i apostolsko-kulturnu djelatnost dominikanaca među Hrvatima“ *Bogoslovska smotra*, sv. 36, br. 3-4, Zagreb, 1966.

53. ŠPALJ, Stjepan, „Novinarska tiskoslovna komunikacija Senja“ *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnologiju, gospodarstvo, povijest i kulturu*, sv. 28, br. 1, Senj, 2001.
54. URLIĆ, Šime, *Crtice iz dalmatinskog školstva od dolaska Hrvata do g. 1910. I. dio do godine 1814.*, Zadar, 1919.
55. VEREŠ, Tomo, „U potrazi za najstarijim hrvatskim sveučilištem“ *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine*, sv. 25, br. 1-2 (49-50), Zagreb, 1999.
56. VEREŠ, Tomo, *Dominikansko opće učilište u Zadru (1396.-1807.): prvo hrvatsko sveučilište*, Nakladni zavod Globus: Zagreb, 1996.
57. VIDULIN-ORBANIĆ, Sabina, „Društvo koje uči: Povijesno-društveni aspekti obrazovanja“ *Metodički obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu*, sv. 2, br. 3, Pula, 2007.
58. ZANINOVIĆ, Antonin, „Pogled na apostolsko-znanstveni rad Dominikanaca u hrvatskim zemljama“ *Bogoslovska smotra*, sv. 8, br. 3, Zagreb, 1917.
59. ZANINOVIĆ, Mate, *Opća povijest pedagogije*, Školska knjiga, Zagreb, 1988.

Objavljeni izvori

1. *Splitski evangelijar* (Matijević Sokol, Mirjana, Galović, Tomislav), Književni krug, Split, 2016.
2. *Statut grada Splita. Splitsko srednjovjekovno pravo* (prir. CVITANIĆ, Antun), Split 1998.

Internetske stranice

1. *Augustin Aurelije sv.* U: Hrvatska enciklopedija
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4614>, pristupljeno 3.12. 2020.
2. *Boetije, Anicije Manlije Torkvat Severin.* U: Hrvatska enciklopedija
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=8341>, pristupljeno 3.12.2020.
3. *Budislavić, Grgur.* U: Hrvatska enciklopedija
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=9989>, pristupljeno 30.1.2021.

4. *Crijević Marija Serafin*. U: Hrvatski biografski leksikon
<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3707>, pristupljeno 30.1.2021.
5. *Donat Elije*. U: Hrvatska enciklopedija
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=15898>, pristupljeno 29.10.2020.
6. *Gottschalk*. U: Hrvatska enciklopedija
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=22859>, pristupljeno 28.10.2020.
7. *Gracijanov dekret*. U: Hrvatska enciklopedija
<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14150>, pristupljeno 30.1.2021.
8. *Grgur I. Veliki*. U: Hrvatska enciklopedija
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=23350>, pristupljeno 30.1.2021.
9. *Gutenberg, Johann*. U: Hrvatska enciklopedija
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=23878>, pristupljeno 16.2.2021.
10. *Karlo Martel*. U: Hrvatska enciklopedija
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30585>, pristupljeno 30.1.2021.
11. *Karlo I. Veliki*. U: Hrvatska enciklopedija
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=30547>, pristupljeno 30.1.2021.
12. *Kasiodor, Flavije Magno Aurelije*. U: Hrvatska enciklopedija
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=30726>, pristupljeno 3.12. 2020.
13. *Opatija Cluny*. U: Hrvatska enciklopedija
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=12124>, pristupljeno 30.1.2021.
14. *Oton I. Veliki*. U: Hrvatska enciklopedija
<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=45886>, pristupljeno 30.1.2021.

15. *Pipin Mali*. U: Hrvatska enciklopedija

<https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=48342>, pristupljeno 30.1.2021.

16. *Polovinić (Bračanin), Luka*. U: Centar biblijskih istraživanja

<https://cbi.bizg.hr/hr/izdavastvo/hrvatski-prevoditelji/polovinic-bracanin-luka/>, pristupljeno 30.1.2021.

17. *Seviljski Izidor*. U: Hrvatska enciklopedija

<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=28285>, pristupljeno 3.12.2020.

18. *Srednji vijek*. U: Hrvatska enciklopedija

<https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=57603>, pristupljeno 16.2. 2021.

Sažetak

Skromne odgojno-obrazovne institucije nekoliko stoljeća tkale su put školskoj revoluciji koja se dogodila u 12. stoljeću. Svaki redovnik, monah, samostan, skriptorij i učitelj, svojim najčešće siromašnim radom pleo je nit znanja i znanosti, koja se razbukkala u razvijenom i kasnom srednjem vijeku. Gotovo sve škole do razvijenog srednjeg vijeka bile su organizirane od strane ili uz pomoć Katoličke Crkve, a djelatnici škola uglavnom su bili redovnici. U razvijenom i kasnom srednjem vijeku Zapadna Europa zauzela je vodeće kulturno mjesto pa se već od tada može govoriti o prestanku kulturne recesije i revitalizaciji europske civilizacije. Poglavari Katoličke Crkve podržali su školske udruge iz kojih su se rodila prva sveučilišta. Prva tri sveučilišta osnovana su na jugu Italije, studij medicine, Bologni, studij prava i Parizu, studij teologije i filozofije. Sveučilišta su bila međunarodnog karaktera što znači da su bila dostupna svim građanima države i članovima Crkve. Prvo sveučilište u Hrvatskoj osnovali su u Zadru dominikanci.

Ključne riječi: školski sustav, obrazovanje, Katolička Crkva, sveučilište

The role of the Catholic Church in education and the school system in the Middle Ages

Summary

Modest educational institutions needed centuries to lay the groundwork for educational revolution that happened in the twelfth century. Every priest, monk, monastery, scriptorium and teacher, with their mostly modest contribution, played a part in developing trends of knowledge and science that will come together in the High and Late Middle Ages. Almost all educational institutions, up until the High Middle Ages, were either led by or organized with the help of the Catholic Church, and most of their teachers were priests as well. During the High and Late Middle Ages, Western Europe became the leading cultural hub, signifying the end of cultural recession and a start of revitalization of European civilization. Leaders of the Catholic Church were also supporters of the educational organizations that later developed into first universities. First three of these universities were founded in southern Italy, Bologna and Paris, dedicated to medical studies, law studies and theology and philosophy. Universities were multinational, meaning that they were available to all European citizens and members of the Church. First university in Croatia was founded in Zadar by the order of Dominicans.

Key words: educational system, education, Catholic Church, university

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

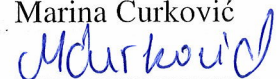
IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Marina Ćurković kao pristupnica za stjecanje zvanja magistre edukacije povijesti i povijesti umjetnosti, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i literatura. Izjavljujem da ni jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, stoga ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 23. veljače 2021.

Potpis

Marina Ćurković

**IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOGA/DIPLOMSKOGA RADA (PODCRTAJTE
ODGOVARAJUĆE) U DIGITALNI REPOZITORIJ FILOZOFSKOGA FAKULTETA
U SPLITU**

Student/Studentica: Marina Ćurković

Naslov rada: Uloga Katoličke Crkve u obrazovanju i školskom sustavu u srednjem vijeku

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Povijest

Vrsta rada: Diplomski rad

Mentor/Mentorica rada (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime): doc. dr. sc. Tonija Andrić

Sumentor/Sumentorica rada (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime): /

Članovi Povjerenstva (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime): doc. dr. sc. Ivan Basić, doc. dr. sc. Ivan Matijević

Ovom izjavom potvrđujem da sam autorica predanoga završnoga/diplomskoga rada i da sadržaj njegove elektroničke inačice potpuno odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

- a) u otvorenom pristupu
- b) dostupan studentima i djelatnicima FFST-a
- c) dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6 mjeseci / 12 mjeseci / 24 mjeseca (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

U slučaju potrebe (dodatnoga) ograničavanja pristupa Vašemu ocjenskomu radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnomu tijelu u ustanovi.

Split, 23. veljače 2021.

Potpis studentice: